

ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН

Кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистика

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ
МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН

Маводҳои

конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи

**«ИСТИФОДАИ МОДЕЛҲО ВА
МЕТОДҲОИ ИҚТИСОДӢ-
МАТЕМАТИКӢ ВА ИТТИЛООТӢ ДАР
ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ»**

ДУШАНБЕ 2025

Тибқи нақшаи доир намудани машваратҳои илмӣ ва илмию техникӣ, конференсияҳо, симпозиумҳо, анҷуманҳо ва семинарҳо дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон барои соли 2025 конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявиро дар мавзӯи **“Истифодаи моделҳо ва методҳои иқтисодӣ-математикӣ ва иттилоотӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ”** дар ин маҷмӯа маводҳо ҷамъоварӣ гардидааст.

Мақолаҳои илмӣи конференсия доираи васеи масъалаҳои марбут ба самтҳои технологияҳои рақамӣ ва рушди иқтисод, табодули тиҷорати рақамӣ, киберамният ва ҳифзи маълумот, маъмурикунонии андозӣ дар иқтисоди рақамӣ, масоили мубрами рақамикунонӣ ва таъминоти кадрӣ, таҷрибаи ҷаҳонии рақамикунонӣро дар бар мегирад.

Таҳриргарон:

Ғафуров П.Ҷ. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, мудири кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистикаи ДДМИТ

Воҳидов У.М. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент, муовини декан оид ба илми факултети иқтисоди рақамӣ ва технологияҳои инноватсионии ДДМИТ

Соҳибов Ф.Ҳ. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, мудири кафедраи низоми иттилоотӣ-инноватсионӣ дар иқтисодиёти ДДМИТ

Турахонзода Ш.Н. – доктори фалсафа (PhD)-и кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистикаи ДДМИТ

Истифодаи моделҳо ва методҳои иқтисодӣ-математикӣ ва иттилоотӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ: Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. Душанбе: ДДМИТ, 14.06.2025.-213с.

МУНДАРИЧА

Гафуров П.Қ., Темурбекова С.Д. ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР КОҲИШИ ФАСОД ДАР БАҲШИ МОЛИЯВӢ ДАР ТОҶИКИСТОН.....	5-12
Воҳидов У.М. РАҚАМИКУНОНИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ КОҲИШДИҲИИ КОРРУПСИЯ.....	13-18
Сабзаева М.С. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНӢ ДАР БОНКҲО ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНӢ.....	18-24
Арифджанова Н.Р. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	24-35
Раҳимов Ф.С. ТАЪМИНОТИ ТЕХНИКӢ ВА БАРНОМАВИИ СИСТЕМАҲОИ ИТТИЛООТИ-ИҚТИСОДИ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	35-40
Ормонова М.М. МУАММОҲОИ ТАШАККУЛӢИ НИЗОМИ НАҲАҚАИ СУҒУРТАВӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	41-47
Воҳидов У.М. ТАТБИҚИ ФУНКСИЯИ ИСТЕҲСОЛӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ.....	47-53
Маллаев Н.К. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ТАЪМИНИ РУШДИ ИҚТИСОДИСОДИӢТОИ ТОҶИКИСТОН.....	53-56
Орифджанова В.Р. О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	56-66
Саидзода Д.С. РАВАНДҲОИ ҚАРЗДИҲӢ БА СУБЪЕКТҲОИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ЗАМИНАИ ЗЕҲНИ СУНӢӢ.....	66-71
Мухаммадиев С.Ш., Самадзода Ф. ИҚТИСОДИӢТОИ РАҚАМӢ ВА ЗЕҲНИ СУНӢӢ.....	72-76
Аламшоева М.М., Айдармамадов А.Ғ. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ МУБОРИЗА БО КОРРУПСИЯ ДАР СОҲАИ ЭНЕРГЕТИКА.....	76-82
Чиллаев С.Н. ХУСУСИЯТҲОИ ТАРКИБИИ БОЗОРИ МОЛИЯВӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНӢ.....	82-88
Мухаммадиев С.Ш. ИСТИФОДАИ ВЕБ - ТЕХНОЛОГИЯ ДАР ТАЪЛИМ.....	88-94
Маллаев Н.К. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИР БАРОИ БАЗАИ МАЪЛУМОТҲОИ МАЪМУРӢ ВА ИДОРАКУНИИ ШАБАКА.....	94-99
Саёраева Р.Ш. РОҲҲОИ ТАКМИЛДИҲИИ НАЗОРАТИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯВӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	99-104
Каримов С.М., Мирзохасанов М.Л. ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНИИ КРИПТОГРАФӢ ВА ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР ФАЗОИ РАҚАМӢ.....	105-109

Шерализода Р.М. РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	109-114
Мухаммадиев С.Ш. ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА НАҚШИ ИДОРАКУНИИ ИТТИЛОӢТ.....	114-118
Каландаршоев С.С., Кадыров Дж.А. ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....	118-127
Иброҳимова Т.В., Мирзохасанов М.Л. ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	127-133
Ёрзода Қ.Т. ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ ДАР ШАРОИТИ РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	133-139
Давлатова Н.И. НИЗОМИ МОЛИЯВИ ТАЪСИРИ ОН БА РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ.....	139-145
Шерализода Р.М. ТАЪСИРИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ БА ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	145-150
Давлатзода Б.Ш. МЕТОДЫ ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ТРАНСПОРТНОЙ СФЕРЕ.....	151-159
Баротов А.А. РАҚАМИКУНОНИИ БАҲШИ МОЛИЯВӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛОӢТИӢ КОММУНИКАТСИОНӢ...159-168	
Аламшоева М.М. ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКА ТАДЖИКИСТАНА.....	168-175
Баротов А.А. МОҲИЯТ, СОҲТОР ВА НАҚШИ НИЗОМИ МОЛИЯИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	175-184
Раҳимов Ш.Ш. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАВСЕАИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНАИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНӢ.....	184-191
Юсупова Ҳ.Ҳ. ТАҲЛИЛИ НАҚШИ ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	191-198
Раҳимов Ш.Ш. ТАМОӢЛИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ.....	198-206
Холиқзода З. ТАҲЛИЛИ ИҚТИДОРИ АНДОЗ ДАР САТҲҲОИ МУҲТАЛИФ.....	207-213

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР КОҲИШИ ҲАСОД ДАР БАҲШИ МОЛИЯВӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Ғафуров Парвиз Ҷурахонович – н.и.и., дотсент, мудири кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистикаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯч. Наҳимов 64/14. Тел.: (+992)939900330, E-mail: pg.1981@mail.ru.

Темурбекова София Давронбековна - н.и.ф.-м., дотсенти кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Наҳимов, 64/14, тел.: 935697773, E-mail: sofish-83@mail.ru

Дар мақола нақши технологияҳои рақамӣ дар коҳиши ҳасод дар баҳши молиявии Тоҷикистон таҳлил мегардад. Муаллиф шаклҳо ва василаҳои асосии татбиқи ин технологияҳо - аз ҷумла блокчейн, пардохтҳои ғайринақдӣ ва системаҳои электронии идоракуниву ҳисоботдиҳиро баррасӣ намуда, таъсири онҳоро ба шаффофият ва пешгирии амалҳои коррупсионӣ нишон додааст. Бо истинод ба таҷрибаи воқеии Тоҷикистон, аз ҷумла ҷорӣ кардани эълomiaҳои электронии андоз, “равзанаи ягона” дар гумрук ва иқдомҳои Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати васеъ намудани пардохтҳои ғайринақдӣ, исбот мешавад, ки технологияҳои рақамӣ ҳамчун воситаи самарабахши зиддифасод амал мекунанд. Ҳамзамон, дар мақола мушкилоти мавҷуда дар роҳи татбиқи пурраи ин наовариҳо таҳлил гардида, барои беҳбудӣ тавсияҳои мувофиқ пешниҳод шудааст.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ КОРРУПЦИИ В ФИНАНСОВОМ СЕКТОРЕ ТАДЖИКИСТАНА

Ғафуров Парвиз Ҷурахонович - кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой цифровой экономики и логистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ул. Нахимова 64/14.

Тел.: (+992)939900330, E-mail: pg.1981@mail.ru.

Темурбекова София Давронбековна-к.ф.-м.н., доцент кафедры прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес:

734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.,
тел.: 935697773, E-mail: sofish-83@mail.ru

В данной статье рассмотрена роль цифровых технологий в снижении коррупции в финансовом секторе Таджикистана. Проанализированы основные формы и способы внедрения цифровых решений - включая блокчейн, безналичные платежи и электронные системы управления и отчетности - и показано, как они повышают прозрачность и ограничивают возможности для коррупционных действий. На основе реального опыта Таджикистана продемонстрировано, что цифровые технологии являются эффективным инструментом антикоррупционной борьбы. Одновременно выявлены актуальные проблемы на пути полной цифровизации и даны рекомендации по их преодолению для достижения устойчивых результатов.

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES TO REDUCE CORRUPTION IN THE FINANCIAL SECTOR OF TAJIKISTAN

Gafurov Parviz Jurakhonovich - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Digital Economy and Logistics at the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, 64/14 Nakhimov Street. Phone: (+992)939900330, E-mail: pg.1981@mail.ru.

Temurbekova Sofiya Davronbekovna - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, acting Associate Professor of the Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimova, 64/14., tel.: 935697773, E-mail: sofish-83@mail. ru

This article examines the use of digital technologies to reduce corruption in the financial sector of Tajikistan. It analyzes key forms and methods of implementing digital solutions – including blockchain, cashless payments, and electronic governance and reporting systems – demonstrating how they increase transparency and limit opportunities for corrupt practices. Drawing on Tajikistan’s real-world experience, it shows that digital technologies serve as an effective anti-corruption tool. The article also discusses current challenges to full digital implementation and provides recommendations to address these issues to achieve sustainable anti-corruption outcomes.

Фасод яке аз монеаҳои чиддӣ дар рушди иқтисодиву иҷтимоии кишварҳо ба шумор меравад. Ҳукумати Тоҷикистон муборизаи самарабахш бо фасодро аз самтҳои асосии сиёсати худ эътироф намуда, як қатор стратегияву барномаҳои миллий қабул кардааст. Аз ҷумла, **Стратегияи муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030** муқаррар мекунад, ки барои пешгирии фасод бояд механизмҳои шаффофияти ҷамоияти молиявӣ таҳким ёбанд. Дар ин замина, истифодаи технологияҳои рақамӣ ҳамчун яке аз василаҳои муносири баланд бардоштани шаффофият ва кам кардани омилҳои фасод муҳим арзёбӣ мегардад [4].

Технологияҳои иттилоотӣ метавонанд бо роҳи автоматиконии равандҳо, сабти электронии ҳамаи амалиётҳо ва коҳиши омилҳои инсонӣ имкониятҳои амалҳои коррупсиониро маҳдуд созанд. Масалан, ҳуди Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд намудааст, ки пардохтҳои пулакии нақдӣ яке аз омилҳои асосии ба вучуд омадани фасод мебошад ва дастур додааст, ки низоми молиявии кишвар пурра рақамикунонӣ гардад. Ин изҳорот ва иқдоми роҳбарияти давлатӣ зарурати гузариш ба иқтисоди рақамӣ ва ҳукумати электрониро ҳамчун василаи мубориза бо фасод тасдиқ мекунад.

Шаклҳо ва роҳҳои татбиқи технологияҳои рақамӣ дар мубориза бо фасод

Блокчейн (Blockchain). Яке аз технологияҳои нав, ки потенциали баланд дар пешгирии фасод дорад, **блокчейн** мебошад. Блокчейн тавсеаи реестри тақсимшудаи маълумот аст, ки дар он тамоми муомилоти молиявӣ дар силсилаҳои блокҳо сабт мегардад ва пайдарпайии онҳо бо усули криптографӣ ҳифз карда мешавад. Таҳриф ё нест кардани маълумот дар ин низом ғайриимкон аст, зеро ҳар як сабти нав ба ҳамаи сабтҳои қаблӣ вобаста буда, тағйири як унсур ҳамаи занҷираро номувофиқ месозад. Аз ин рӯ, технологияи блокчейн сатҳи баланди шаффофият ва эътимоднокиро таъмин мекунад. Дар заминаи мубориза бо фасод, блокчейн метавонад барои назорати ҳаракати маблағҳо, баҳисобгирии бегаразонаи транзаксияҳои давлатӣ ва пешгирии тақаллуби ҳуҷҷатҳо истифода шавад. Масалан, дар кишварҳои пешрафта блокчейн барои сабти замин, таҳияи реестрҳои моликият ва назорати хароҷоти давлатӣ корбаст мешавад, ки ин ҳама имкони амалҳои коррупсиониро коҳиш медиҳад. Гарчанде ки дар Тоҷикистон истифодаи блокчейн ҳанӯз дар оғози роҳ аст, потенциали он барои таъмини шаффофияти

бозори молиявӣ ва нигоҳдории сабтҳои муҳими давлатӣ хеле бузург мебошад.

Пардохтҳои рақамӣ ва ғайринақдӣ. Гузариш аз муомилоти нақдӣ ба муомилоти ғайринақдӣ яке аз воситаҳои муассири кам кардани ғасод маҳсуб меёбад. Пардохтҳои рақамӣ (аз қабилӣ интиқолҳои бонкӣ, корти пластикӣ, ҳамёнҳои электронӣ ва пардохтҳои мобилӣ) имкон медиҳанд, ки ҳаракати маблағҳо пурра сабт ва назорат шавад. Баръакси муомилоти нақдӣ, ки метавонад пинҳонӣ ва беназорат сурат гирад, муомилоти ғайринақдӣ шаффофияти бештар дорад ва ҳар амалиёт изи электронӣ боқӣ мегузорад. Таҷрибаи кишварҳои гуногун нишон медиҳад, ки афзоиши ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ бо коҳиши сатҳи ғасод оварда мерасонад. Сабабаш он аст, ки ҳангоми электронӣ шудани ҳисоббаробаркунӣ тамоси мустақими байни хизматрасон ва мизоч (масалан, харидор ва хизматчиӣ давлатӣ) кам мешавад ва имкони додану гирифтани пора коҳиш меёбад [1].

Дар Тоҷикистон солҳои охир барои тавсеаи пардохтҳои ғайринақдӣ тадбирҳои ҷиддӣ андешида шудаанд. Аз ҷумла, бо фармони Президенти кишвар №586 аз 22 июни 2023 «**Дар бораи чораҳо оид ба васеъ намудани ҳисоббаробаркунӣҳои ғайринақдӣ**» талаб гардид, ки ҳамаи хизматрасонҳои пулакӣ ва пардохтҳои ба бучет воридшавандаи давлатӣ танҳо тавассути шаклҳои ғайринақдӣ сурат гиранд [1]. Ин сиёсати давлатӣ боис гашт, ки ҳиссаи муомилоти ғайринақдӣ дар иқтисоди миллӣ пайвасти зиёд шавад, ки дар навбати худ шаффофиятро баланд бардошта, ҷамъоварии даромадҳои бучетиро беҳтар намудааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки чунин гузариш таъсири мусбат низ ба коҳиши коррупсия дорад – зеро ҳар қадар ки муомилоти нақдӣ маҳдуд гардад, ҳамон қадар имконияти истифодаи он барои мақсадҳои ғайриқонунӣ (масалан, пинҳон намудани даромад ё додани пора) кам мегардад [1].

Системаҳои электронии идоракунии ва ҳисоботдиҳӣ. Ҷорӣ намудани системаҳои электронии давлатдорӣ ва ҳисоботдиҳии молиявӣ яке аз роҳҳои муҳимми бартарафсозии "омили инсонӣ" дар равандҳои идорӣ ба шумор меравад. Мақсад аз чунин системаҳо коҳиш додани тамоси рӯбарӯи шахрванд бо масъули давлатӣ ва таъмини назоратшаванда будани ҳар амалиёт мебошад. Як намунаи барҷаста **низоми электронии андоз** дар Тоҷикистон аст, ки дар доираи ислоҳоти идораи андоз ҷорӣ гардид. Пеш аз ин, соҳибкорон маҷбур буданд барои пешниҳод намудани эълomiaҳои андозӣ ба

нозирони андоз мурочиат кунанд, ки ин раванд метавонист барои суистифодаи баъзе масъулон шароит фароҳам орад. Бо ҷорӣ шудани пешниҳоди электронии эълomiaҳои андоз, ин раванд содаву автоматикунонида шуд. Тадқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ дар Душанбе нишон дод, ки истифодаи электронии эълomiaҳои андоз вақти хароҷмешуда барои ҳисоботдиҳии андозиро тақрибан 40% кам кард ва сатҳи риояи қонунро байни ширкатҳо боло бурд [2]. Муҳимтар аз ҳама, он ҳодисаҳои гирифтани пораро низ коҳиш дод: ширкатҳое, ки қаблан камтар майли фирор аз андоз доштанд, баъди гузаштан ба эълomiaҳои электронӣ пораи камтар додаанд, зеро имконияти фишор овардан аз ҷониби нозирони андоз маҳдуд гашт. Ин нишон медиҳад, ки рақамикунонии ҳадамоти андоз метавонад ҳам даромади бучетро афзоиш диҳад ва ҳам фазои коррупсиониро фишурда кунад.

Монандаи ҳамин, **системаи электронии хариди давлатӣ (e-procurement)** василаи самарабахши таъмини шаффофият дар хариди молу хизмат аз ҳисоби маблағҳои давлатӣ мебошад. Ҳангоми гузаронидани тендерҳои электронӣ тамоми хабару иттилооти марбут ба озмун барои иштирокчиён ва ҷомеа дастрас мешавад. Ин шаффофият боис мегардад, ки имкони созишҳои пасипардагӣ ва "чӯр" кардани натиҷаҳои озмун кам гардад. Тавре **Агентии хариди давлатии Тоҷикистон** таъкид мекунад, афзалияти хариди электронӣ дар он аст, ки сатҳи шаффофият дар тамоми марҳилаҳои харид ба таври назаррас баланд шуда, дастрасии баробар ба иштирок дар озмун барои ҳамаи довталабон таъмин мегардад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ низ собит намудааст, ки гузариш ба e-procurement боис ба кам шудани арзиши харидҳо барои давлат ва рафъи ҳолатҳои фасод (мисли кикбэкҳо ё тартиб додани ҳуҷҷатҳои қалбакӣ) мегардад [3]. Дар Тоҷикистон низ марҳила ба марҳила низомии хариди электронӣ ташаккул меёбад: аз қабули барномаи давлатии рушди хариди электронӣ солҳои 2013–2015 то имрӯз, ки ҳадаф гузошта шудааст то соли 2025 то 90% харидҳои давлатӣ тавассути портали ягонаи электронӣ анҷом ёбанд. Ин гуна иқдомот боиси васеъ гаштани доираи молрасонҳо, ҷалби бештари ширкатҳои хориҷӣ ба озмунҳо ва болоравии эътимоди ҷамъият ба системаи хариди давлатӣ гашта истодааст.

Илова бар ин, дар Тоҷикистон як қатор **платформаҳои электронии ҳисоботдиҳӣ ва шаффофият** фаъол шудаанд. Масалан, ҷорӣ шудани **“Равзанаи ягона”** барои барасмиятдарории амалиётҳои гумрукӣ (содирот, воридот ва транзит) яке аз

дастовардҳои муҳим дар сатҳи минтақавӣ маҳсуб меёбад [3]. **Портالي савдои Тоҷикистон** имкон медиҳад, ки соҳибкорон ҳуҷҷатгузори марбут ба тичорати хориҷиро онлайн анҷом диҳанд. Ин тадбирҳо монеаҳои бюрократиро коҳиш дода, тамоси мустақими соҳибкор бо кормандони гумрук ва дигар идораҳоро кам менамоянд, ки дар натиҷа шароит барои фасод коста мегардад. **Системаи электронии ҳисоботи буҷетӣ** ва наشري омили молиявӣ давлатӣ дар сомонаҳои дахлдор низ нақши муҳим дорад - вақте маълумот оид ба даромад ва хароҷоти давлат барои ҷомеа ошкор аст, имкони истифодаи ғайрмақсадноки маблағҳо ё пинҳонкорӣ кам мешавад. Ҳамин тавр, татбиқи пайдарпайи системаҳои электронии идоракунӣ дар баҳши давлатӣ боиси эҷоди муҳити шаффофтар гардида, заминаи фасодро маҳлуд мекунад.

Барои равшантар нишон додани нақши технологияҳои рақамӣ, бархе таҷрибаҳои мушаххаси татбиқи онҳо дар Тоҷикистонро баён менамоем:

- **Низоми пардохти ғайринақдӣ дар муомилоти маблағҳо.**

Дар солҳои охир Бонки миллии Тоҷикистон як силсила ислохотро ҷиҳати рушди пардохтҳои электронӣ амалӣ намудааст. Аз ҷумла, соли 2023 қорӣ шудани **рамзи ягонаи QR** барои пардохтҳо имкон дод, ки шаҳрвандон тавассути телефони ҳамроҳ барои харидору хизматрасониҳо пардохти ғайринақдӣ анҷом диҳанд. Айни замон дар саросари кишвар тақрибан **21762 (бисту ҳафт ҳазору ҳафсаду шасту ду)** чунин QR-рамз дар нуқтаҳои савдо насб шудааст [5]. Инноватсияи дигари муҳим таъсиси **низоми пардохти ғаврӣ ва интегратори миллии пардохт (National Switch)** мебошад, ки ҳамаи бонкҳо ва провайдерҳои пардохтиро ба як шабакаи воҳид муттаҳид карда, интиқоли зуд ва беҳатари маблағҳоро дар дохили кишвар таъмин мекунад. Чунин инфрасохтори замонавӣ шароити пардохтро осон намуда, вобастагии аҳолиро ба пули нақд коҳиш медиҳад. Дар натиҷа, тавре омили расмӣ нишон медиҳад, то марти соли 2025 шумораи қортҳои бонкӣ дар муомилот ба **8,6 миллион** расид, ки нисбат ба ҳамин давраи соли пешин 30,0% зиёдтар аст, ва шумораи ҳамёнҳои электронии ғавол ба **12675050 (дувозда миллиону шашсаду ҳафтоду панҷ ҳазору панҷо)** расид (афзоиши 50% то ба моҳи марти 2025 сол). Ин рақамҳо пешрафти назаррасро дар фарогирии молиявӣ рақамӣ инъикос мекунанд. Афзоиши воситаҳои электронии пардохт ба коҳиш ёфтани муомилоти пинҳонӣ ва иқтисодиёти соягӣ мусоидат мекунад, зеро тамоми ин

амалиётҳо тавассути низоми бонкӣ сабт шуда, зеро назорати танзимгарон қарор доранд.

• **Эъломияҳои электронии андоз ва ҳисоботи рақамӣ.**

Татбиқи низоми эъломияҳои электронии андоз дар Тоҷикистон яке аз намунаҳои барҷастаи истифодаи технология баҳри шаффофият мебошад. Аз соли 2019 Кумитаи андози назди Ҳукумати ҚТ ҳамаи андозсупорандагонро уҳдадор намуд, ки ҳисоботҳои худро тавассути портали электронии махсус пешниҳод намоянд. Ин новобаста ба маҳалли ҷойгиршавӣ имконият дод, ки корхонаҳо ва соҳибкорон бе миёнаравӣ ва ташриф ба идораҳои андоз ҳисобот супоранд. Таҳлили натиҷаҳои ибтидоии ин ислоҳот нишон дод, ки сатҳи риояи қонуни андоз баланд шуда, шумораи қонуншиканиҳои марбут ба пешниҳоди ҳисоботҳои ғалат ё бо таъхир коҳиш ёфт. Муҳимтар аз он, назарсанҷиҳо ва таҳқиқоти иқтисодӣ маълум карданд, ки пас аз гузариш ба e-filing додани пора ба нозирони андоз низ кам шудааст [3]. Зеро акнун нозири андоз наметавонад ҳисоботи электронро бе далел рад кунад ё қасдан таъхир диҳад - тамоми маълумот дар система сабт мешавад ва ҳуди низом ҳатогиҳоро месанҷад. Ин шаффофияти раванд имкони фишанги коррупсионӣ будани нозири андозро ба ҳадди ақал мерасонад.

• **“Равзанаи ягона” дар гумрук ва портали савдо.** Дар доираи ислоҳоти идораи гумрук ва барои беҳбуди фазои сармоягузорӣ, Тоҷикистон аввалин шуда дар Осиёи Марказӣ низоми **“Равзанаи ягона”**-ро барои барасмиятдарории амалиётҳои содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ ҷорӣ кард. Ин платформа ба субъектҳои хоҷагидор имкон медиҳад, ки тамоми дархостҳо барои гузаронидани молро дар сарҳад тариқи электронӣ пешниҳод кунанд. Портали махсуси тижоратӣ маълумоти заруриро оид ба тарифҳо, бочҳо, иҷозатномаҳо ва шаклҳои мурочиат дар бар мегирад. Бо ин тартиб, иртиботи мустақими соҳибкор бо як қатор идораҳои давлатӣ (гумрук, хадамоти сертификатсия, фитосанитарӣ ва ғ.) кам шуда, ҳамаи санадҳо дар речаи онлайн мувофиқа ва тасдиқ мегарданд. Афзалияти чунин раванд дар он аст, ки вақти гузарондан тариқи сарҳад коҳиш ёфта, хароҷоти маъмурии ширкатҳо кам мешавад ва муҳимтар аз ҳама, шароит барои ҳолатҳои сӯиистифода аз байн меравад. Чуноне таҷрибаи “Равзанаи ягона” нишон додааст, электронӣ гардондани ин равандҳо шумораи қадамҳои бюрократиро ва тамосҳои ғайризаруриро хеле коҳиш дод, ки ин бешубҳа таъсири зиддифасодии баланд дорад.

Ин мисолҳои воқеӣ нишон медиҳанд, ки дар шароити Тоҷикистон ҳам рушди технологияҳои рақамӣ аллакай натиҷаҳои назаррас дода истодааст. Албатта, ҷорӣ намудани ҳар як навоарӣ душвориҳои худро дошт, вале тафсиلى таҷрибаҳои боло бозгӯӣ онанд, ки бо иродаи сиёсӣ ва ҳамкориҳои давлат бо бахши хусусиву шарикони рушд, имконпазир аст, ки технологияҳои рақамӣ ба абзори пуриқтидори зиддифасод табдил ёбанд.

Ҳамин тариқ, **рақамикунонии бахши молиявӣ** яке аз самтҳои калидии мубориза бо фасод дар Тоҷикистон махсуб меёбад. Таҳлилҳо ва мисолҳои овардашуда нишон медиҳанд, ки ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ – аз пардохтҳои ғайринақдӣ гирифта то системаҳои электронии ҳисоботдиҳӣ – метавонад сатҳи шаффофияти фаъолиятҳои молиявиро ба маротиб боло бурда, имкониятҳои суиистифода ва амалҳои коррупсиониро маҳдуд намояд. Давлат ва бахши хусусӣ аллакай қадамҳои чиддӣ дар ин роҳ гузоштаанд: аз сиёсатгузориҳои фарогир (эълони солҳои рушди иқтисоди рақамӣ, фармони васеъгардонии ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ) то сохтани инфрасохтор (порталҳои электронӣ, низомии пардохти фаврӣ, шабакаи ягонаи иттилоотӣ). Таҷрибаи кишварҳои дигар ва таҳқиқоти анҷомшуда собит мекунанд, ки техникаи электронӣ худ ба худ наметавонад фасодро решақан созад, аммо он абзори пуриқтидоре мебошад, ки дар ҳамбастагӣ бо ислоҳоти сохторию ҳуқуқӣ натоиҷи назаррас дода метавонад.

АДАБИЁТ

1. Иқромӣ Сироджиддин (2024). “Digital Tajikistan – 2024” – *Fintech Retail*, 12.12.2024.

2. Okunogbe O. & Pouliquen V. (2022). *Technology, Taxation, and Corruption: Evidence from the Introduction of Electronic Tax Filing*. American Economic Association.

3. Agency on Public Procurement, RT (2013). *Electronic Procurement Program of the Republic of Tajikistan 2013–2015*.

4. Сангинзода Дониёр (2025). *Қонуни иқтисоди рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ*. Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо – таҷаллаи “Осиё ва Аврупо”, 30.05.2025. (Мақолаи илмӣ оид ба асосҳои ҳуқуқии рақамикунонии иқтисоди миллӣ; таъкид ба шаффофият ва коҳиши коррупсия тавассути таҳкими заминаи қонунӣ), osiyoavrupo.tjsiyoavrupo.tj.

5. fintech-retail.com.

РАҚАМИКУНОНИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ КОҲИШДИҲИИ КОРРУПСИЯ

Воҳидов Умар Маҳмадиевич - номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистикаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14. Телефон: +992934634040. E-mail: umarv@mail.ru

Раванди рақамикунонӣ дар самти хизматрасониҳои давлатӣ ба барланд бардоштани шафофият, коҳишдиҳии омилҳои фардӣ, сарфаи вақт, баҳтар гардидани сифати хизматрасонӣ ва иҷрои ғаврии қору хизматҳо оварда мерасонад. Дар мақолаи мазкур масъалаи нақши рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ дар коҳишдиҳии амалҳои коррупсионӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Маълум карда шуд, ки гузариш аз намуди анъанавӣ ба хизматрасониҳои электронӣ боиси кам гардидани робитаи мустақими шаҳрвандон бо кормандони сохторҳои давлатӣ гашта, имконияти омилҳои коррупсиониро коҳиш медиҳад. Бинобар ин, татбиқи рақамикунонӣ дар самти хизматрасониҳои давлатӣ ба рушди идоракунии муосири давлатӣ, коҳиши амалҳои коррупсионӣ, беҳтаргардонидани сифати хизматрасонӣ ва қабули қарорҳои муфид заминаи устувор фароҳам меорад.

Калимаҳои калидӣ: хизматрасониҳои давлатӣ, равандҳои рақамикунонӣ, коҳиши амалҳои коррупсионӣ, қабули қарорҳои муфид, шаффофияти амалиётҳо, инфрасохтори рақамӣ, малакаи рақамии аҳоли, технологияҳои рақамӣ, субъектҳои иқтисодӣ.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ КАК ФАКТОР СНИЖЕНИЯ КОРРУПЦИИ

Воҳидов Умар Маҳмадиевич - кандидат экономических наук, доцент кафедры цифровой экономики и логистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992934634040. E-mail: umarv@mail.ru.

Процесс цифровизации в сфере государственных услуг приводит к повышению прозрачности, снижению личностного фактора, экономии времени, повышению качества услуг и оперативности выполнения работ. В данной статье анализируется роль цифровизации государственных услуг в снижении уровня коррупции. Установлено, что переход от традиционных к

электронным услугам приводит к сокращению прямого контакта граждан с сотрудниками государственных органов, что снижает вероятность возникновения коррупционных факторов. Таким образом, внедрение цифровизации в сфере государственных услуг создает прочную основу для развития современного государственного управления, снижения уровня коррупции, повышения качества услуг и принятия эффективных решений.

Ключевые слова: государственные услуги, процессы цифровизации, снижение коррупционных практик, принятие эффективных решений, прозрачность деятельности, цифровая инфраструктура, цифровая грамотность населения, цифровые технологии, хозяйствующие субъекты.

DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES AS A FACTOR IN REDUCING CORRUPTION

Vohidov Umar Makhmadievich - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Digital Economy and Logistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14. Phone: +992934634040. E-mail: umarv@mail.ru.

The digitalization process in public services leads to increased transparency, reduced human error, time savings, improved service quality, and faster turnaround times. This article analyzes the role of digitalization of public services in reducing corruption. It has been established that the transition from traditional to electronic services leads to a reduction in direct contact between citizens and government officials, which reduces the likelihood of corruption. Thus, the introduction of digitalization in public services creates a solid foundation for the development of modern public administration, reducing corruption, improving service quality, and making effective decisions.

Keywords: public services, digitalization processes, reducing corrupt practices, making effective decisions, operational transparency, digital infrastructure, digital literacy, digital technologies, business entities.

Дар шароити имрӯза яке аз масъалаҳои муҳим дар ташаккули идоракунии соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ, аз ҷумла хизматрасониҳои давлатӣ ин рақамикунонии ғабӯлияти онҳо мебошад. Рақамикунонии ғабӯлият дар самти хизматрасониҳои давлатӣ ҳамчун омили муҳим барои коҳишдиҳии сатҳи ғасод дар

тамоми зинаҳои идоракунӣ мебошад. Амалигардони масъалаи мазкур, пеш аз ҳама ба шафофияти амалиётҳои, аз байн бурдани омилҳои инсонӣ, самаранокии идоракунӣ, қабули қарорҳои муфид, баландшавии ҳосилнокии меҳнат ва ғанигардони бучаи давлат оварда мерасонад. Яъне, раванди мазкур самаранокии ҷаҳолияти мақомоти давлатиро оид ба идоракунӣ хизматрасонҳо баланд бардошта, нақши муҳимро дар коҳиш додани сатҳи коррупсия иҷро менамояд.

Вобаста ба ин, санаи 28-уми декабри соли 2024 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми навбатии хеш ба мардуми кишвар пешниҳод намуданд, ки “Ҷиҳати вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт пешниҳод менамоям, ки солҳои 2025 – 2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон карда шаванд» [1]. Дар ин замина, ҷиҳати гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва таъмини шафофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ барои панҷ соли минбаъда 7 самтҳои афзалиятноро бо мақсади роҳандозии рақамикунонии соҳаҳои алоҳида пешниҳод гардонидани шуд, ки яке аз онҳо ин рақамикунонии пурраи хизматрасониҳои давлатӣ ва ташкили маҳзани ягонаи хизматрасониҳои давлатӣ мебошад.

Мақсади самти мазкур, махсусан барои баланд гардидани сифати хизматрасониҳо, коҳиш додани сатҳи ғасод, шафофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ ва дар сатҳи зарурӣ ва сари вақт воридшавии пардохтҳои давлатӣ ба бучаи давлат мебошад. Бояд қайд намуд, ки рақамикунонӣ дар ҷаҳолияти субъектҳои иқтисодӣ ин пеш аз ҳама фароҳам овардани шароит мусоид оид ба муоширати беамоният, яъне аз байн бурдани омилҳои инсонӣ, пешниҳоди ҳисоботҳои электронӣ ва коҳиш додани ғурсатҳои ришвахури мусоидат мекунад.

Дар боби 3, зербоби 6 ва зербанди 117-и Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қайд гардидааст, ки “Дар тасаввури умум иҷрои талаботи “Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон” як низоми коргузори электронист, ки танҳо ба хизматрасониҳои давлатӣ маҳдуд мешавад. Вале дар асл он дар маҷмӯъ барои сохтани ҷомеаи иттилоотӣ ва низоми муайяни иттилоотӣ дар кишвар равона карда шуда, барои ҷунин шакл гирифтани муносибатҳои ҷамъиятӣ замина меғузорад ва бештар аз ҳама иштироки инсонро дар

муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ҳамчун омили инсонӣ дар зухури амалҳои коррупсионӣ шароит ба вучуд меоварад, коҳиш ва бартараф менамояд” [2].

Рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ ин тариқи электронӣ анҷомдиҳии раванди идоракунию пешниҳоди хизматрасониҳо ба шаҳрвандон ва субъектҳои иқтисодиро дорад. Ҳамзамон, рақамикунонии соҳаҳои алоҳида ба беҳтаршавии фаъолияти кории онҳо оварда мерасонад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ истифода аз хизматрасонии электронӣ дар самти андоз тибқи қонунгузори амалкунанда, ба баланд гардидани ҳолати молиявии субъектҳои хоҷагидоро оварда мерасонад [4, с. 17]. Вобаста ба ин, раванди мазкур имконият медиҳад, ки шаҳрвандон бемамонӣ ё худ муроҷиати шахсӣ ба идораҳои давлатӣ, хизматрасониҳои алоҳидаро тариқи онлайн ба даст оваранд.

Бояд қайд намуд, ки яке аз монеаҳои ҷиддии рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва эътимоди шаҳрвандон ба давлат ин болоравии сатҳи коррупсия маҳсуб меёбад. Тибқи ақидаҳои олимон, агар пешгирӣ ё худ коҳишдиҳии сатҳи коррупсия амали дастаҷамъона бошад, ҳамзамон дар шароити иқтисоди рақамӣ масъалаи мазкурро тавассути рақамикунонии фаъолияти соҳаҳои алоҳида, аз ҷумла хизматрасониҳои давлатӣ метавон бартараф намуд. Тавре аз мушоҳидаҳо бар меояд, яке аз омилҳои асосии ба вучуд омадани амалҳои коррупсионӣ, ин муоширати мустақими шаҳрвандон бо намояндаи сохторҳои алоҳида мебошад, ки амалигардии рақамикунонии хизматрасониҳо давлатӣ чунин амалро аз байн мебарад. Яъне, новобаста аз макон шаҳрвандон метавонанд, пардохтҳои давлатӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳоро тавассути хизматрасонии электронӣ анҷом диҳанд, ки ин ба коҳишдиҳии амалҳои коррупсионӣ мусоидат менамояд.

Омили дигари коҳишдиҳии сатҳи коррупсия ин шаффофият ва бақайдгирии равандҳои хизматрасонӣ мебошад. Бояд қайд намуд, ки тамоми амалиётҳои хизматрасоние, ки тариқи электронӣ анҷом дода мешавад, онҳо дар манбаи маълумот сабт ва назорат карда мешаванд, ки чунин амал боиси баланд гардидани масъулияти кормандони сохторҳои дахлдор мегардад. Ҳамзамон, раванди рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ ба коҳиши салоҳияти шахсӣ дар қабули қарорҳо ва дастрасии баробарӣ ба хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад.

Дар кишварҳои Эстония ва Сингапур намунаҳои муваффақи рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ роҳандозӣ гардидааст, ки

он дар самти самаранокии идоракунии, саривақт ҷамоварии пардохтҳои давлатӣ ва коихишдиҳии сатҳи коррупсия оварда расонидааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ қадамҳои ҷиддӣ дар самти рақамикунонии хизматрасониҳои соҳаҳои алоҳида гузошта шудаанд. Дар ин самт, яке аз хуччатҳои меъёрие, ки ба рақамикунонии фаъолияти тамоми соҳаҳои алоҳида мусоидат мекунад, ин “Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои солҳои 2020-2024 мебошад. Дар консепсияи мазкур марҳалаҳои амалишавӣ ва муҳтавои рақамикунонии соҳаҳои алоҳида оварда шудааст. Ҳамзамон, дар самти тавсеаи пардохтҳои ғайринақдӣ фармони Президенти кишвар «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» аз 22 июни 2023 таҳти №586 батавсиб расид [3], ки тибқи он ҳамаи хизматрасониҳои пулакӣ ва пардохтҳои ба буҷет воридшавандаи давлатӣ танҳо тавассути шаклҳои ғайринақдӣ сурат гирифт. Чунин иқдом боис гашт, ки ҳиссаи амалиётҳои ғайринақдӣ дар иқтисоди миллӣ мунтазам зиёд гардида, ба беҳтаршавии шаффофияти хизматрасониҳо ва ҷамъоварии саривақтии даромадҳои буҷетӣ оварда расонида истодааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки чунин гузариш таъсири мусбат низ ба кохиши коррупсия дорад – зеро ҳар қадар ки муомилоти нақдӣ маҳдуд гардад, ҳамаи қадар имконияти истифодаи он барои мақсадҳои ғайриқонунӣ (масалан, пинҳон намудани даромад ё додани пора) кам мегардад [5, с.5].

Бояд қайд намуд, ки дар айни замон дар ҷумҳурӣ Платформаи ягонаи давлатии “Ҳукумати электронӣ” ва портали хизматрасониҳои давлатӣ ба таври фаъол амал мекунанд. Ҳамзамон, дар Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хадамоти гумрук, Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Низоми бонкии ҷумҳурӣ ва субъектҳои иқтисодӣ раванди фаъолиятро тариқи рақамикунононӣ ба роҳ монда шудааст, ки чунин раванд ба беҳтаршавии сатҳи хизматрасонӣ, аз байн бурдани омилҳои инсонӣ, кохишдиҳии сатҳи коррупсия ва муфидгардонии дигар амалҳое, ки ба пешбурди фаъолияти соҳаҳои алоҳида мусоидат менамоянд, оварда расонида истодааст.

Ҳамин тариқ, рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ омили муҳими кохиш додани коррупсия ва баланд бардоштани эътимоди ҷомеа ба давлат мебошад. Роҳандозии ҳамаҷонибаи раванди мазкур метавон идоракунии самаранок, шаффоф ва ҷавобгӯ ба ниёзҳои шаҳрвандонро таъмин намояд. Барои расидан ба ҳадафи

мазкур, бояд дар ҷумҳурӣ такмили инфрасохтори рақамӣ дар тамоми соҳаҳои алоҳида, ташаккули малакаи рақамии аҳоли оид ба истифодабарии технологияҳои рақамӣ ва ҳамзамон, сиёсати ягонаи давлатӣ дар ин самт татбиқ гардад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, 28.12.2024. – С.5.

2. Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2021. -№222. – С.24.

3. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ».- ш. Душанбе 22 июни соли 2023, №586.

4. Воҳидов У.М. Таҳияи моделҳои регрессиони арзёбии воридоти андози минтақаҳои минтақаҳои ҷумҳурӣ дар шароити рақамикунонӣ / У.М. Воҳидов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Рақамикунонии иқтисодиёт ҳамчун омили рушди иқтисодӣ”. Душанбе: ДДМИТ, 2024. – С. 16-19/

5. Иқромӣ Сироджиддин (2024). “Digital Tajikistan – 2024” – Fintech Retail, 12.12.2024.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ БАҲИСОБГИРИИ ИДОРАКУНӢ ДАР БОНКҲО ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНӢ

Сабзаева Мавзуна Саидқуловна, н.и.и., дотсенти кафедраи баҳисобгирии муҳосиби Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/1.

Мақолаи мазкур ба таҳлили баҳисобгирии идоракунӣ дар ташилотҳои қарзӣ, ҳадафҳо ва вазифаҳои асосии баҳисобгирии идоракунӣ, ва масъалаҳои ҷорӣ намудани ҳисоботи идоракунӣ бахшида шудааст. Инчунин ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар баҳисобгирии идоракунӣ бо истифодаи технологияҳои баландсифат ва ташили қарорҳои стратегӣ оид ба фаъолияти бонкҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Вожаҳои калидӣ: баҳисобгирии идоракунӣ, бонк, марказҳои масъулият, буҷет, рақамикунонӣ.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В БАНКАХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Сабзаева Мавзуна Саидкуловна, к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/1.

Данная статья посвящена анализу управленческого учета в кредитных организациях, основным целям и задачам управленческого учета, а также вопросам внедрения управленческого учета. Также исследовано внедрение цифровых технологий в управленческий учет с использованием качественных технологий и организации принятия стратегических решений в деятельности банков.

Ключевые слова: управленческий учет, банк, центры ответственности, бюджет, цифровизация.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN BANKS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Sabzaeva Mavzuna Saidkulovna, PhD in Economics, Associate Professor at the Accounting Department of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 64/1 Nakhimov Street, Dushanbe, 734067, Republic of Tajikistan.

This article is devoted to the analysis of management accounting in credit institutions, the main goals and objectives of management accounting, as well as issues of implementation of management accounting. The introduction of digital technologies in management accounting using high-quality technologies and the organization of strategic decision-making in the activities of banks is also studied.

Key words: management accounting, bank, responsibility centers, budget, digitalization.

Низоми баҳисобирии идоракуни дар бонкҳои тичоратӣ яке аз фишангҳои асосии фаъолияти хоҷагидорӣ маҳсуб ёфта, бевосита дар раванди идоракуни истифода бурда мешаванд, зеро онҳо дорои маълумоти тамоми соҳаҳои фаъолияти бонкӣ мебошанд.

Баҳисобирии идоракуни имкон медиҳад, ки сохтори дороиҳо ва уҳдадориҳо, даромаду хароҷоти ба нақша гирифташуда ва воқеан иҷрошуда ва инчунин натиҷаҳои молиявӣ дар маҷмӯъ дар

бонк ва дар бахшҳои он (марказҳои масъулиятшиносӣ) таҳлил карда шавад.

Бояд қайд кард, ки мақсади бонкҳои тичоратӣ ба ҳадди аксар расонидани ғоида аст, ки он тавассути афзоиши даромад ва кам кардани хароҷот бе талафоти сифат ба даст оварда мешавад.

Вобаста ба вижагиҳои фаъолияти бонкҳои тичоратӣ объектҳои баҳисобгирии идоракунии марказҳои фурӯши маҳсулоти бонкҳо (қарзҳо, пасандозҳо, қортҳои бонкӣ), хизматрасониҳои ҳисоббаробаркуниҳо (ҳазинавӣ, амалиёти асбобӣ), марказҳои ҳисоботи молиявӣ (МХБ), масъул мебошанд.

Ғайр аз ин, низоми баҳисобгирии идоракунии маълумотро дар бораи гардиши пули нақд, қарзи кредиторӣ ва дебиторӣ, дар бораи базаи мизочон, яъне маблағи дар суратҳисобҳои онҳо буда, гурӯҳбандии мизочон аз рӯи минтақа ва соҳа, таҳлил мекунад.

Дар доираи баҳисобгирии идоракунии фаъолияти муштариёни мушаххас, маълумот дар бораи шабакаи филиалҳо, аз ҷумла таҳлили муқоисавии фаъолияти филиалҳо, инчунин маълумот дар бораи амалиёти анҷомдодаи хоҷагидорӣ тафтиш карда мешавад.

М.А. Вахрушина мафҳуми ҷаҳор намуди масъулият: маркази хароҷот, маркази даромад, маркази ғоида ва маркази сармоягузорӣ пешниҳод менамояд.

Маркази хароҷот воҳиди сохтории корхона мебошад, ки дар он имкон дорад стандартизатсия, банақшагирӣ ва баҳисобгирии хароҷоти истеҳсолиро бо мақсади назорат ва идоракунии хароҷоти захираҳои истеҳсоли, инчунин баҳодихии истифодаи онҳо ташкил кунад.

Маркази даромад як маркази масъулиятест, ки мудири он барои тавлиди даромад масъул аст, аммо барои хароҷот масъул нест.

Маркази ғоида ин марказест, ки мудири он ҳам барои даромад ва ҳам хароҷоти шӯъбаи худ масъул аст ва натиҷаи ниҳии марказро нишон медиҳад. Аз ин рӯ ҳадафи маркази ғоида оптимизатсия кардани хароҷот барои ба даст овардани ғоидаи максималӣ мебошад.

Маркази сармоягузорӣ - баҳши корхонае, ки роҳбарон даромаду хароҷоти корхона ва самаранокии истифодаи маблағҳои ба онҳо воғузошташударо назорат мекунанд [1].

Бояд қард, ки дар ташкилотҳои қарзӣ марказҳои хароҷот шӯъбаҳои инфрасохторӣ, аз ҷумла: шӯъбаи кадрҳо, ҳадамоти амният, шӯъбаҳои ҳуқуқӣ, нақлиёт, инчунин шӯъбаҳои мебошанд,

ки аз ҳисоби аҳоли ва шахсони ҳуқуқӣ маблағ ҷалб мекунанд, яъне шуъбаи кортҳои пластикӣ, шуъбаи амонатҳои давлатӣ ва шуъбаи пули нақд.

Нисбат ба бонкҳои марказҳои даромад шуъбаҳои чойгиркунии маблағҳо, яъне шуъбаҳои қарздиҳӣ ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, шуъбаҳои коғазҳои қиматнок ва муомилоти асъор ва марказҳои фоида метавонанд филиалҳои бонкҳои тичоратӣ бошанд.

Барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонкҳои тичоратӣ низоми баҳисобгирии идоракунии метавонад буҷетсозиро ҳамчун воситаи асосии банақшагирии молиявӣ истифода барад, ки он ба бонкҳои имкон медиҳад, ки фаъолияти худро дар асоси омӯзиши захираҳои мавҷуда ва интихоби варианти оптималии истифодаи онҳо ба нақша гиранд.

Ба гуфтаи А.В. Колесникова татбиқи системаи буҷетӣ марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад: ташкили сохтори молиявӣ; ташаккули нақшаи буҷетӣ, яъне муайян намудани намудҳои зарурии буҷетҳо ва ҳамкориҳои байни онҳо; таҳияи шаклҳои буҷет, яъне муайян кардани шакл ва мазмуни ҳар як буҷет; таҳияи шаклҳои назорати буҷетӣ, яъне муқоисаи нишондиҳандаҳои пешбинишуда ва амалӣ ва таҳлили тағйироти онҳо [2].

Бояд таъкид кард, ки буҷети бонк- ин силсилаи меъёрҳо аз рӯи ҳамаи самтҳои даромад ва хароҷот фаҳмида мешавад. Таҳияи буҷет дар бонк мавқеи асосиро ишғол менамояд. Бо мақсади таъмин намудани фаъолияти мунтазам ва инчунин ноил гаштан ба натиҷаҳои беҳтарини молиявӣ бонкҳо бо ёрии раванди буҷетсозӣ даромад ва хароҷоти худро ба ҳаҷми самаранокии амалиётҳои баанҷомрасида мувофиқ кунонида, пардохтҳои андозӣ ва хориҷкунии ҳатмиро камтар намуда, ҳадди ақали маржаи амалиётиро дар давраи оянда муайян менамоянд.

Яке аз равандҳои дигари идоракунии дар бонкҳои фаъолияти таҳлилӣ маҳсуб ёфта, ин раванди тақсим намудани як объект ё амал ба якчанд қисматҳо ва минбаъд таносуб додани онҳо ба якдигар, бо мақсади беҳтар омӯختани сохтор, хусусият, рафтор ва ғайраҳо мебошад. Таҳлил яке аз усулҳои самараноктарини омӯзиш ба ҳисоб рафта, барои ҳубтар дарк кардани ҳолати мавҷуда ва қабули қарор истифода бурда мешавад. Вазифаи асосии таҳлил ин беҳтар намудани фаъолияти бонк мебошад.

Фаъолияти таҳлилӣ ба нақшагирии молиявии муҳосибот ва ба амалиёти муҳосибавӣ таъсир мерасонанд. Бонкҳо аз рӯйи нишондиҳандаҳои зерин: дороиҳо, уҳдадориҳо, пардохтпазирӣ,

даромаднокӣ, фаъолияти корӣ, шиддати пулӣ, нархи бозорӣ таҳлили молиявӣ гузаронида, ҳолати молиявии бонкро баҳогузорӣ менамоянд ва эҳтимолияти муфлисшавии бонкро пешгӯӣ намуда, тавсияҳои худро пешниҳод менамоянд.

Дигар раванди идоракунии дар бонкҳо ин раванди баҳогузорӣ, алалхусус баҳогузориҳои хавфҳои бонкӣ маҳсуб меёбад. Мақсади асосии баҳогузориҳои хавфҳо ин зохир намудани мутобикии натиҷаҳои корҳои муайяни ташкилоти қарзӣ ба шароитҳои бозори қорӣ мебошад. Барои ин бисёртар усули истифодабарии таҳлилии сандуқи қарзӣ ва инчунин нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ истифода бурда мешавад. Ин имконияти фаъолияти бонк ва инчунин самти асосии фаъолияти кориро инъикос менамояд. Ба ғайр аз ин баҳогузорӣ барои муайян намудани дараҷаи хавфи қарзӣ мусоидат менамояд. Баҳогузориҳои дурусти арзиши хавфҳо ба бонк имконият медиҳад, ки ҳаҷми зарарро муайян намуда, роҳҳои ихтисор намудани онро пешбинӣ намоянд.

Идоракунии дурусти хавфҳои молиявӣ дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Дар ин ҷанба ҷинтиҳоби стратегияи муносиб аҳамияти муҳим дорад. Мақсади асосии идоракунии хавфҳои бонкӣ кам кардан ё ин ки маҳдуд намудани пайдоиши имкониятҳои талафотҳои молиявӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, қорӣ ва ба роҳ мондани баҳисобгирии идоравӣ дар бонкҳои тичоратӣ имкон медиҳад, ки онҳо дар шароити муосир самараноктар фаъолият намуда, мувофиқан ба нишондиҳандаҳои беҳтарини фаъолияти дарозмуддат ноил гарданд, ки ба таҳкими мавқеи бонкҳои тичоратӣ дар баҳши бонкӣ мусоидат мекунанд.

Баҳисобгирии муосири идоракунии ба оянда нигаронида шуда, ба интизориҳои муштарӣ асос ёфта, ҳамаҷониба ба назардошти таъсири беруна ба корхона сохта шуда, асоси банақшагирии стратегияи фаъолияти ояндаи корхонаро ташкил медиҳад. Таҳия ва татбиқи қарорҳои муассири идоракунии ҳамчун як шарт асосии рақобатпазирии ширкат дар бозор ва татбиқи сиёсати дақиқи ташаққулёфтаи кадрҳо хизмат мекунад.

Бояд тазаққур дод, ки афзоиши босуръати технология ва пайдоиши технологияи нав, тақмил додани методологияи баҳисобгирии идоракунии ва ташаққули муносибатҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок татбиқи онро дар амал талаб менамояд. Омӯхтани

баҳисобгирии идоракунӣ ҳамчун категорияи мустақил, ҷудокунии ниҳои он аз баҳисобгирии муҳосибӣ аҳамияти калон дорад.

Мушкилоти муосири таҳқиқоти муосири системаи идоракунӣ дар амалияи фаъолияти ташкилотҳо, гарчанде ки онҳо барои илми иқтисодӣ нисбатан нав мебошанд, дар адабиёти илмӣ ба таври васеъ ифшо карда мешаванд. Тадқиқотчиёни асосии ин масъала, пеш аз ҳама ба олимони Вахрушева О.Б., Карпова Т.П., Шароватова Е.А. мутаалиқанд [3]. Бояд қайд кард, ки хусусиятҳои вазъи кунунии таҳқиқот оид ба таъсири баҳисобгирии технологияҳо дар соҳаи таҳлил ва коркарди технологияҳои амалии техникӣ дар соҳаи таҳлили корхонаҳо, ки тафсилоти таҳқиқотро дар ин самт тақозо мекунад, вобаста аст.

Марҳилаи кунунӣ дар рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ бо як амали васеи технологияҳои рақамӣ тавсиф меёбад. Рақамикунонии иқтисод дар соҳаи истеҳсолот, технологияҳои наватарин, тарзи пешбурди тиҷорат, инчунин талаботро ба ташкили раванди баҳисобгирӣ тағйир медиҳад.

Рушди интернет ва дигар технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ амалияи тиҷоратиро дар муносибат бо таъминкунандагон, истеъмолкунандагон, дигар ширкатҳо ва муассисаҳои молиявӣ, мақомоти давлатӣ ва инчунин минтақаҳои истифодаи захираҳои рақамӣ дар фаъолияти иқтисодӣ ва идоракунӣ дигаргун менамояд. Ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ ба амалияи баҳисобгирии идоракунӣ, ки бо истифодаи технологияҳои баландсифат ва ташкили қарорҳои стратегӣ оид ба фаъолияти бонк зиёд мешавад, таъмин карда мешавад.

Рақамикунонии баҳисобгирии идоракунӣ имкон медиҳад, ки потенциали бонк ва рушди стратегии он такмил дода мешавад, зеро истифодаи дастгоҳҳои нави таҳлилии ҳисобҳо ва ташаккули баромадҳои таҳлилиро содда менамояд.

Ҳамин тариқ, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ ба амалияи шароити замонавӣ дар баланд бардоштани самаранокии ҷараёни иттилоот ва тавсеаи назарраси воситаҳои таҳлилӣ, ки дар раванди идоракунӣ истифода мешаванд, ба таври назаррас мусоидат мекунад. Дар навбати худ, имкон медиҳад, ки коркарди маълумоти калон стратегияҳои мураккаб ва гуногунҷанба фароҳам оварад. Рақамикунонии баҳисобгирии идоракунӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ имкон медиҳад, ки онҳо самараноктар бошанд, ба бехтарин нишондиҳандаҳои дарозмуддати фаъолият, ки ба таҳкими вазифаҳои бонкҳои тиҷоратӣ мусоидат мекунанд, ноил гарданд.

АДАБИЁТ

1. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям/ М.А. Вахрушина. – 9-е изд., стер. – М.: Издательство «Омега-Л», 2011.
2. Колесникова А.В. Бюджетирование как средство реализации банковских стратегий// Банковское дело. – 2009. №10, стр. 50-52.
3. Сабзаева М.С. Бонк ва бонкдор, Васоити таълимӣ, ҶСК “Матбуот”- 2019.
4. Лабынцев Н.Т.1, Чухрова О.В.1 Развитие управленческого учета в условиях цифровой экономики (научная статья).

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Арифджанова Н.Р., кандидат философских наук, доцент, старший научный сотрудник Отдела социальной философии Института философии, политологии и права им.А.М.Баховаддинова НАНТ

Статья посвящена анализу роли национальной идеи как ценностного ориентира в антикоррупционной трансформации государственных институтов. Исследуются философские, институциональные и цифровые основания антикоррупционной политики в условиях глобализации. Обосновывается, что эффективное противодействие коррупции требует синтеза идеологических принципов, устойчивых институтов и цифровых технологий. Антикоррупционная стратегия в цифровую эпоху представляется не только как технический инструмент, но и как компонент национального развития, направленный на укрепление государственного суверенитета и обеспечение устойчивого развития.

Ключевые слова: национальной идеи, антикоррупция, трансформация, институты, цифроватизация, ценности, цифровая прозрачность, нация, глобализация, национальная идентичность, государственный суверенитет, этика, информационные технологии.

ИДЕЯИ МИЛЛӢ ВА АСОСӢОИ НИӢОДИИ ТАӢИРОТИ РАӢАМИИ ЗИДӢКОРРУПСИОНИӢ

Орифҷонова Н.Р., номзади илмҳои философия, дотсент, ходими калони илмӣи Шӯъбаи философияи иҷтимоӣи Институти фалсафа, сиёсат ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баховаддинови АМИТ

Мақола ба таҳлили нақши гояи миллӣ ҳамчун роҳнамои арзишӣ дар табдили зиддикоррупсионии ниҳодҳои давлатӣ бахшида шудааст. Пояҳои фалсафӣ, институционалӣ ва рақами сиёсати зиддикоррупсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Иббот мешавад,

ки муқовимати самаранок ба коррупсия талабгори ҳамгироии принципҳои идеологӣ, ниҳодҳои устувор ва технологияҳои рақамӣ мебошад. Стратегияи зиддикоррупсионӣ дар даврони рақамӣ на танҳо ҳамчун воситаи техникӣ, балки ҳамчун чӯзӣ рушди миллӣ баррасӣ мегардад, ки ба таҳкими соҳибхӯшиҳои давлатӣ ва таъмини рушди устувор нигаронида шудааст.

Калидвожаҳо: *идеяи миллӣ, мубориза бо коррупсия, тағйирёбӣ, институтҳо, рақамисозӣ, арзишҳо, шаффофияти рақамӣ, ҷаҳонишавӣ, ҳувиёти миллӣ, соҳибистиқлолии давлатӣ, ахлоқ, технологияҳои иттилоотӣ.*

NATIONAL IDEA AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF ANTI-CORRUPTION DIGITAL TRANSFORMATION

Арифджанова Н.Р., кандидат философских наук, доцент, старший научный сотрудник Отдела социальной философии Института философии, политологии и права им.А.М.Баховаддинова НАНТ

The article is devoted to analyzing the role of the national idea as a value-based guide in the anti-corruption transformation of state institutions. It explores the philosophical, institutional, and digital foundations of anti-corruption policy in the context of globalization. It is argued that effective anti-corruption efforts require the synthesis of ideological principles, stable institutions, and digital technologies. In the digital age, anti-corruption strategy is viewed not merely as a technical tool, but as a component of national development aimed at strengthening state sovereignty and ensuring sustainable progress.

Keywords: national idea, anti-corruption, transformation, institutions, digitalization, values, digital transparency, globalization, national identity, state sovereignty, ethics, information technologies

Цифровая трансформация современных государств сопряжена не только с технологическими, но и с институциональными вызовами. Внедрение цифровых технологий в управление, экономику и социальную сферу направлено на повышение эффективности, прозрачности и доступности госуслуг. Однако на этом пути критическим барьером выступает коррупция, системно подрывающая доверие к институтам власти и препятствующая полноценной реализации цифровых реформ. Без эффективной антикоррупционной стратегии даже самые современные цифровые инструменты рискуют стать либо неиспользуемыми, либо адаптированными в интересах узких групп. Как подчёркивал ещё Карл Поппер, «власть развращает, если не существует эффективных механизмов её контроля» [13].

Современные вызовы, связанные с коррупцией, требуют не только технических решений, но и идеологической переориентации государства.

В условиях глобализации и нарастающих вызовов национальной безопасности антикоррупционная политика приобретает статус не только административного инструмента, но и механизма укрепления государственного суверенитета, социальной справедливости и доверия к институтам власти. В этом контексте национальная идея выступает не только как духовно-культурный ориентир, но и как институциональный вектор реформ, формируя основу для институционального проектирования и определяя нормативно-смысловые рамки антикоррупционной политики. Национальная идея представляет собой совокупность исторических, культурных и политических представлений, которые легитимируют власть и направляют общественное развитие. В философском измерении она соотносится с концептами общественного договора, этики справедливости и служения общему благу. Как подчёркивает Джон Ролз: «Справедливость — первая добродетель институтов, как истина — систем мысли» [17].

Таким образом, национальная идея задаёт моральные ориентиры институционального строительства и усиливает антикоррупционный иммунитет общества посредством механизмов идентичности, ценностей и легитимности. В условиях цифровой эпохи, где границы между внутренними и внешними информационными воздействиями размываются, роль национальной идеи приобретает новое измерение. Она становится не только культурным и политическим фундаментом, но и стратегическим ресурсом — основой цифровой устойчивости и независимости.

Национальная идея в XXI веке не противопоставляется глобализации, но претерпевает трансформацию, приобретая формы цифрового патриотизма и цифрового суверенитета. В этом контексте она становится идейной платформой для формирования так называемой «цифровой стены» — технологической и нормативной инфраструктуры, предназначенной для защиты ключевых ценностей государства (языка, права, прозрачности, справедливости) от внешних информационных воздействий и внутренних институциональных рисков. Такая цифровая защита не изолирует общество, а способствует устойчивому развитию в условиях глобальной цифровой конкуренции. Цифровизация

общественной жизни не только трансформирует институциональные механизмы, но и глубоко влияет на структуру коллективной памяти и идентичности. В условиях глобального информационного пространства нация всё реже определяется исключительно через территорию, армию или экономику. Вместо этого всё более важную роль начинают играть символические, культурные и цифровые маркеры.

Как подчёркивает французский историк Пьер Нора: «Нация больше не находится в пространстве, она существует в памяти и в цифровом коде» [7]. Это утверждение иллюстрирует сдвиг от географически и институционально закреплённой идентичности к цифровой памяти, основанной на виртуальных архивах, культурных репозиториях и цифровом гражданстве. Именно в таких условиях национальная идея начинает функционировать как нормативный каркас для устойчивого цифрового общества, защищённого от коррупции, манипуляции и внешнего давления. Цифровая память позволяет не только сохранить историческое наследие, но и сформировать цифровую этику, в которой ценности справедливости, законности и служения обществу приобретают новую - алгоритмическую и прозрачную - форму.

Цифровая антикоррупционная политика выступает не только как инструмент управления, но и как механизм сохранения общественного доверия, что приобретает особую значимость в условиях размывания традиционных форм идентичности и усиления сетевой фрагментации социума.

Формирование единой цифровой инфраструктуры сегодня воспринимается как выражение национальной идеи, отражающей стремление к справедливости, прозрачности и общественному доверию. В этой связи антикоррупционная цифровизация — не просто инструмент, а стратегическая компонента государственного суверенитета и легитимности. Как отмечает Мануэль Кастельс, «в информационную эпоху власть заключается в коде, и тот, кто контролирует код, контролирует общество» [5]. В условиях перехода к цифровому обществу информационные технологии становятся не только инструментом модернизации управления, но и действенным средством противодействия коррупции. Этот подход коррелирует с концепцией «открытого общества», в которой, по Попперу, жизненно важны прозрачность, доступ граждан к информации и подотчётность власти [13]. Таким образом, создание цифровой инфраструктуры — это не только

технологическая задача, но и акт политико-культурного самоопределения. Цифровая антикоррупционная политика может быть осмыслена в рамках классических теорий общественного договора, представленных Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббсом и Дж. Локком. В этих концепциях государство получает легитимность благодаря согласию граждан и берёт на себя обязательства по обеспечению справедливости, открытости и защиты общественного блага. Как подчёркивает Жан-Жак Руссо в трактате «Об общественном договоре», «Верховная власть заключается не в силе, а в воле» [3]. В этом контексте цифровые платформы можно рассматривать как современное орудие коллективной воли, способное отражать общественный запрос на прозрачность, подотчётность и справедливость.

С институциональной точки зрения, в частности в рамках подхода Дугласа Норта, эффективная антикоррупционная политика требует наличия формализованных, устойчивых институтов, которые ограничивают произвол и снижают уровень неопределённости. Как пишет Норт, «Институты — это правила игры в обществе...» [8]. Цифровизация встраивается в эти «правила игры», обеспечивая прозрачность, воспроизводимость и доступность государственных процессов, тем самым формируя более предсказуемую и справедливую среду управления.

Республика Таджикистан, как активный участник глобального цифрового преобразования, предпринимает последовательные шаги по внедрению современных информационно-технологических решений в систему государственного управления. В этом контексте национальная идея выступает как совокупность культурных, исторических и моральных ориентиров, определяющих траекторию развития национального государства на основе приоритетов суверенитета, справедливости и национальных интересов. Национальная идея, основанная на приоритетах суверенитета и справедливости, формирует ценностный фундамент для цифровой трансформации государственных институтов. В условиях стремительно развивающихся технологий информационные решения становятся не только инструментом управления, но и эффективным механизмом обеспечения прозрачности, подотчётности и антикоррупционного контроля. С учётом этого, ниже представлена систематизация ключевых направлений, реализованных мер, достигнутых результатов и существующих вызовов в области

внедрения информационных технологий в антикоррупционную политику Республики Таджикистан:

Таблица 2. ИТ и борьба с коррупцией в Таджикистане

Направление	Реализованные меры	Достижения	Проблемы / вызовы
Электронные госуслуги	Портал Khizmat.tj	Уменьшение личного контакта, удобство	Низкая доступность в регионах
Электронные закупки	Zakupki.gov.tj	Повышение прозрачности, конкуренции	Неполный охват, слабый контроль исполнения
Открытые данные	OpenData.tj	Доступ к бюджетной информации	Ограниченность, устаревание данных
Межведомственное взаимодействие	Внедрение СМЭВ	Ускорение обмена данными	Недостаточная автоматизация процессов
Кибербезопасность и защита ИТ	Создание правовой базы	Начало формирования ИТ-защиты	Уязвимость к внутренним и внешним рискам
Гражданское участие	Приём жалоб через портал, Call-центры	Обратная связь с гражданами	Низкий уровень цифровой грамотности населения

Системная борьба с коррупцией в стране была институционализирована с принятием Государственной стратегии по противодействию коррупции на 2013–2020 годы [18], нашедшей своё продолжение в новой Стратегии на 2021–2030 годы [19], направленной на цифровую трансформацию контроля и управления. Об этом особо подчеркнул Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своём послании Маджлиси Оли от 26 декабря 2023 года: «Для борьбы с коррупцией и злоупотреблениями служебным положением необходимо внедрение современных цифровых механизмов контроля и управления» [14]. В связи с Указом Президента Таджикистана от 3 августа 2021 г. № 222 [19] Стратегия включает:

Общие положения (природа коррупции, нормативная база):

- Цели и задачи (повышение нетерпимости, правовой грамотности, снижение коррупции);
- Принципы (законность, открытость, приоритет прав человека);
- Основные направления:

1. Законодательство и гармонизация с международными стандартами;
2. Анализ коррупционных угроз;
3. Антикоррупционные меры в государственном секторе;
4. Общественное участие и СМИ;
5. Управление государственными финансами;
6. Санкции (уголовные, административные; дисциплинарные);
7. Международное сотрудничество;
8. Механизмы реализации (план, участники, контроль).

Основные разделы Стратегии (Приложение 1)

1. Общие положения
 - Коррупция как барьер развития, задачи страны с 1990-х гг.
2. Цели, задачи и принципы
 - Превращение общества в нетерпимое к коррупции, повышение правовой грамотности, устранение причин коррупционных практик constcourt.tj.
 - Принципы: законность, прозрачность, приоритет прав и свобод, комплексность, общественное участие mfa.tj+7constcourt.tj+7faolex.fao.org+7.
3. **Основные направления**
 - Адаптация законодательства к международным нормам.
 - Анализ коррупционных угроз и рисков.
 - Антикоррупционные меры в госслужбе, здравоохранении, образовании, госзакупках, финансах osce.org.
 - Участие общества и СМИ.
 - Финансовый контроль и прозрачность.
 - Санкции (уголовные, административные, дисциплинарные).
 - Международное сотрудничество.
 - Реализация: национальный совет, ответственные органы, планы и сроки.
 - Мониторинг и оценка результатов

Это позволяет утверждать, что цифровизация антикоррупционной политики в Таджикистане приобретает не только технический, но и ценностно-институциональный характер,

укоренённый в национальной идее и долгосрочных стратегических целях государства. В настоящее время с учётом реалий Таджикистана, международного опыта и философско-социальной значимости цифровизации, в стране уже реализуются и имеют потенциал к дальнейшему развитию цифровые механизмы контроля и управления. Их цель — повышение прозрачности, снижение уровня коррупции и улучшение качества государственных услуг. Как показывает настоящее исследование, успешность цифровых антикоррупционных реформ определяется не столько уровнем технического прогресса, сколько степенью философско-социального осмысления ключевых понятий — таких как гражданский контроль, справедливость, цифровое равенство и участие общества в формировании и реализации антикоррупционной политики. В этом контексте особую роль играют институты — как формализованные структуры, обеспечивающие воспроизводство норм, процедур и ценностных ориентиров. Их антикоррупционный потенциал определяется совокупностью системных характеристик, среди которых ключевыми являются:

- прозрачность (доступ к данным, открытые бюджеты);
- подотчётность (независимый аудит, электронные жалобы);
- справедливость (независимые суды, равный доступ к государственным услугам);
- участие (цифровая вовлечённость граждан, общественные платформы контроля).

Как подчёркивает Фрэнсис Фукуяма, «качество институтов определяется не только их устройством, но и способностью обеспечивать соблюдение правил» [20]. Это означает, что институциональная антикоррупционная трансформация требует не формальной имитации реформ, а глубокой адаптации механизмов под национальные реалии, культурные коды и общественные ожидания. Таким образом, цифровая антикоррупционная стратегия оказывается не просто технической задачей, а результатом комплексной модернизации институтов в логике устойчивого развития и укрепления государственного суверенитета.

Ниже представлена таблица с основными механизмами, их сутью и антикоррупционным эффектом:

Таблица 1. Цифровые механизмы контроля в Таджикистане

№	Механизм	Суть	Пример реализации	Антикоррупционный эффект
1	Электронное правительство (e-Government)	Централизация госуслуг на онлайн-платформе	e.gov.tj	Меньше личного контакта → меньше взяток
2	Порталы открытых данных (Open Data)	Публикация информации о тендерах, бюджете, контрактах	Пока в стадии развития	Повышение прозрачности, общественный контроль
3	Электронные госзакупки	Автоматизация тендерных процедур	Возможно внедрение по e-GP-модели Южной Кореи (KONEPS):	Снижение фаворитизма и "ручного управления"
4	Э-декларации доходов чиновников	Онлайн-доступ к сведениям о доходах и имуществе	Не реализован системно	Снижение теневого обогащения, превентивный контроль
5	Цифровые платформы жалоб	Онлайн-подача обращений и жалоб с трекингом статуса	Модуль на сайте Агентства контроля коррупции	Повышение ответственности должностных лиц
6	ИИ и аналитика Big Data	Выявление аномалий в действиях чиновников, тендерах	Потенциал для внедрения	Прогнозирование коррупционных рисков
7	Блокчейн в госреестрах	Невозможность изменения записей, например, о собственности	Пока не реализован	Исключение фальсификаций и манипуляций

На этом основании можно заключить, что для Таджикистана наиболее эффективна поэтапная модель e-GP, адаптированная к национальной инфраструктуре и законодательству, с возможностью интеграции с системой Агентства по контролю за коррупцией и порталом госуслуг.

Рекомендации по усилению антикоррупционной роли e.gov.tj:

1. Расширить перечень онлайн-услуг, особенно в коррупционно уязвимых секторах (строительство, медицина, образование).
2. Интеграция с платформой e-GP — автоматическая проверка контрагентов и контрактов.
3. Создание независимого аналитического модуля (по модели KONEPS (Южная Корея) или e-GP Казахстана).
4. Анонимная жалобная форма в каждую услугу.
5. Обязательная публикация статистики отказов, задержек, жалоб.

Таким образом, процесс цифровизации в Таджикистане постепенно трансформируется — от формального внедрения отдельных технических решений к становлению полноценного инструмента общественного контроля, институциональной прозрачности и гражданского участия. Цифровые механизмы в контексте антикоррупционной трансформации выступают не только как технические инструменты, но и как формы философско-социального переосмысления государственного управления, ориентированные на укрепление принципов открытости, справедливости и подотчётности. Их внедрение предполагает не просто автоматизацию процессов, но и переопределение смыслов управления в духе демократической легитимности и общественного участия.

Важную роль в этом процессе играет связка национальной идентичности и цифрового суверенитета. Как подчёркивает Мануэль Кастельс: «Идентичность становится основным источником смысла в цифровую эпоху» [6]. Это означает, что архитектура цифровых платформ должна опираться на локальные культурные коды, историческую память и приоритеты общества. Только в этом случае возможно формирование устойчивого цифрового доверия и укрепление государственного суверенитета. В такой парадигме цифровизация антикоррупционной политики выступает не как внешне навязанная модель, а как внутренне легитимный путь модернизации, согласованный с национальными интересами и ценностной основой общества.

Несмотря на имеющиеся успехи, существуют существенные вызовы: низкий уровень цифровой грамотности населения, особенно в сельской местности, ограниченная кибербезопасность, а также коррупционные риски внутри самой системы электронного управления. Согласно Индексу восприятия коррупции,

Таджикистан набрал 20 баллов из 100, заняв 150-е место среди 180 стран [4]. Кроме того, в условиях ограниченной свободы информации гражданское участие в цифровом контроле остаётся на низком уровне.

Рассмотренные факты свидетельствуют о том, что информационные технологии в Таджикистане выступают неотъемлемым, но ещё недостаточно реализованным элементом антикоррупционной стратегии, эффективность которого напрямую зависит от политической воли, институционального сопровождения и повышения цифровой инклюзивности общества. Следовательно, антикоррупционная трансформация становится возможной только при устойчивом синтезе трёх взаимосвязанных элементов:

- национальной идеи как ценностного и идейного ориентира;
- эффективных институтов как гарантов справедливости и верховенства закона;
- цифровых технологий как современных инструментов прозрачности, контроля и подотчётности.

Современные вызовы диктуют необходимость перехода от фрагментарных антикоррупционных мер к системной политике, где цифровизация, национальная идентичность и институциональное доверие формируют единую платформу устойчивого развития. Именно такая целостная модель позволяет интегрировать антикоррупционную повестку в стратегию устойчивого развития и защиту государственного суверенитета страны [11].

ЛИТЕРАТУРА

1. Вебер, М. Политика как призвание и профессия. — М.: Канон+, 1993.
2. Вестник ИКТ и права. (2022). Роль электронного правительства в снижении коррупционных рисков.
3. Жан-Жак Руссо. Об общественном договоре или принципы политического права. — М.: Юрайт, 2023.
4. Индекс восприятия коррупции 2023. (Corruption Perceptions Index, CPI) — ежегодный международный рейтинг, публикуемый Transparency International (TI) — межд. неправит. Орг.ей, Берлине. <https://transparency.org>
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
6. Кастельс М. Сила идентичности. (The Power of Identity) — вторая часть трилогии "Информация, власть и общество" (The Information Age: Economy, Society and Culture). Первая публикация — 1997 (англ. яз.), второе издание — 2004.

7. Нора П. Место памяти и место истории. // Новое литературное обозрение, №21. 1997, с. 33–42.
8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. — М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 180 с.
9. OECD. Digital Government and Anti-Corruption: Progress in Harnessing Technology for Public Sector Integrity. OECD Public Governance Reviews. 2022. <https://doi.org/10.1787/b87c8d8a-en>
10. OECD. Digital Government and Anti-Corruption. – Paris: OECD Publishing, 2020. \Цифровое правительство и борьба с коррупцией\.
11. ОЭСР. Цифровое правительство и борьба с коррупцией. – Париж: OECD Publishing, 2020. Дж. Ролз. Теория справедливости. Новосибирск, изд-во НГУ, 1995.
12. ОЭСР. Обзор цифрового правительства Таджикистана, 2021.
13. Поппер К. Открытое общество и его враги. – Москва: Институт Фонда Сороса, 1992.
14. Послание Президента Республики Таджикистан Рахмон Э. Маджлиси Оли. – Душанбе, 2023.
15. Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики страны». Душанбе, 28 дек. 2024 г. Душанбе, «Шарқи озод», 2025.- 40с.
16. ПРООН. (2020). Борьба с коррупцией и честность в цифровую эпоху. Публикации ПРООН.
17. Роулз Дж. Теория справедливости (Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995, 535 с.
18. Указ Президента Республики Таджикистан от 30.08.2013 № 1504 «О Стратегии по противодействию коррупции в Республике Таджикистан на 2013–2020 годы» (ред. Указов № 703 от 13.06.2016, № 892 от 19.06.2017).
19. Указ Президента Республики Таджикистан от 03.08.2021 № 222 «О государственной стратегии противодействия коррупции в Республике Таджикистан на период до 2030 года». 2021.
20. Фукуяма Фрэнсис. Угасание государственного порядка: научно-популярное издание/ Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. К.М. Королева]. — Москва: Издательство АСТ, 2017. — 704 с.
21. Центр стратегических исследований при Президенте РТ (2023). Цифровая трансформация и борьба с коррупцией в Таджикистане.

ТАЪМИНОТИ ТЕХНИКӢ ВА БАРНОМАВИИ СИСТЕМАҲОИ ИТТИЛООТИ-ИҚТИСОДӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Раҳимов Файзали Саъдуллоевич, н.и.и., дотсенти кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/14.

Дар мақолаи мазкур, масъалаи зарурияти ташикили системаи автоматикунонидашудаи коркарди ҳуҷҷатҳо дар шароити муосир дида баромадашудааст. Қайд намудан зарур аст, ки ташикили системаи автоматикунонидашуда дар фаъолияти хоҷагидорӣ барои саривақт қабул намудани қарорҳои идоракунии таъсири мусбӣ расонида, ҳамчунин барои ноил гаштан ба рушди босуботи иқтисодӣ таъсири назаррас хоҳад расонид.

Калидвожаҳо: иттилоот, иқтисодиёт, автоматикунонӣ, ҳуҷҷат, электронӣ, маълумот, система, шабака.

ТЕХНИЧЕСКОЕ И ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Рахимов Файзали Саъдуллоевич, к.э.н., доцент кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

В статье рассматривается необходимость создания автоматизированной системы обработки документов в современных условиях. Следует отметить, что создание автоматизированной системы в хозяйственной деятельности положительно скажется на своевременном принятии управленческих решений, а также существенно повлияет на достижение устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: информация, экономика, автоматизация, документ, электроника, данные, система, сеть.

HARDWARE AND SOFTWARE FOR INFORMATION AND ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

Rahimov Faizali Sadulloevich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Digital Economy and Logistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14.

The article discusses the need to create an automated document processing system in modern conditions. It should be noted that the creation of an automated system in economic activity will have a positive effect on the timely adoption of management decisions, and will also significantly affect the achievement of sustainable economic growth.

Keywords: information, economics, automation, document, electronics, data, system, network.

Вақт тағйир меёбад ва қоғазҳои классикӣ (қоғаз) ба идоракунии электронии ҳуччат иваз карда мешаванд, ки бо истифода аз воситаҳои махсуси системаҳои иттилоотӣ - системаҳои электронии идоракунии ҳуччатҳо асос меёбанд.

Болоравии назарраси ҳаҷми иттилоот ва талабот ба иттилоот мушкилоти навро барои ташкили хадамоти иттилоотӣ ва ҳуччатгузорӣ дар корхонаҳо ба вуҷуд овардааст. Талабот ба хизматрасониҳое, ки бо дастрасии иттилоотӣ ва ҳуччатгузорӣ сарукордоранд, тағйир ёфта истодааст. Дар ҳориҷа онҳо ба хадамоти идоракунии захираҳои иттилоотӣ ва ҳуччатгузорӣ вобаста мебошад.

Имрӯз ҳолати технологияи иттилоотиро дар корхонаҳо тавсиф кардан мумкин аст:

- ҳузури миқдори зиёди пойгоҳи додаҳои дорои маълумот дар бораи фаъолияти ташкилот;
- ташкили технологияҳое, ки дастрасии интерактивии корбарро ба захираҳои иттилоотӣ таъмин менамояд;
- тавсеаи коршоямии системаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ, ки коркарди иттилоотро ташкил мекунанд.
- ба системаҳои иттилоотӣ ворид кардани унсурҳои интелекти зехнӣ, системаҳои эксперти ва дигар воситаҳои технологӣ.

Васоити нигоҳдории электрониро инчунин ба якҷанд зергурӯҳҳо ҷудо кардан мумкин аст (дискҳои саҳт, дискҳои оптикӣ, дискҳои магнито-оптикӣ ва ғайра). Ғайр аз он, формате, ки дар он дар як нигоҳдории электронӣ сабт мешавад, барои ҳуччатҳои электронӣ муҳим аст. [4, с.12]

Истифодаи компютерҳо барои таҳия, нигоҳдорӣ ва интиқоли ҳуччатҳо боиси пайдоиши як ҳуччати электронӣ гардид. Ҳуччатҳои электронӣ аз технология, формат ва стандарти таҳияи он вобастаанд.

Барои дарки ҳуччатҳои электронӣ воситаҳои махсуси техникӣ (экрани монитор, принтер), нармафзор лозиманд, то корбар ҳуччатро дар шакли фаҳмо барои ӯ бинад. Ҳамон тавре, ки қаблан дар қоғаз буд, бо як василаи нигоҳдории мушаххас баста нашудаанд. Дар муқоиса бо як ҳуччати қоғазӣ як қатор афзалиятҳо мавҷуданд: роҳи соддаи ворид намудани тағирот, истифодаи шаклҳои пешакии таҳияшуда, самаранокии интиқол додани ҳуччат тавассути почтаи электронӣ, қобилияти бойгонӣ ва ҳифзи онҳо аз дастрасии беиҷозат.

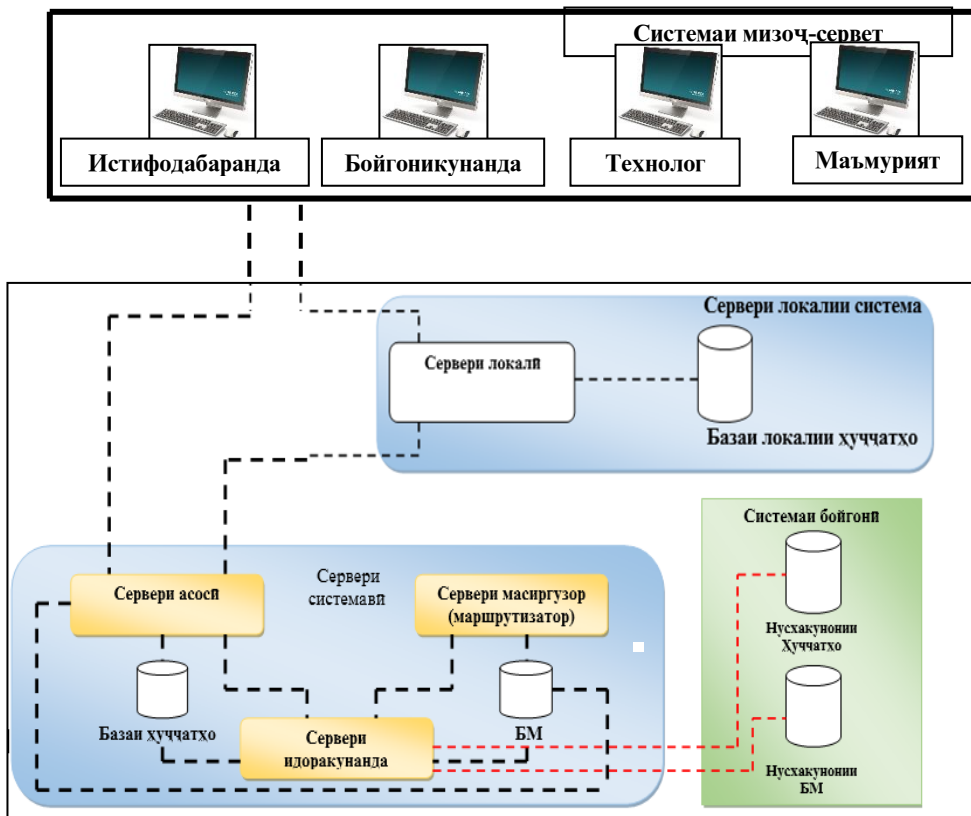
Дар ҷаҳони муосир, технологияҳои компютерӣ дар равандҳои идоракунии, баҳисобгирӣ ва қабули қарорҳо нақши ҳалкунанда доранд. Як соҳаи фаъолияти шадиди инсонро, ки дар он технологияҳои компютерӣ истифода намешаванд, тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ҳаҷм ва мураккабии маълумоти коркардшуда мунтазам меафзояд ва намудҳои нави пешниҳоди иттилоот талаб карда мешаванд. Мавҷудияти таъминоти барномавӣ барои компютерҳои фардӣ ва барномаҳои амалӣ, ки вазифаҳои махсуси корхонаро ҳал мекунанд, аҳамияти махсус дорад.

Дар раванди автоматикунории ҳуччатнигорӣ дар шароити корхонаҳо ва муассисаҳо, шабакаҳои махсуси локалӣ ва корпоративӣ истифода мешавад, ки он метавонад ба саривақт коркарди иттилоот ва интиқоли он байни манбаъ-мизоч ва мизоч-манбаъ таъсири мусбӣ расонад.

Қойи кории мизоч бо дигар элементҳои сервери шабакавии корхона алоқаманд буда, вобаста аз конфигуратсияи шабакаи корхона, бояд дар якҷоягӣ ҳамкорӣ намоянд. Барномаҳои мизоч дар ҷойҳои корӣ барои ҳамаи мизоч бояд ягона бошанд ва интерфейси соддаи истифодабарӣ дошта бошад. Дар ин раванд ҳама серверҳои корхона дар як сервер ҷойгир мешаванд, дар якҷоягӣ бо сервер ва пойгоҳи додаҳои ҳуччатҳо алоқа мекунанд.

Дар шароити имрӯза, ташкили шабакаҳои ягонаи электронӣ дар низоми идоракунии корхона аз рӯйи мадели сервер-мизоч зарурӣ арзёбӣ мегардад ва ба рушди фаъолияти иқтисодии корхона метавонад таъсири назаррас расонад.

Системаҳои электронии ва системаҳои электронии идоракунии ҳуччатҳо дар корхонаҳо ба сохтори мизоч-сервер асос ёфтаанд, ки дар расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. Архитектураи системаи мизоч-сервер дар системаи корхонаҳо.

Ташкили шабакаи ҳисоббарор аз рӯи мадели мизоч-сервер ҳамчун системаи мураккаби чузъиётҳои барномавӣ дастгоҳии бо ҳам алоқаманд арзёбӣ мегардад. Дар байни воситаҳои дастгоҳӣ, технологияи компютерӣ ва технологияҳои коммуникатсиониро аз ҳамдигар ҷудо намудан мумкин аст. Чузъиётҳои барномавӣ бошанд, ин системаҳои амалиётӣ ва инфрасохтори шабакавӣ мебошанд.

Дар низоми иқтисоди бозорӣ, барои ташкили шабакаи ягонаи коргузорӣ дар шароити корхонаҳои истехсолӣ ва ғайриистехсолӣ намудҳои гуногуни технологияҳои компютериву коммуникатсионӣ истифода бурда мешаванд, ки интиҳоби ин технологияҳо асоси фаъолияти самараноки дилҳо намуди шабака ба ҳисоб мераванд, чунки технологияҳои муосири компютерӣ ва параметрҳои техникии онҳо самаранокии фаъолияти дилҳо намуди шабакаро муайян месозад.

Дар раванди тараққиёти воситаҳои барномавӣ дастгоҳӣ системаҳои амалиётӣ шабакавӣ баъзе вазифаҳои асосии шабакаи

ташкилшударо ба вазифаҳои муқаррарии системаҳои амалиётӣ табдил медиҳанд. Тамоми воситаҳои дастгоҳҳои, ки ба шабака пайваст шудаанд ба се гурӯҳҳои функционалӣ ҷудо мешаванд:

- стансияҳои қорӣ;
- сервери шабакавӣ;
- қисматҳои (узелҳои) коммуникатсионӣ.

Хулоса, бояд қайд намуд, ки ташкили системаи автоматикунонидашудаи коркарди ҳуҷҷатҳо дар корхонаҳои мухталиф, яке аз падидаҳои муосир буда, татбиқи он дар корхона ба самаранокӣ фаъолияти идоракунии ва хоҷагидорӣ оварда мерасонад. Инчунин ин ташаббуси корхонаҳо метавонад барои ба даст овардани рушди босуботи иқтисодӣ нақши назаррас гузорад. Аз ин хотир, аз ҳар як корхона ва субъекти хоҷагидор талаб карда мешавад, ки барои ба даст овардани рушди босуботи иқтисодӣ ба стратегияи нави рушд, яъне истифодаи самаранокӣ технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти хоҷагидорӣ гузаранд. Чунки ин ҳадаф асоси рушди фаъолият дар низоми иқтисоди бозорӣ ва фазои рақобати шадид мебошад.

АДАБИЁТ

1. Абдуллоева Ш. Бобомуродов П.У. Глобализация информационного пространства: проблем и тенденции / Сборник статей научно-теоретической конференции магистров института (24-25 апреля, г. Душанбе) –Душанбе, 2016. -С. 261-264.
2. Бобомуродов П.У. Региональные аспекты формирования инновационной подсистемы / А.К. Курбонов, П.У. Бобомуродов //Вестник Таджикистан и современный мир. – Душанбе, 2019. №5(68). - С.79-88.
3. Информационные системы и технологии в экономике и управлении: учебник для бакалавров / под ред. В. В. Трофимова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2014. –542с.
4. Макаренко С.И. Информационная безопасность: учебное пособие. Ставрополь: СФ МГТУ им. М.А. Шолохова, 2009. – 372с.
5. Постановление Правительства РТ «О создании Республиканской сети передачи данных и мерах по упорядочению доступа к мировым информационным сетям» № 389 от 8 августа 2001 г.
6. Постановление Правительства РФ от 25 декабря 2007 г. № 931 «О некоторых мерах по обеспечению информационного взаимодействия государственных органов и органов местного самоуправления при оказании государственных услуг гражданам и организациям».

МУАММОҲОИ ТАШАККУЛЁБИИ НИЗОМИ НАФАҚАИ СУҒУРТАВӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Ормонова Мохрӯ Мухаммадиевна, ассистенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14. Email: mohru89@mail.ru

Дар кори мазкур масъала ва муаммоҳои мавҷудаи низоми нафақаи суғуртавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Низоми нафақа яке аз заминаҳои муҳими таъминоти иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, ки амнияти молиявии шахрвандонро дар синни нафақа таъмин мекунад. Бо вучуди муҳим будани ин низоми нафақа таъмин амалии он як қатор мушкилоти ҷиддӣ ба мушоҳида мерасад. Дар таҳқиқот омилҳои ба монанди маблағгузориҳои нокифояи суғуртавӣ, сатҳи пасти музди меҳнат, пардохтҳои кам аз ҷониби корфармоён, собиқаи нокифояи корӣ, сатҳи баланди шугли ғайрирасмӣ, инчунин норасоии слоҳот дар қонунгузориҳои нафақа ба таври муфассал таҳлил шудаанд.

Калидвожаҳо: кумақпулиҳои иҷтимоӣ, пардохти суғуртавӣ, хизматрасониҳои моддӣ, суғуртаи иҷтимоӣ, суғуртаи бекорӣ, суғуртаи беморӣ, нафақаи иҷтимоӣ. нафақаи суғуртавӣ, нафақаи меҳнатӣ, нафақаи давлатӣ.

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ СТРАХОВОЙ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ормонова Мохру Мохаммадиевна, ассистент кафедры налогообложения и страхования Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Email: mohru89@mail.ru

В данной работе рассматриваются существующие проблемы и загадки пенсионной системы страхования в Республике Таджикистан. Пенсионная система считается одной из важнейших основ социального обеспечения, обеспечивающей финансовую безопасность граждан в пенсионном возрасте. Несмотря на важность этой системы, в ее практическом функционировании наблюдается ряд серьезных проблем. В исследовании подробно анализировались такие факторы, как недостаточное страховое финансирование, низкий уровень заработной платы, низкие выплаты работодателями, недостаточный стаж работы, высокий уровень неформальной занятости, а также отсутствие слотов в пенсионном законодательстве.

Ключевые слова: социальное пособие, страховой выплата, материальный услуги, социальное страхование, страхование безработицы, социальное пенсии, трудовая пенсия, государственная

пенсия.

PROBLEMS OF ORGANIZING THE INSURANCE PENSION SYSTEM IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Ormonova Mohru Muhammadievna, assistant of the Department of Tax and Insurance of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14. Email: mohru89@mail.ru.

This paper examines the existing problems and mysteries of the pension insurance system in the Republic of Tajikistan. The pension system is considered one of the most important foundations of social security, ensuring the financial security of citizens in retirement. Despite the importance of this system, there are a number of serious problems in its practical functioning. The study analyzed in detail such factors as insufficient insurance financing, low wages, low payments by employers, insufficient work experience, high level of informal employment, as well as the lack of slots in pension legislation.

Keywords: social benefit, insurance payment, material services, social insurance, unemployment insurance, social pension, labour pension, state pension.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ дар замони муосир бисёре аз давлатҳо бо бӯҳрони низоми нафақа рӯ ба рӯ шудаанд, ки сабаби асосии он ин афзоиши шумораи шахсони солхӯрда ва коҳиши шумораи аҳолии қобили меҳнат мебошад. Ин масъала махсусан дар кишварҳои ба назар мерасад, ки сатҳи таваллуд паст ва умри миёна баланд аст.

Сиёсати иҷтимоии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва сарпарастӣ нигаронида шудааст, тибқи санадҳои қонунгузорӣ суғуртаи ҳатмӣ иҷтимоиро ба як баҳши алоҳидаи низоми ҳифзи иҷтимоӣ ҷудо кардааст. Дар баробари ин давлат як қатор тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ иҷтимоиро қор карда баромад, ки асоси низоми суғуртаи ҳатмӣ нафақаро ташкил медиҳанд. Ҳамаи онҳо ба дастгирии аҳоли тавассути ҷубронкунӣ дар ҳолати ба вучуд омадани хавфҳои суғурта вобаста ба пирӣ, гум кардани саробон ва маъҷубӣ нигаронида шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки яке аз концепсияи нав ва ҷузъи муҳими ислоҳоти нафақа ин нафақаи суғуртавӣ мебошад, ки маҳз ҳамин қисми музди нафақа асоси тамоми сохтори пасандозҳои нафақа мебошад. Мувофиқи қоидаҳои, ки дар доираи қонун амал мекунанд, суғуртакунанда ӯҳдадориро, ки дар назди суғурташаванда, ба

зиммааш гузоштааст, ичро менамояд ва нафақаи суғуртавӣ – ба шахси суғурташуда дар шакли додани ёрдампулии ҳармоҳаи пулӣ вобаста ба маъюбӣ, вобаста ба синну сол дода мешавад.

Масъалаи нафақа барои аксарияти кишварҳо хеле муҳим аст, зеро низоми мавҷудаи пардохти нафақа наметавонад сатҳи кофӣи зиндангии он нафаронеро, ки қобилияти меҳнати худро аз даст додаанд, таъмин намояд. Дар бисёр кишварҳо нафақаи давлатӣ барои пӯшонидани хароҷоти асосии рӯзгор кофӣ нест ва ин боиси камбизоатии нафақахӯрон мегардад, ки ин мушкилот махсусан дар кишварҳои шумораи нафақахӯрони босуръат инкишофёбанда бештар дида мешавад.

Бинобарин барои ҳалли ин мушкилот, аксар давлатҳо чораҳои гуногун меандешанд, аз ҷумла:

- Баланд бардоштани синни нафақа
- Рушди низоми нафақаи хусусӣ
- Ислоҳоти андоз ва суғуртаи иҷтимоӣ
- Ташвиқи таваллуд ва муҳоҷирати қувваи корӣ, яъне бо ин роҳҳо, кишварҳо кӯшиш мекунанд, ки низоми нафақаро устувор ва пойдор гардонанд.

Дар бисёр мамлакатҳои тараққикарда маблағ барои таъмини нафақа барои шахрвандон аз якҷанд манбаъҳо: аз ҷумла фондҳои давлатии нафақа, нафақаи соҳавии корхонаҳо ва нафақаи инфиродӣ, ки мувофиқи шартнома гирифта мешаванд, иборат мебошанд.

Бинобар ин маҳз ширкатҳои суғурта ҳамчун провайдери асосии хизматрасонӣ мебошанд, ки ба суғурташаванда имкон медиҳанд, ки барои расидан ба синни нафақа миқдори муайяни маблағро ҷамъоварӣ кунанд, ки инро бо сабабҳои зиёд шарҳ додан мумкин аст:

- Хусусиятҳои андозбандии даромади ғайрифаъолияти ташкилоти суғурта ва тарҳбандии пардохтҳо, ки он аз дигарон пурра андоз аз даромад ситонида намешавад;
- Нақши давлат, ки дар раванди ташаккул ва пардохти нафақа ба ҳадди ақал расонида мешавад;
- Ҷойи нафақа ва имконияти ба даст овардани маблағи калон дар низоми суғуртаи иҷтимоӣ;

Бояд қайд кард, ки суғуртаи нафақа барои бисёр тамоми аҳоли хеле муфид мебошад, чунки он яке аз намудҳои суғуртаи ҳаёт мебошад, ки дар он маблағи суғурта баъди ба синни нафақа баромадани шахси суғурташуда пардохт карда мешавад.

Бинобар ин барои гирифтани пардохти нафақа ба шахрванд шаҳодатномаи нафақаи суғуртаи ҳатмӣ ҳатман зарур нест, чунки суғуртаи ҳатмиро давлат идора мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми нафақаи суғуртавӣ ба ду шакл тақсим мешавад: суғуртаи ҳатмии нафақа ва суғуртаи ихтиёрии нафақа.

Суғуртаи ҳатмии нафақа – асоси нафақаи ояндаи шахсе мебошад, ки онро қонун муайян мекунад ва тамоми шахрвандони кишвар метавонанд ин намуди шартнома ро банданд, чунки тибқи ислоҳоти нафақа ҳар шахрванд бояд суғурта карда шавад, яъне барои ҳар як суғурташуда дар фонди нафақа суратҳисоб кушода мешавад. Корфармо ба ин суратҳисоб аз музди меҳнати шахси суғурташуда, ки расман баҳисобгирии муҳосибӣ анҷом додааст, саҳм мегузорад ва аз ин саҳмҳои муқаррарӣ нафақаи ҳар як шахрванд ташаққул меёбад [9].

Фондҳои нафақа ин маблағро дар бозори молиявӣ сармоягузорӣ мекунанд, ки ин имкон медиҳад, ки як қисми муайяни маблағ ташкил карда шавад. Агар соҳиби суратҳисоб оид ба қисми маблағгузорӣ дастур надихад, фонди нафақа ин маблағро ба ширкати идоракунии давлатӣ мегузаронад [10]. Ғайр аз ин суғуртакунанда метавонад муассисаҳои ғайридавлатиро ҳамчун идоракунанда нишон диҳад ва ҳангоме ки синни нафақа фаро мерасад, суғурташаванда нафақа мегирад, ки он аз маблағи саҳмҳои додашуда ва даромад аз сармоягузории қисми маблағгузорӣ ташаққул меёбад [11].

Қобили қайд аст, ки низоми нафақаи суғуртаи ҳатмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2006 амал мекунад ва ба принципҳои суғурта асос ёфтааст, аз қабилӣ:

- мутамакказӣ, ягонагӣ, мавҷудияти аҳамияти миллий;
- пардохти ҳиссаҷудокунииҳои суғурта ба Фонди нафақа;
- кафолати пардохти суғуртавӣ аз тарафи давлат ба шахсони суғурташуда;
- умумияти манфиатҳо оид ба ӯҳдадорӣҳои моддӣ дар байни субъектҳо, сарфи назар аз мансубияти минтақа;
- мустақилияти маблағҳои низом;
- расонидани кӯмак ба нафақахӯрон бо мақсади нигоҳ доштани сатҳи зиндагӣ;
- мутаносибии пардохтҳои суғуртавӣ ва пардохтҳои анҷомдодашуда;

-таъин намудани маблағи пардохтшаванда (музди меҳнат, пасандозҳои нафақа) вобаста ба собиқаи кор;

- истифодаи сахмҳои суғурта барои мақсадҳои таъиншуда [3].

Бояд қайд намуд, ки нафақаи суғуртавӣ дар баробари доштани принципҳои, инчунин хусусиятҳои худро доро мебошад.

Хусусиятҳои асосии нафақаи суғуртавӣ инҳоянд:

- пардохти муқарарии ҳармоҳа аз музди меҳнат(шахсони коргар);

- маблағ аз ҷониби корфармо ва коргар пардохта мешавад;

- ҳангоми расидан ба синни нафақа(зانون-58 сол, мардон 63 сол)шахс ҳуқуқ дорад нафақа гирад;

- нафақа аз ҳисоби пардохтҳои суғуртавии шахс ва солҳои собиқа ҳисоб карда мешавад;

- идоракунӣ аз тарафи Агентии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа анҷом дода мешавад.

- дар суратҳисобҳои шахсии шахрвандон бо сомони ба ҳисоб гирифта мешавад;

- дар бозори молиявӣ сармоягузори карда мешавад.

Ҳамчунин нафақаи ҳатмии суғуртавӣ дар чунин мавридҳо ба амал бароварда мешавад:

- аз рӯи синну сол;

- аз руи собиқаи корӣ;

- ҳангоми маъҷубӣ .

- ҳангоми пиронсолӣ

Пардохтҳо барои ин намуди суғурта тавассути Фонди нафақаи Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд.

Қобили қайд аст, ки суғуртаи ҳатмии нафақа аз ҷониби давлат амалӣ карда мешавад ва сахмҳо аз ҳисоби андоз аз ҷониби кормандон пардохт карда мешаванд. Бинобарин суғурташаванда ҳуқуқ дорад, ки пас аз расидан ба синни нафақа нафақапулӣ гирад.

Бояд гуфт, ки вақтҳои охир масъалаи баланд бардоштани синни нафақа бештар ба миён гузошта мешавад, ки сабабаш боз як падидаи иҷтимоӣ аст, ки онро пиршавии аҳоли меноманд.

Намуди дигари суғуртаи нафақавӣ ин суғуртаи ихтиёрӣ мебошад, ки нафақахӯронро аз ҳисоби фондҳои нафақаи ғайридавлатӣ ва ташкилотҳои суғуртавӣ пардохти суғуртавӣ медиҳанд, ки чунин хизматрасониҳоро ба суғурташавандагон медиҳад:

- даромади устувори ҳар моҳа, сарфи назар аз маблағи музди меҳнат/нафақаи иҷтимоӣ;

- қобилияти оромона ташкил кардани речаи зиндагӣ бидуни фишурдани худ дар чизҳои зарурӣ: ғизо, либос, сафар;

- кафолати ҷамъоварии маблағи зарурӣ то мӯҳлати муайян (масалан, барои харидани хона ё қитъаи замин ҳангоми ба нафақа баромадан);

- пардохтҳои кафолатнок дар доираи барномаи суғуртаи ихтиёрӣ.

Ин намуди суғурта бо хоҳиши шахс анҷом дода мешавад ва шахс метавонад илова бар суғуртаи ҳатмӣ барои нафақаи зиёд маблағ пардохт кунад.

Суғуртаи ихтиёрии нафақа принципҳои ҳатмӣ дорад, аммо ҳаҷм ва даврагии сарҳадҳои ҳатмиро ҳуди суғуртақунада муқаррар мекунад.

Суғуртаи ихтиёрии нафақа бо хусусиятҳои зерин фарқ мекунад:

- ихтиёрӣ буда, шахс метавонад шартнома бо ташкилотҳои суғуртавӣ бандад;

- маблағ ва миқдори пардохт аз тарафи ҳуди шахс муайян карда мешавад;

- маблағгузори метавонад ҳам моҳона ва ҳам якбора анҷом шавад;

- дар вақти нафақа шахс метавонад нафақаи иловагӣ гирад;

- суғурта метавонад тавассути ташкилотҳои давлатӣ ё ширкатҳои хусусӣ анҷом шавад.

Фарқияти асосии суғуртаи ҳатмӣ нафақа аз суғуртаи ихтиёрии нафақа

Суғуртаи ҳатмӣ нафақа	Суғуртаи ихтиёрии нафақа
зарурӣ барои ҳама	бо хоҳиши шахс
пардохт аз музди меҳнат	маблағгузори бо шартнома
нафақа мувофиқи қонун	нафақаи иловагӣ

Суғуртаи ихтиёрии гурӯҳӣ низ имконпазир аст, агар ширкат ё корхона шартномаи суғуртаи ғайридавлатӣ дошта бошад. Он гоҳ ҳар як ҳамкоре, ки меҳонад ин навъи суғуртаро ташкил кунад, аз у имтиёз хоҳад дошт.

Хулоса, бояд гуфт, ки ҷорӣ намудани системаи нави суғуртаи нафақа имконият медиҳад, ки андозаи нафақа зиёд карда шавад. Он ба шахрвандон ҳуқуқ медиҳад, ки ҳангоми ҳалли

масъалаи қисми маблағгузорию нафақа интиҳоб кунанд, бинобар ин андозаи саҳмҳои нафақа аз онҳо вобаста аст.

Аммо модели бозорию суғуртаи нафақа зухуроти масъулияти шахсии шахси суғурташуда ва ҳамбастагии онҳоро талаб мекунад. Татбики он ба иштироки ҳамаи субъектҳои суғурта дар ташкили базаи молияӣ вобаста аст.

Илова бар ин, мо таъкид менамоем, ки системаҳои ислоҳшудаи суғуртаи нафақа аз шахсони алоҳида дар масъалаҳои суғурта огоҳӣ ва самаранокӣ талаб намуда, бисёр ҳолатҳои иҷтимоиро пешаки пешбинӣ мекунанд. Фаҳмидани ин масъалаҳо ва ба қадри имкон ғоидовар сохтани ҳаёти шахсии худ бо ҳадди ақали хатарҳо бешубҳа ба манфиати ин афрод аст.

АДАБИЁТ

1. Абдусаттор Чабборов., Насриддин Шарипов. Суғурта: Китоби дарсӣ - Душанбе.: Ирфон, 2012.- 376 с.
2. Мирзоев И. Суғуртаи давлатӣ дар Тоҷикистон: Китоби дарсӣ - Душанбе.
3. Шаропов Н., Буриева М., Хомидов А.У. Фаъолияти суғурта Душанбе с 2010.
4. Маъдиев С. Экономико-статистические аспекты реализации концепции государственной демографической политики в РТ. Материалы респ. Научно - конф «Совершенствование экономического анализа и статистической информации в отраслях народного хозяйства» 21-22 мая 2023 г. Душанбе 2023г.
5. Маъдиев С. Нравственные аспекты коммуникации, менеджмента и гражданской позиции педагога на фоне содружества Таджикистана и России. Материалы научно-практической конф. Душанбе. Ирфон 2008 г.

ТАТБИҚИ ФУНКСИЯИ ИСТЕҲСОЛӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛОӢТӢ

Воҳидов Умар Маҳмадиевич, номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисоди рақамӣ ва логистикаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14. E-mail: umarv@mail.ru

Дар шароити кунунӣ рушди иқтисоди миллӣ аз самаранокӣ истеҳсолот вобаста буда, дар ин самт, яке аз воситаҳои муҳими таҳлил функцияи истеҳсолӣ мебошад. Дар мақолаи мазкур ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалии татбиқи функцияи истеҳсолӣ тавассути технологияи иттилоотӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Мақсад таҳияи мақолаи мазкур ин муайян намудани ҳиссаи омилҳои сармоя, меҳнат ва сатҳи

технология ба раванди истеҳсолот мебошад. Дар раванди таҳияи мақола, функсияи ҳисоби Кобб–Дуглас дар асоси маълумоти оморӣ бо истифода аз имкониятҳои барномаи Excel таҳия ва пешниҳод гардидааст.

***Калимаҳои калидӣ.** истеҳсолот, омилҳои таҳлили, технологияи иттилоотӣ, иқтисоди миллӣ, сармоя, функсия, меҳнат, самаранокӣ.*

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ФУНКЦИИ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Воҳидов Умар Махмадиевич, кандидат экономических наук, доцент кафедры цифровой экономики и логистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: umarv@mail.ru.

В современных условиях развитие национальной экономики зависит от эффективности производства, и в этом направлении одним из важных инструментов анализа является производственная функция. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты реализации производственной функции посредством информационных технологий. Целью данной статьи является определение вклада капитала, труда и уровня технологий в процесс производства. В процессе разработки статьи была разработана и представлена расчетная функция Кобба–Дугласа на основе статистических данных с использованием возможностей программы Excel.

***Ключевые слова:** производство, аналитические факторы, информационные технологии, национальная экономика, капитал, функция, труд, эффективность.*

IMPLEMENTATION OF THE PRODUCTION FUNCTION USING INFORMATION TECHNOLOGIES

Vohidov Umar Makhmadievich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Digital Economy and Logistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, c. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14. E-mail: umarv@mail.ru.

In modern conditions, the development of the national economy depends on the efficiency of production, and in this direction one of the important tools of analysis is the production function. This article examines the theoretical and practical aspects of the implementation of the production function through information technology. The purpose of this article is to determine the contribution of capital, labor and the level of technology in the production process. In the process of developing the article, the Cobb-Douglas

calculation function was developed and presented based on statistical data using the capabilities of the Excel program.

Key words: *production, analytical factors, information technology, national economy, capital, function, labor, efficiency.*

Дар шароити имрӯза, таҳлил ва дурнамозии маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) дар сатҳи ҷумҳурӣ яке аз масъалаҳои муҳими иқтисодӣ ва стратегӣ барои рушди устувори иқтисоди миллӣ башумор меравад. Яъне, дар асоси маълумоти омории нишондиҳандаҳои иқтисодии ММД, капитал ва меҳнат, функсияи ҳисобии истеҳсоли таҳия гардида, дар асоси он таҳлилу арзёбӣ ва дурнамои ММД анҷом дода мешавад. Ҳамзамон, бо истифода аз формулаи ҳисобии капитал ва меҳнат дурнамои нишондиҳандаи мазкур анҷом дода шуда, таъсири он ба барои дурнамои ММД муайян карда мешавад.

Дар функсияи истеҳсоли, коэффитсиентҳои он яъне α ва β муайянкунандаи ҳолати воқеии иқтисоди миллиро нишон дода, то кадом андоза аз капитал ва меҳнат вобаста будани ММД-ро ифода менамоянд [1, с.59]. Вобаста ба ин, бояд қайд намуд, ки тавассути киматҳои коэффитсиентҳои мазкур ҳиссаи капитал ва меҳнат дар ММД муайян карда шуда, барои рушди минбаъдаи иқтисоди миллӣ, қарорҳои идорӣ қабул карда мешавад.

Бояд қайд намуд, ки функсияи истеҳсолии Кобб-Дуглас намуди дараҷагии модели маҷмуии регрессионӣ буда, намунии умумии он чунин мебошад:

$$Y = A \cdot K^{\alpha} L^{\beta} \quad (1),$$

Дар инҷо, Y - маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, аломати натиҷавӣ, A - сатҳи технологӣ, яъне то кадом андоза истифода шудани технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, K – сармоя (капитал), L – меҳнат (куваӣ корӣ), α ва β - коэффитсиентҳои функсияи истеҳсоли мебошанд.

Тибқи қонуниятҳои эконометрикӣ яке аз усулҳои баҳодиҳии параметрҳои моделҳои ғайрихатӣ, аз ҷумла регрессияи дараҷагӣ, ин аз намуни ғайрихатӣ ба намуни хатӣ овардани функсияи мазкур мебошад [6, с. 106]. Бинобар ин, функсияи истеҳсолии (1) ба намуни хатӣ оварда мешавад, ки намуни он чунин мебошад:

$$\ln(Y) = \ln(A) + \alpha \ln(K) + \beta \ln(L) \quad (2)$$

Коэффитсиентҳои функсияи (2) тавассути усули квадратҳои хурдтарин баҳо дода мешаванд. Инчунин, пакети барномаҳои эконометрикӣ аз қабili SigmaPlot, Eviews, STAT, AR ва барномаи Excel имкониятҳои баҳодиҳии коэффитсиентҳои функсияи

истеҳсолиро доранд. Дар мақолаи мазкур, мо барои баҳодиҳии коэффитсиентҳои функсияи истеҳсолӣ аз имконияҳои барномаи Excel истифода менамоем.

Бояд қайд намуд, ки барои таҳияи функсияи истеҳсолӣ, пеш аз ҳама маълумоти омории ММД, капитал ва меҳнат лозим буда, бо дарназардошти усулу қонуниятҳои эконометрикӣ ва имкониятҳои барномаҳои амалии компютерӣ функсияи ҳисобии истеҳсолӣ таҳия карда мешавад. Барои ин, маълумоти омории ҷадвали зерин истифода бурда мешавад.

Ҷадвали 1. Динамикаи ММД, сармояи асосӣ ва шумори қуваҳои корӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2000-2023

Сол	ММД, млн. сомонӣ	Сармоя , млн. сомонӣ	Қуваҳои корӣ, ҳаз. нафар
2000	1787	109	1745
2001	2564	195	1829
2002	3375	207	1857
2003	4762	318	1885
2004	6167	592	2090
2005	7207	683	2112
2006	9335	1215	2137
2007	12804	2829	2150
2008	17707	4341	2168
2009	20629	3899	2219
2010	24705	4669	2233
2011	30069	4988	2249
2012	36161	4540	2291
2013	40525	5797	2307
2014	45605	7493	2323
2015	48402	9685	2339
2016	54471	8201	2445
2017	61094	8787	2483
2018	68844	9372	2521
2019	77355	9958	2559
2020	83958	10544	2597
2021	101076	11129	2636
2022	118182	11715	2674
2023	130792	12301	2712

Сарчашма. 30-солагии истиқлолияти давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ.- Душанбе, - 2021. – С. 9, 12, 224.; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ.- Душанбе, - 2024. – С. 11, 13, 214.

Тавре қайд намудем, барои баҳодихии коэффитсиентҳои регрессияи ғайрихатӣ, бояд он ба намуди хаттӣ оварда шавад. Бинобар ин, аз маълумоти омории ҷадвали 1 логарфми натуралӣ гирифта, дар асоси он коэффитсиентҳои модел баҳо дода мешаванд. Чунин амалиёт дар барномаи Excel анҷом дода шуда, бо истифода аз имкониятҳои барномаи мазкур, функсия ҳисобии истехсолӣ таҳия карда шуд, ки натиҷаи он бо тавсифҳои оморӣ чунин мебошанд:

НАТИҶАИ УМУМӢ				
<i>Омори регрессионӣ</i>				
Шакли ҷамъи R	0,991437			
R-квадрат	0,982947			
R-квадрати меъёрӣ	0,981323			
Хатои стандартӣ	0,174207			
Мушоҳида	24			
Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессия	2	36,73524	18,36762	605,2329
Бақия	21	0,637308	0,030348	
Ҷамағи	23	37,37255		
	<i>Коэффицентҳо</i>	<i>Хатои стандартӣ</i>	<i>t-омор</i>	<i>P-хатогӣ</i>
Ҷ-буриш	-38,2236	6,271151	-6,09514	4,77E-06
(K) сармоя	0,370697	2,702651	5,102412	4,71E-05
(L) меҳнат	5,870164	2,882567	6,651238	1,39E-06

Расми 1. Натиҷаи таҳлили регрессионӣ дар барномаи Excel.

Тавре аз маълумоти расми 1 мушоҳида мегардад, натиҷаи тавсифҳои оморӣ аз қабилӣ коэффитсинти детерминатсия, қиматҳои меъёрҳои Студент, Фишер ва хатогии коэффитсиентҳо тибқи талаботи эконометрикӣ ба мақсад мувофиқ буда, истифодаи модели таҳиягардида барои таҳлил ва дурнамои ММД тибқи қоида мебошад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳлили анҷомдодашуда, намуди хаттӣ ва ғайрихаттии функсияи ҳисобии истехсолӣ ба даст оварда шуд:

Намуди ғайрихаттӣ:

$$Y = 0,00000000000000003 \cdot K^{0,3707} \cdot L^{0,58702}$$

Намуди хаттӣ:

$$\ln(Y) = -38,2236 + 0,3707 \cdot \ln(K) + 5,8702 \cdot \ln(L)$$

Шарҳи иқтисоди модели таҳияшуда чунин мебошад: аз рӯйи қимати ҳосилшудаи $A = 0,000000000000000003$ ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки дар ҷумҳури сатҳи истифодаи техника ва технологияҳои инноватсионӣ дар сатҳи хуб қарор надорад. Инчунин, ҳиссаи меҳнат дар ММД нисбат ба сармоя зиёд мебошад, яъне ҳануз дар сатҳи ҷумҳури раванди истеҳсолот дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Ҳамзамон, дар ҳолати ба 1 фоиз зиёд шудани қувваи корӣ, ҳангоми бетағйир мондани сармоя, ММД ба ҳисоби миёна ба андозаи 0,58702 фоиз зиёд мегардад. Агар, ҳаҷми сармоя дар сатҳи ҷумҳури ба як фоиз зиёд карда шавад, дар ҳолате, ки қувваи корӣ бетағйир монад, ММД ба ҳисоби миёна 0,3707 фоиз афзоиш меёбад.

Ҳамин тариқ, функсияи истеҳсоли Кобб-Дуглас нишон медиҳад, ки сармояи истеҳсолӣ (K) бояд бо меҳнат (L) ва пешрафти технологӣ (A) баробар рушд ёбанд, то инки самаранокии истеҳсолот ва рушди устувор ба даст оварда шавад. Тавре аз натиҷаи таҳлилу арзёбӣ бар меояд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, суръати афзоиши сармоя ва прогрессияи технологӣ қиматҳои камро касб намудаанд. Бинобар ин, коэффитсиентҳои мазкур бояд бо коэффитсиенти меҳнат баробар рушд кунанд, то инки ба афзоиши босуръати ММД мусоидат намојанд.

АДАБИЁТ

1. Вохидов У.М. Эконометрический анализ функции Кобба-Дугласа / У.М. Вохидов // Материалы научно-методической конференции «Роль математики в экономике», ФЭИТ, Душанбе 2016. - С.58-67.
2. Зюкин Д.А., Жилин В.В. Применение функции Кобба-Дугласа при оценке развития сельскохозяйственного производства Курской области // Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. – 2014. – №4-2.– (9-2). С. 299-302.
3. Симоненко Е.И. Производственная функция как инструмент исследований в экономике // Colloquium-Journal. – 2021. – №22-2(109). – С.64-67.
4. Суворов Н. В., Ахунов Р. Р., Губарев Р. В., Дзюба Е. И., Файзуллин Ф. С. Применение производственной функции Кобба - Дугласа для анализа промышленного комплекса региона // Экономика региона. – 2020. – Т. 16. – № 1. – С. 187-200.
5. Суворов Н.В., Ахунов Р.Р., Губарев Р.В. Применение производственной функции Кобба — Дугласа для анализа промышленного комплекса региона / Н.В. Суворов, Р.Р. Ахунов,

Р.В. Губарев // Экономика региона. - 2020. - Том 16, выпуск 1. — С. 187-200.

6. Юсим В.Н., Филиппов В.С. Производственная функция Кобба-Дугласа и управление экономико-технологическим развитием // Вестник РЭУ им. Г.В. Плеханова.— 2018.— №2 (98). — С. 105-114.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ТАЪМИНИ РУШДИ ИҚТИСОДИСОДИЁТИ ТОҶИКИСТОН

Маллаев Нурулло Каримович, ассистенти кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14.

Дар мақола нақши технологияҳои рақамӣ дар рушди иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Бо рушди босуръати рақамисозии иқтисоди ҷаҳонӣ, аҳамияти татбиқи технологияҳои нав дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла саноат, кишоварзӣ, молия ва маориф афзоиш меёбад. Муаллиф самтҳои асосии истифодаи технологияҳои рақамиро муайян намуда, таъсири онҳоро ба истеҳсолот, бозор ва муносибатҳои иҷтимоӣ арзёбӣ мекунад. Ҳамзамон, мушкилот ва имкониятҳои истифодаи рақамисозӣ дар кишварҳои рӯ ба рушд низ баррасӣ мегарданд.

Калидвожаҳо: технологияҳои рақамӣ, иқтисоди рақамӣ, рушд, рақамисозӣ, навоарӣ.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Маллаев Нурулло Каримович, ассистент кафедры прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул. Нахимова 64/14.

В статье рассматривается роль цифровых технологий в обеспечении экономического роста. На фоне стремительной цифровизации мировой экономики возрастает значимость внедрения инновационных решений в различных секторах: промышленности, сельском хозяйстве, финансовой сфере и образовании. Автор выделяет ключевые направления цифровых преобразований и анализирует их влияние на производство, рынок и социальные отношения. Также обсуждаются проблемы и перспективы цифровизации в развивающихся странах.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровая экономика, рост, цифровизация, инновации.

IMPLEMENTATION OF DIGITAL ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Mallaev Nurullo Karimovich, assistant Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14.

The article explores the role of digital technologies in promoting economic growth. Amid the rapid digitalization of the global economy, the importance of implementing innovative technologies in various sectors—such as industry, agriculture, finance, and education—is growing. The author identifies key areas of digital transformation and analyzes their impact on production, markets, and social interactions. The challenges and prospects of digitalization in developing countries are also discussed.

Keywords: digital technologies, digital economy, growth, digitalization, innovation

Дар ҷаҳони муосир, ки босуръат ба сӯи рақамишавӣ ҳаракат мекунад, технологияҳои рақамӣ нақши калидӣ дар рушди иқтисоди миллӣ ва ҷаҳонӣ мебозанд. Ин раванд, ки бо номи “иқтисоди рақамӣ” маъруф аст, таъсири амиқ ба тарзи кор, иқтисод ва иҷтимоиёт дорад. Технологияҳои рақамӣ, аз қабилӣ зехни сунъӣ (AI), интернетӣ ашё (IoT), блокчейн, таҳлили калонҳаҷми маълумот (Big Data) ва абрҳои ҳисоббарорӣ (Cloud Computing) сатҳи самаранокӣ ва рақобатпазирии бахшҳои гуногуни иқтисодиро ба таври назаррас баланд мебардоранд. Дар ин замина, кишварҳо бо мақсади таъмини рушди устувор ва беҳтар намудани сифати ҳаёт ба ин навъ технологияҳо таваҷҷуҳи ҷиддӣ менамоянд.

Технологияҳои рақамӣ дар бисёр соҳаҳои иқтисодӣ ворид гардида, равандҳои истеҳсолӣ, хизматрасонӣ ва идоракуниро тағйир медиҳанд. Масалан:

- **Саноат:** Бо истифода аз “Индустрияи 4.0”, ки автоматикунонии равандҳо ва ҳамгироии системаҳои киберфизикӣ бо шабакаҳои рақамиро дар бар мегирад, истеҳсолот самараноктар ва сифати маҳсулот беҳтар мешавад. Мисолҳои аниқ дар кишварҳои пешрафта нишон медиҳанд, ки сатҳи истеҳсолот бо истифодаи технологияҳои рақамӣ 20-30% афзоиш меёбад.
- **Кишоварзӣ:** Технологияҳои рақамӣ дар кишоварзӣ имконият медиҳанд, ки фермерҳо бо истифода аз дронҳо ва сенсорҳои интеллектуалӣ мониторинг ва идоракунии беҳтарини замин ва зироатро таъмин намоянд. Ин амалнокӣ то 25% зиёд шудани ҳосилнокиро таъмин мекунад.
- **Молия:** Платформаҳои фінтек ва хизматрасониҳои бонкии рақамӣ ба зиёд шудани дастрасӣ ба хизматрасониҳои

молиявӣ мусоидат намуда, раванди пардохт ва савдори осон ва тез мегардонанд.

- **Маориф:** Платформаҳои омӯзишии рақамӣ ба мисли Coursera ва Khan Academy имкониятҳои нав барои таҳсил ва омӯзиш фароҳам меоранд, ки ин ба баланд шудани сатҳи дониш ва малакаҳои касбӣ мусоидат мекунад.

Мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо

Бо вучуди имкониятҳои зиёде, ки технологияҳои рақамӣ фароҳам меоранд, чанд мушкилоти ҷиддӣ низ мавҷуданд, ки барои Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақа бояд ҳаллу фасл шаванд:

- **Инфрасохтори ноком:** Дар бисёр минтақаҳои деҳот дастрасӣ ба интернетӣ босифат вучуд надорад, ки ин монеаи асосии рақамисозӣ мебошад.
- **Малакаҳои рақамӣ:** Норасоии мутахассисони боистеъдод ва омӯзгорони соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ (ТИК) монеаи дигар аст.
- **Амнияти киберӣ:** Бо афзоиши истифодаи технологияҳои рақамӣ хатари ҳамлаҳои киберӣ ва дуздии маълумотҳо зиёд мешавад. Барои ҳалли ин мушкилот, зарур аст, ки сиёсати давлатӣ ба самти рушди рақамӣ равона шуда, сармоягузорӣ дар инфрасохтори рақамӣ ва таълими мутахассисон афзоиш ёбад.

Имкониятҳо ва дурнамои рушди иқтисод бо технологияҳои рақамӣ

Технологияҳои рақамӣ метавонанд барои Тоҷикистон имконоти зеринро фароҳам оранд:

- Эҷоди ҷойҳои нави корӣ дар бахши IT ва хизматрасониҳои рақамӣ.
- Рушди тичорати электронӣ ва дастрасӣ ба бозорҳои ҷаҳонӣ барои ширкатҳои маҳаллӣ.
- Такмили самаранокии хадамоти давлатӣ тавассути рақамисозии равандҳои идорӣ.
- Муҳайё намудани имконияти таҳсил ва омӯзиш барои тамоми кишрҳои ҷомеа тавассути платформаҳои рақамӣ.

Технологияҳои рақамӣ яке аз рӯкҳои асосии рушди иқтисоди муосир мебошанд. Барои Тоҷикистон, ки бо иқдомҳои давлат ва дастгирии ҷомеаи ҷаҳонӣ рӯ ба рақамисозӣ меорад, истифодаи самараноки технологияҳои рақамӣ метавонад сабаби рушди босуръат ва устувор гардад. Дар ин роҳ, ташкили инфрасохтори рақамӣ, тайёр намудани мутахассисони касбӣ ва ҳифзи амнияти иттилоотӣ бояд дар авлавият қарор дошта бошанд.

АДАБИЁТ

1. Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
2. Tapscott, D. (1995). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGraw-Hill.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
4. OECD. (2020). *Digital Economy Outlook 2020*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
5. UNCTAD. (2021). *Digital Economy Report: Cross-border data flows and development*. United Nations Conference on Trade and Development.
6. World Bank. (2016). *World Development Report: Digital Dividends*. World Bank Publications.
7. Manyika, J. et al. (2013). *Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy*. McKinsey Global Institute.
8. Bukht, R., & Heeks, R. (2018). *Defining, conceptualising and measuring the digital economy*. Development Informatics Working Paper Series.
9. G20. (2019). *G20 Ministerial Statement on Trade and Digital Economy*. G20 Summit.
10. International Monetary Fund (IMF). (2022). *The Digital Revolution and the Future of Finance*.

О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Орифджанова Вазира Рахматджановна, старший преподаватель кафедры естественных наук Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

Одной из наиболее актуальных проблем, препятствующих совершенствованию системы публичного управления в условиях современного развития Республики Таджикистан, являются преступления коррупционной направленности. Коррупция подрывает основы демократии, препятствует эффективному государственному управлению, влияет на развитие страны, является угрозой безопасности государства.

В настоящее время противодействие коррупции видится наиболее эффективным с использованием цифровых технологий, что обусловлено стремительными темпами развития информационных технологий, которые охватывают все сферы жизни общества, а во многом даже являются их неотъемлемым составляющим. Благодаря цифровым технологиям создаются новые способы ведения учета статистических данных параметров коррупционных отношений, проведения

эффективной оценки коррупционных рисков отдельных должностей в органах власти и органах местного самоуправления с учетом их местоположения, культурных особенностей и социально-экономических условий.

В связи с этим в статье рассматриваются цифровые технологии, которые применяются государством в качестве инструментов противодействия коррупции. Особое внимание уделяется элементам электронного правительства и новеллам законодательства в части создания информационной системы противодействия коррупции «Посейдон». Приводятся примеры и разновидности рисков, способных породить коррупцию в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: противодействие коррупции, цифровизация государства, госуслуги, информационная система противодействия коррупции «Посейдон», риски возникновения коррупции.

ОИДИ МУБОРИЗА БА КОРРУПСИЯ ДАР ЗАМИНИ ТРАНСФОРМАТСИЯИ РАҚАМӢ

Орифҷонова Вазира Раҳматҷонова, муаллимаи калони кафедраи фанҳои таҷрибаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14.

Яке аз мушкилоти мубрам, ки ба тақмили системаи идоракунии давлатӣ дар шароити рушди муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон монё мешавад, ҷиноятҳои коррупсионӣ мебошад. Коррупсия пояҳои демократияро халалдор мекунад, ба идоракунии самараноки давлатӣ халал мерасонад, ба рушди кишвар таъсир мерасонад ва ба амнияти давлат таҳдид мекунад.

Айни замон мубориза бо коррупсия бо истифода аз технологияҳои рақамӣ бештар муассир ба назар мерасад, ки ин бо суръати босуръати технологияҳои иттилоотӣ, ки тамоми соҳаҳои ҷомеаро фаро мегирад ва аз бисёр ҷиҳат ҳатто ҷузъи ҷудонашавандаи онҳост. Ба шарофати технологияҳои рақамӣ роҳҳои нави баҳисобгирии маълумоти оморӣ оид ба параметрҳои муносибатҳои коррупсионӣ, баҳодиҳии самараноки хавфи коррупсионии мансабҳои алоҳида дар мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ бо назардошти ҷойгиршавии онҳо, хусусиятҳои фарҳангӣ ва шароити иҷтимоию иқтисодӣ фароҳам оварда мешаванд.

Дар робита ба ин, мақола технологияҳои рақамиро, ки аз ҷониби давлат ҳамчун воситаи мубориза бо коррупсия истифода мешаванд, баррасӣ мекунад. Таваҷҷуҳи махсус ба унсурҳои ҳукумати электронӣ ва навоариҳои қонунгузорӣ дар заминаи ташкили системаи иттилоотии зиддикоррупсионии Poseidon дода мешавад. Намунаҳо ва намунаҳои хавфҳои, ки метавонанд дар заминаи табилии рақамӣ фасодро ба вуҷуд оранд, оварда шудаанд.

***Калидвожаҳо:** мубориза бо коррупсия, рақамикунони давлат, хизматрасониҳои давлатӣ, системаи иттилоотии зиддикоррупсионии Посейдон, хатарҳои коррупсия.*

ON COMBATING CORRUPTION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Orifjanova Vazira Rahmatjanovna – Senior Lecturer, Department of Natural Sciences, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14.

One of the most pressing problems hindering the improvement of the public administration system in the conditions of modern development of the Russian Federation are corruption-related crimes.

Corruption undermines the foundations of democracy, hinders effective public administration, affects the development of the country, is a threat to the security of the state.

Currently, anti-corruption is seen as the most effective with the use of digital technologies, which is due to the rapid pace of development of information technologies that cover all spheres of society, and in many ways, are even an integral part of them. Thanks to digital technologies, new ways are being created to keep records of statistical data on the parameters of corruption relations, to conduct an effective assessment of corruption risks of individual positions in government and local self-government bodies, taking into account their location, cultural characteristics and socio-economic conditions.

In this regard, the article discusses digital technologies that are used by the state as anti-corruption tools. Special attention is paid to the elements of e-government and the novelties of legislation in terms of creating an information system for combating corruption «Poseidon». Examples and varieties of risks that can generate corruption in the context of digital transformation are given.

Keywords: anti-corruption, digitalization of the state, public services, information system of anticorruption «Poseidon», risks of corruption.

Будучи связанная с функционированием государства, управленческой деятельностью, производством и распределением общественных благ, отношением между людьми и сложившимися традициями, коррупция, выступает как многогранное явление политического, социально — экономического и правового характера.

Предпринятые после распада СССР политическая реформа и радикальные социально-экономические преобразования в Таджикистане, которые не были своевременно доведены до логического завершения, отчасти вследствие гражданской войны, породили почву для формирования масштабной коррупции.

Поэтому, руководство Таджикистана, объявив борьбу с коррупцией важным направлением государственной политики, принимает меры по повышению прозрачности процессов государственного управления, совершенствованию законодательно-правовой и институциональной базы по борьбе с коррупцией, усилению работы по выявлению и пересечению коррупционных правонарушений и преступлений[12, с. 2].

Будучи несомненным организатором и вдохновителем национальной антикоррупционной политики, Президент страны Эмомали Рахмон, проявляет постоянную заботу об укреплении политико-правовых основ и механизмов противодействия коррупции, направляет деятельность государственных органов на решение первоочередных задач по ограничению масштабов коррупции в стране[12, с. 2].

С развитием и использованием цифровых технологий при осуществлении коррупционных действий, производимых через цифровые технологии, т.е. цифровизации на территории страны такое негативное явление как коррупция претерпело изменения. На современном этапе происходит цифровая трансформация общества и государства, которая выражается в увеличении использования данных технологий. Основными признаками цифровых технологий являются: бинарное кодирование, возможность подключения к сети Интернет, визуализация, интерактивность. При проведении коррупционных схем должностные лица все чаще используют цифровые технологии.

Инновационные технологии частично уже доказали свою эффективность в сфере государственного и муниципального управления. Прежде всего, это связано с введением ограничений в период коронавирусной инфекции COVID-19. Портал «Госуслуги» обеспечил нормальное функционирование процесса оказания услуг гражданам без посещения соответствующих органов власти и учреждений.

Также можем отметить взаимодействие органов государственной власти, органов местного самоуправления, правоохранительных органов между собой и с гражданами посредством онлайн-конференций и совещаний. Речь о том, что цифровизация государственного управления способствует решению актуальных проблемных вопросов.

Однако цифровая трансформация сферы государственного управления представляет определенные угрозы – киберугрозы, что

может нанести существенный ущерб национальной безопасности государства.

Так, актуальным становится формирование наиболее эффективного использования цифровых ресурсов с условием максимального извлечения пользы. В связи с этим считаем целесообразным представить сформированные цифровые практики в сфере противодействия коррупции.

Цифровые государственные услуги и электронное правительство.

Электронные сервисы, внедренные государством, не только повышают эффективность предоставления государственных услуг для физических и юридических лиц, но и благодаря доступности и открытости информации посредством информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и иным цифровым технологиям снижают уровень коррупции в данной сфере.

Данное цифровое взаимодействие граждан с органами государственной власти основано на обезличивании, технической проверяемости (фиксация алгоритмов действий граждан и должностных лиц и др.) и следовании административному регламенту, что способствует снижению коррупционных проявлений.

Краудсорсинговые платформы. С помощью данных платформ граждане могут оповещать о коррупционных явлениях, передавать свой индивидуально-определенный опыт. Такое взаимодействие может производиться посредством сети Интернет или телефонной связи. Отличительной чертой краудсорсинговых платформ является их целевой характер – они предназначены для сообщения о мелкой (бытовой) коррупции, что очень важно в связи с тем, что часто мелкой коррупции не придают должного значения, не представляют в средствах массовой информации.

Ярким примером такой платформы является антикоррупционный портал «Я дал взятку» (платформа ipaidabribe.com) [2]. Впервые он был запущен в Индии, после чего подобные платформы получили распространение в мировом масштабе: во Вьетнаме - Toidihoilo, в Колумбии – Yosoborno, в Кении – «Ушахиди». Причем часто краудсорсинговые платформы имеют определенную узкую направленность – борьба с коррупцией в образовательных учреждениях, на торговых площадках и др.

Порталы прозрачности. Представляют собой онлайн-платформы, обычно управляемые правительствами или НПО,

которые публикуют информацию о деятельности правительства. Иллюстрацией таких порталов является предоставляющий информацию о финансах политических партий, политических и избирательных кампаний аргентинский Dinero y Politica[3], а также предоставляющий информацию о государственных бюджетах OpenSpending.org[4]. Причем такие информационные данные предоставляются открыто, что делает их легкодоступными, не ограниченными ни в использовании.

Открытые правительственные данные на порталах прозрачности могут служить для улучшения государственного управления, например, в области закупок, где публикация информации о прошлых контрактах может повысить эффективность публичных закупок, заключения контрактов и разрешения общественного контроля. В Молдове, например, платформа openmoney.md показывает, кто является конечным бенефициаром публичных тендеров, а также сумму денежных средств с использованием открытых данных[5].

Большие данные (Big data), генерируемые такими источниками, как Интернет, системы кредитных карт, камеры наблюдения или социальные сети, в основном используются в области здравоохранения, торговли и налогообложения, где для получения ценной информации используются прогнозный анализ и визуализация.

С развитием цифрового пространства становится открытой система взаимодействия субъектов общественных отношений, и при использовании Big Data появляется возможность антикоррупционного контроля – составление из информационных фрагментов целостной картины коррупционной деятельности.

Данная система сделает возможным ведение автоматизированного учета статистических данных параметров коррупционных отношений, в том числе:

- возникающих коррупционных рисков;
- возможных коррупционных взаимоотношений (потенциального конфликта интересов);
- статистики коррупционных правонарушений с возможностью привязки к конкретному объему полномочий чиновников и должностных лиц.

Также использование Big Data позволит проводить эффективную оценку коррупционных рисков отдельных должностей в органах власти и органах местного самоуправления с

учетом их местоположения, культурных особенностей и социально-экономических условий.

Цифровизации как явление, противостоящее коррупции, существует при проведении госзакупок в электронной форме, определенной в Закон Республики Таджикистан "О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд" регулирует отношения, возникающие в процессе закупок товаров, работ и услуг, необходимых для удовлетворения государственных и муниципальных нужд. Этот закон определяет правовые основы контрактной системы, устанавливает принципы, цели и основные положения, касающиеся планирования, организации и проведения закупок, а также контроля за их исполнением. Как следствие реализации цифровых технологий в данном законе – повышение контроля за организацией бюджетных расходов[6].

Образование открытой политики в сфере торгов на цифровых порталах обеспечивает публичность и прозрачность расходов из бюджетов и эффективность контроля в данной сфере. При этом для полноценного контроля, исключающего коррупционное вмешательство в процессы заключения государственных и муниципальных контрактов, возникает необходимость использования цифровых блокчейн технологий, которые делают все закупки не только прозрачными, но и при наличии смарт-контрактов используемыми без возможности теневого вмешательства в ценообразование.

Коррупция имеет тенденции снижения также и в сфере высшего образования. Это произошло в связи с введением системы «Антиплагиат». Как известно, выпускные квалификационные, курсовые, научные работы подлежат обязательному размещению в открытом доступе, что позволяет системе сопоставлять проверяемые работы с уже размещенными. Такие цифровые проверки авторства позволяют обеспечить прозрачность результата обучения.

Широкий спектр возможностей для предупреждения конфликта интересов представляет мониторинг поисковыми системами с использованием искусственного интеллекта.

Через «виртуальные следы», сетевые сервисы, запросы, системы идентификации лиц, геопозиции, финансовые транзакции с помощью специально разработанных программ представляется возможным отслеживание конфликта интересов и оповещение

правоохранительных органов для проверки коррупционных схем [8, с. 59].

В августе 2021 года в соответствии с указом Президента Республики Таджикистан в Таджикистане существует Государственная стратегия противодействия коррупции до 2030 года и План мероприятий по её реализации, утвержденные указом Президента. Также, в стране действует Антикоррупционная стратегия, которая является документом программного характера, направленным на борьбу с коррупцией и её предупреждение, утверждаемая Президентом, которая призвана при обработке, анализе и сопоставлении информации выявлять признаки коррупционной деятельности. Одним из основных их элементов являются сведения о доходах, расходах и имуществе государственных служащих и определенных законодательством членов их семей[7].

В свою очередь, есть и обратная сторона медали цифровизации в сфере противодействия коррупции. Цифровые технологии могут как помогать в борьбе с коррупцией, так и быть использованы коррупционерами в собственных корыстных интересах. Все чаще заявляется о появлении так называемой «е-коррупции». Инструментом развития коррупции в мире является криптовалюта [9, с. 75].

Помимо представленных рисков использования информационных технологий в системе деятельности органов государственной власти, можно также выделить дополнительные риски в данной области, потенциальные последствия наступления которых требуют тщательного и серьезного их исследования и прогнозирования [10, с. 22].

На основе обобщения материалов исследования широкого перечня авторов, можно выделить следующие группы рисков применения информационных технологий в процессе функционирования органов государственного управления:

- создание предпосылок для подмены целей средствами. Сущность данного риска состоит в том, в условиях построения информационно-коммуникативного механизма государственного управления происходит подмена основной цели реализации данного процесса средствами по ее достижению. Происходит формирование некой виртуальной реальности, в рамках которой цифровое пространство деятельности органа государственной власти, в частности его сайт, декларирует о том, что все проблемы

решены, но реального решения вопроса гражданина так и не произошло;

– подавление индивидуальных потребностей факторов стандартизации. Методикой построения механизма использования цифровых технологий в деятельности органов государственной власти является достижение максимального уровня типологизации и стандартизации. В то же время при этом необходимо понимать, что потребности каждого гражданина носят индивидуальный характер и связаны в первую очередь с индивидуальными его особенностями как личности, а также спецификой существующей проблемной ситуации. Использование общих стандартов для решения вопросов в области государственного управления позволяет повысить их оперативность, но в то же время происходит практически полная утрата такой функции данного механизма, как гибкость. В этой связи формирующие цифровые пространства деятельности органов государственной власти должны быть гибкими и индивидуализированными;

– отсутствие релевантного механизма обратной связи. Выполненные исследования позволяют говорить о том, что разработчики процессов цифровизации деятельности органов государственного управления стараются предусмотреть наличие механизма обратной связи, но в большинстве случаев отмеченный механизм не обладает свойством релевантности. Наличие определенного слоя «цифровой бюрократии» не позволяет гражданину донести свою просьбу до государства с целью решения, имеющихся у него проблем;

– повышение уровня уязвимости информационных систем государственного управления.

Чем выше уровень использования цифровых технологий в деятельности органов государственного управления, тем выше их киберуязвимость для потенциальных криминальных элементов. В этой связи органы государственного управления должны использовать максимально надежные и современные системы защиты своего цифрового пространства.

Примером воплощения коррупционных рисков является случай с сотрудниками полиции государственной администрации в Боснии и Герцеговине. Сотрудники после введения электронной системы регистрации граждан злоупотребляли доступом к их личным данным (чиновники нашли способы обойти или использовать новые системы для собственной выгоды путем

фальсификации, незаконного получения или уничтожения данных) и создавали поддельные данные для продажи фальшивых удостоверений личности и паспортов.

Таким образом, открытость управленческих отношений и решений применяется в различных областях противодействия коррупции: в сфере образования, государственных закупок, учета акционерных обществ и т.д. Это обеспечивает открытость и прозрачность социально-экономических процессов, что делает противодействие коррупции наиболее эффективным. Новеллой в сфере противодействия коррупции стало введение новой информационной системы противодействия коррупции [13, с. 22].

Однако инновационные технологии в деятельности государственных и муниципальных органов и служб представляют и коррупционные риски.

В заключении необходимо отметить, что настоящий Закон Республики Таджикистан "О противодействии коррупции" (7 гл., 36 ст.) определяет организационно-правовые основы противодействия коррупции и направлен на защиту прав и свобод человека и гражданина, интересов государства и общества, обеспечение национальной безопасности, нормальную деятельность государственных органов и беспристрастность на государственной службе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Таджикистан от 7 августа 2020 года, №1714 "О противодействии коррупции" (7 гл., 36 ст.).
2. Collective Intelligences... <http://ci-systems.ru/article/krandopsing-planformi/> (дата обращения: 10.06.2022).
3. Dinero y Politica [пер. с англ.]: официальный сайт портала. URL: <http://dineroypolitica.org/> (дата обращения: 10.06.2026).
4. OpenSpending.org [пер. с англ.]: официальный сайт портала. URL: <https://openspending.org/> (дата обращения: 10.06.2025).
5. Трунцевский Ю.В. Е-антикоррупция или е-коррупция: влияние глобальной цифровизации [Электронный ресурс]// ЮрФак: изучение права онлайн, 2019. URL: <https://urfac.ru/?p=2553> (дата обращения: 10.06.2025).
6. Закон Республики Таджикистан о государственных закупках товаров, работ и услуг (в редакции Закона РТ от 16.04.2012г.№815) Ст. 4.
7. Указ Президента Республики Таджикистан от 3 августа 2021 года, №222 "О Государственной стратегии противодействия коррупции

в Республике Таджикистан на период до 2030 года"(в редакции Закона РТ от 03.08.2021г.№222).

8. Иванова Ю.А., Сарбаев Г.М. К вопросу о киберпреступности / Цифровые трансформации экономики и права: сборник научных тезисов Национальной научно-практической конференции, Москва, 8 декабря 2021 года. – Волгоград: ИП Черняева Ю.И., 2022. С. 58–64.
9. Григоришин А.В. Цифровые технологии как фактора повышения качества государственного управления / Цифровая экономика в социально экономическом развитии России: сборник научных трудов по итогам Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых Санкт Петербургского государственного экономического университета / под.ред. Е.А. Горбашко. – Санкт-Петербург, 2018. С. 73–77.
10. Плотноков В.А. Цифровизация производства: теоретическая сущность и перспективы развития в российской экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. № 4 (112). С. 16–24.
11. Меняйло Д.В., Крупенников К.К. О противодействии коррупции в условиях цифровой трансформации // Проблемы правоохранительной деятельности. 2022. № 3. С. 28–32.
12. Халифаев М.Н. Политико-правовые аспекты противодействия коррупции в Таджикистане. Душанбе. 2009 г.
13. Камолов С. Коррупция и экономическое развитие//Таджикистан и современный мир. -Душанбе. 2005. №2(6). - С.93-100.

РАВАНДҲОИ ҚАРЗДИҲӢ БА СУБЪЕКТҲОИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ЗАМИНАИ ЗЕҲНИ СУНӢ

Саидзода Дилмурод Саймаҳмад, унвонҷӯи кафедраи молияи
Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:
734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. E-mail:
dilmuratsaidzoda93@mail.ru

Дар шароити имрӯза, сатҳи технологӣ будани муассисаи қарзӣ муҳимтарин нуқтаи рушд ва тренди асосии тичорати бонкӣ баҳисоб меравад, дар ин асно равобити рақамӣ бо муштарӣён шартӣ асосӣ маҳсуб меёбад, аз ин хотир, ҷиҳати таъмини рушди устувор, пешбурди стратегияи бонкӣ, таъмини даромади бонкҳо бояд пешафтарин ва муасиртарин фановариҳои ҷаҳони муосирро дар фаъолияти худ мавриди истифода қарор диҳанд. Дар мақолаи мазкур, ҷиҳатҳои назариявӣ ва бартариятҳои асосии истифодаи зеҳнӣ сунӣ дар низомӣ бонкӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

***Калимаҳои калидӣ:** субъектҳои хурӯд миёна, банк, зеҳни сунӣ, транзаксия, иттилоот, компютер, бартариятҳо, алгоритм, ҳудкор, хизматрасониҳои банкӣ.*

ПРОЦЕССЫ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Саидзода Дилмурад Саимахмад, соискатель кафедры финансов
Таджикского государственного финансово-экономического
университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул.
Нахимов, 64/14. Электронная почта: dilmuratsaidzoda93@mail.ru

В современных условиях технологический уровень кредитной организации считается важнейшей точкой развития и основным трендом банковского бизнеса, при этом цифровые отношения с клиентами считаются главным условием, поэтому для обеспечения устойчивого развития, продвижения банковской стратегии и получения дохода банки должны использовать в своей деятельности самые передовые и современные технологии современного мира. В данной статье рассматриваются теоретические аспекты и основные преимущества использования искусственного интеллекта в банковской системе.

***Ключевые слова:** субъекты, банк, искусственный интеллект, транзакция, информация, компьютер, преимущества, алгоритм, автоматизация, банковские услуги.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED LENDING PROCESSES FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Saidzoda Dilmurad Saimahmad, applicant of the Department of Finance of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14. E-mail: dilmuratsaidzoda93@mail.ru

In today's environment, the technological advancement of a credit institution is considered a critical development and a key trend in the banking business. Digital customer relationships are considered a key requirement. Therefore, to ensure sustainable development, advance banking strategy, and generate revenue, banks must utilize the most advanced and modern technologies in their operations. This article examines the theoretical aspects and key advantages of using artificial intelligence in the banking system.

***Key words:** subjects, bank, artificial intelligence, transaction, information, computer, advantages, algorithm, automation, banking services.*

Дар шароити кунунӣ шумораи зиёди банкҳои тичоратӣ дар

саросари ҷаҳон маълумотҳо ва транзаксияҳо, онлайн-савдою тиҷорат ва маълумотҳои мртиботиро барои арзёбии амиқи ҳавҳои мансуб ба субъектҳои хурду миёна бо мақсади баландбардории самаранокии моделҳои мавҷудаи бонкӣ мавриди истифода қарор медиҳанд. Ҷустуҷӯи роҳу усулҳои дарёфти иттилооти амиқ дар бораи қарзгирандаҳо ва амалан татбиқнамоии ин маълумот дар фароянди қарздиҳӣ бо назардошти дар оянда ба таври худкорона ҷамъоварии иттилооти зарурӣ дар шароити имрӯза яке аз самтҳои бунёди барои раванку ривочи бонкҳои тиҷоратӣ башумор меравад.

Зимни дида баромадани ҷанбаҳои наватарини технологӣ ҷиҳати қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёна, бояд дар бораи зехни сунъӣ ва имкониятҳои он ҳарф зад. Имрӯзҳо фановариҳои истифодакунандаи зехни сунъӣ ба таври қобили таваҷҷӯҳ рушду тавсеа ёфта истодаанд, ин фановариҳо ба аҳоли ва субъектҳои мухталифи иқтисодӣ кумакҳои назаррасро дар баҳши тиҷорат ва иқтисод пешниҳод намуда истодаанд. Зехни сунъӣ ин як истилоҳи умумие мебошад, ки вижагӣ ва ҳислатҳои мошинаҳои ҳисоббарор ва алгоритмҳоеро тавсиф менамояд, ки амалкардҳои шинохти инсонро тақлид менкунанд. Бо кумаки зехни сунъӣ, қарорҳои компютерӣ ба таври фаврӣ қабул мегарданд, зеро суръати коркарди иттилоот тавассути компютерҳо дахҳо маротиба афзоиш меёбад. Дар расми 1 бартарҳои асосии истифодаи зехни сунъӣ барои баҳши бонкӣ мавриди пешниҳод қарор дода шудаанд.

Расми 1. Бартарҳои асосии истифодаи зехни сунъӣ дар баҳши бонкӣ

Дар баҳши молиявӣ ва фаъолияти бонкӣ зехни сунъӣ маънои пешсафтарин фановариҳои таҳилиро дар назар дорад, ки дорои иқтидори бузург буда, дар беҳдошти эконизомии пардохтҳо барои ҳама иштирокчиён аз бонк то истеъмолгари охирин беҳбудӣ мебахшад. Мувофиқ ба арзёбии шабакаҳои байналмилалии аудиторӣ ва машваратии «Ernst & Young» дар ояндаи наздик

бонкҳои тиҷоратӣ имкон доранд боздеҳии ниҳоят назаррасро аз ҳисоби сармоягузориҳо ва коркардҳо бар асосии зеҳни сунъӣ ба даст оваранд. Имрӯзҳо намунаҳои мусбӣ аз кохиши харочотҳо хангоми истифодаи зеҳни сунъӣ хеле зиёд мушоҳида мегардад. Масалан, яке аз бонкҳои тиҷоратии шохигарии Испания «Banco Bilbao Vizcaya Argentaria» фанвоариҳои бар асоси зеҳни сунъӣ сохатшударо барои интихобномаи бехтарин маконҳо чиҳати ифтитоҳи филилаҳо дар саросари Испания истифода намуд, ҳадаф аз ин амал дарёфти нуктаҳоест, ки дар он кушодани филиал барои ин бонк метавонад шумораи муштариёро зиёдтар гардонад. Дар ҚМЧ бонки тиҷоратии «MyBank» тавонист харочтҳои амалиётӣ ва транзаксионии худро коҳиш диҳад ва аксуламал самаранокии равобит бо субъектҳои хурду миёна-ро тавассути зеҳни сунъӣ бамаротибҳо густариш диҳад, ин бонк дар фаъолияти худ аз зеҳни сунъӣ ва худкорномаи бизнес-равандҳо истифода намуд.

Илова бар он, зеҳни сунъӣ метавонад тағйиротҳои бавуқуъ пайвастаи истеъмолкунандагони маҳсулотҳои бонкиро мавриди таҳлил, коркард ва пешниҳод қарор диҳад, яъне зеҳни сунъӣ имкони муайянномаи рағбат ва майли муштариёро ба ин ва ё он маҳсулоти бонкӣ доро мебошад. Навъҳои мубрами фановариҳо, ки дар ҳоли ҳозир истифода мегарданд, чунинанд: модуи таҳлилкунандаи имкониятҳои рақибон дар бозори пешниҳоди хизматарсонии қарзӣ ба субъектҳои хурду миёна; модули таҳлилкунандаи амалиёҳо ва транзаксияҳои субъектҳои хурду миёна бо мақсади пешниҳодномаи маҳсулот ва хизматарсонии нави ба талаботи онҳо ҷавобгӯ.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бо назардошти паҳншавии фановариҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ чораҳои дахлдор дар самти коркард ва татбиқи лоиҳаҳои ватанӣ дар ин самт замина гузошта шуда истодааст. Бо назардошти мубрамияти масъалаи мазкур солҳои 2025-2030 “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия” эълон гардидаанд, аз ин хотир баҳри тақвиятбахшии масъалаи мазкур мо якчанд пешниҳоди худро дар самти рушди бахши бонкии кишвар пешниҳод менамоем. Ба андешаи мо, вориданомаи зеҳни сунъӣ ба низоми бонкии кишвар бояд дар се самти асосие, ки аз ҷумла фарогири раванди қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёна мебошанд роҳандозию татбиқ карда шавад.

Ба андешаи мо самти аввали татбиқи амалии зеҳни сунъӣ дар низоми бонкии кишвар ин равнақи RPA- низом мебошад, ин низом барои худкорномаи равандҳо ба кор бурда мешавад. Дар доираи

RPA-низом бонкҳои тичоратӣ талош бар он доранд то зехни сунъиро бар ивази меҳнати инсонӣ ва амалиётҳои кӯҳнаи такроршаванда истифода намојанд. Вориднамоии RPA-низом ва фановариҳои мансуб ба он дар бахши бонкии кишвар ба мушоҳида намерасад, ба андешаи мо воридинамоии ин низоми метавонад дар беҳдошти фаъолияти бонкӣ, вузъатбахшии доираи амалиётҳо, коркард ва пешниҳоди маҳсулот ва хизматҳои муосири бонкӣ мусоидат намојад. Самти дигари равнаку тавсеаи зехни сунъӣ дар низоми бонкии кишвар, коркард ва тақмили роботҳои савтӣ ва чат-ботҳо маҳсуб меёбад. Истифода аз роботҳои савтӣ ва чат-ботҳо барои пешбурди тичорати бонкӣ муфид мебошад, зеро тавассути ин фановариҳо коҳиши ҳаҷми кор дар марказҳои тамосии бонки тичоартӣ таъмин карда мешавад.

Самти сеюми истифоданамоии зехни сунъӣ дар бахши бонкии кишвар, ин равнақ ва густариши Big Data дар ҳамбастагӣ бо унсурҳои зехни сунъӣ барои шахсисозии пешниҳоди маҳсулот ва хизматҳои бонкӣ мебошад. Технологияҳои шахсисозии пешниҳодҳо бар асоси як модели хосе амалӣ мегардад, ки барои ҳисоббаномии эҳтимолияти истеъмолнамоии ин ва ё он навъи маҳсулот ва ё хизматрасонии аз усул ва принципҳои математикӣ истифода карда мешавад. Самаранокии кори ин модел бо назардошти доштани маълумоти амиқи рафторӣ дар мавриди муштарӣ таъмин карда мешавад. Яъне, бархе аз бонкҳои тичоратии кишварҳои ҳамсоя ин технологияро барои қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёна истифода менамојанд (аз ҷумла бонки ПСБ дар ҶР). Ба ҷуз аз маълумотҳои рафторӣ, аз ҷониби бонкҳои тичоратӣ иттилоотҳои мавҷуда аз манбаҳои озод барои таъмини самаранокӣ ва мақсаднокии маҳсулотҳои пешниҳодшаванда мавриди истифода қарор дода мешаванд.

Ҳамин тавр, метавон ба ҷунин ҳулоса омад, ки дар бахши бонкии кишвар истифода аз фановариҳои зехни сунъӣ ба мушоҳида намерасад. Умед аст, ки бо тавачҷӯҳи хоса зоҳир намудани Ҳукумати кишвар ба масъалаи рушди иқтисоди рақамӣ ва татбиқи зехни сунъӣ вазъ дар бахши бонкии кишвар қуллан дигаргун гардад. Дар ҳоли ҳозир, бонкҳои вучуд доранд, ки ба таври васеъ технологияҳои зехни сунъиро барои қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёна амалӣ намуда истодаанд. Имрӯзҳо бонкҳо бо тамарқуз ба фановариҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ дар ҳоли эҷоди як фароянди қарздиҳии таъминнадошта ба субъектҳои хурду миёна сарукор доранд. Бонкҳо дар доираи фаъолияти худ платформаҳои рақамии

мобилиро бар асоси дастгирии зеҳни сунъӣ таъсис додаистодаанд, ки он раванди қарздиҳӣ дар бонкҳоро ба таври қобили тазаккур беҳбудӣ бахшидааст.

Бар асоси таҳқиқотӣ амалинамуда метавон қайд намуд, ки рушди минбаъдаи қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёна бо такмил ва татбиқи фановариҳои муосир дар раванди қарздиҳӣ алоқамандии бевосита дорад. Мушкилоти мавҷуда дар самти густариши равобит бо субъектҳои хурду миёнаро бо дарназардошти равнақи босуръати абзорҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ метавон бартараф намуд. Ба андешаи мо, гузариш аз иртибототи анъанавӣ ба фановариҳои муосир имкон дорад маъсалаи қарздиҳӣ ба субъектҳои хурду миёнаро куллан дигаргун намояд. Имрузҳо, бонкҳои тичоратӣ кӯшиш бар он доранд, то дар доираи имконоти мавҷудаи дохилӣ, фаъолияти бонкҳоро мутобиқ ба талаботи иқтисоди рақамӣ табдил диҳанд, илова бар он барои расидан ба чунин ҳадафҳо бонкҳои тичоратӣ бо фин-тех ширкатҳо равобити худро густаришу равақ дода истодаанд.

АДАБИЁТ

1. Гришина, Е.А. Некоторые тенденции развития современного российского рынка банковских услуг [Текст] / Е.А. Гришина, Б.С. Коваленко // Вестник СГСЭУ. - 2018. - № 3 (72). - С.106-111.
2. Karim, S. Is FinTech providing effective solutions to Small and Medium Enterprises (SMEs) in ASEAN countries? / A. S. Karim, F. Naz, M.A. Naeem, S.A. Vigne // Economic Analysis and Policy. – 2022. – Volume 75.
3. Муллоев, П.Н., Хакимова, М.Ф. Тенденции развития малого и среднего предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст] / П.Н. Муллоев, М.Ф. Хакимова // Вестник ТНУ. – Душанбе, 2016. – № 2/10 (219). – С. 47–51.
4. Солеҳзода, А.А. Таҳлили ҳавфҳои низоми бонкии кишвар дар доираи чораҳои сиёсати макропруденсиалӣ [Матн] / А.А. Солеҳзода, Қ.С. Сафаров // Паёми молия ва иқтисод. - 2021. - № 1 (25). - С. 36-42.
5. Хикматов, У.С. Правильный выбор финансово-кредитного учреждения для сотрудничества как элемент финансовой грамотности населения [Текст] / У.С. Хикматов, М.Т. Койчуева // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. - 2016. - Т. 16. - № 2. - С. 157-160.
6. Шарипов, Б.М. Финансовые ресурсы и факторы экономического развития Таджикистана [Текст] / Б.М. Шарипов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. - 2017. - № 4 (5). - С. 69-79.

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА ЗЕҲНИ СУНӢӢ

Муҳаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистенти кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/14, **E-mail:** msurush@inbox.ru

Самадзода Фардиса, ассистенти кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/14, **E-mail:** Samadzodaf@mail.ru

Иқтисоди рақамӣ мафҳуми васеъест, ки ба дигаргуниҳо ва тағирот дар сохтор ва амалияи иқтисодиёт, ки дар натиҷаи рушди технологияҳои рақамӣ ва интернет ба вуҷуд омадаанд, ишора мекунад. Дар ин система технологияҳои рақамӣ дар эҷод, рушд ва идоракунии фаъолияти иқтисодӣ нақши бунёдӣ доранд ва ҳамчун меҳвари асосии табодули иттилоот, тичорати электронӣ, иртиботот ва эҷоди арзишҳо хизмат мекунанд.

Калидвожаҳо: Иқтисоди рақамӣ, зеҳни сунӣ, интернет, омӯзиши мошинсозӣ, технологияҳои рақамӣ.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ

Муҳаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистент кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. E-mail: msurush@inbox.ru

Самадзода Фардиса, ассистент кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14, E-mail: Samadzodaf@mail.ru

Цифровая экономика — это широкое понятие, которое относится к преобразованиям и изменениям в структуре и практике экономики, вызванным развитием цифровых технологий и интернета. В этой системе цифровые технологии играют основополагающую роль в создании, развитии и управлении экономической деятельностью и служат главной осью для обмена информацией, электронной коммерции, коммуникации и создания стоимости.

Ключевые слова: Цифровая экономика, искусственный интеллект, Интернет, машинное обучение, цифровых технологий.

DIGITAL ECONOMY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Muhammadiev Surush Shamsiddinovich, assistant of the department of information and innovation systems in economics of the Tajik State

University of Finance and Economics. Address: 734067, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: msurush@inbox.ru

Samadzoda Fardisa, assistant of the department of information and innovation systems in economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: Samadzodaf@mail.ru

Digital economy is a broad concept that refers to the transformations and changes in the structure and practice of the economy caused by the development of digital technologies and the internet. In this system, digital technologies play a fundamental role in the creation, development and management of economic activity and serve as the main axis for the exchange of information, e-commerce, communication and value creation.

Key words: Digital economy, artificial intelligence, internet, machine learning, digital technologies.

В целом, цифровая экономика может оказывать широкомасштабное влияние на мировую экономику и бизнес. Одним из важных аспектов этого подхода является изменение структуры торговли и финансовых рынков. Некоторые из преимуществ цифровых технологий, входящих в экономику, включают:

- ✓ Создание новых возможностей для бизнеса и пользователей
- ✓ Улучшение доступа к продуктам и услугам
- ✓ Сокращение затрат
- ✓ Упрощение бизнес-процессов

В целом, цифровая экономика не только создала изменения в экономической практике, но и представляет собой революцию в способе осуществления экономических взаимодействий, производства, потребления и социальной коммуникации с использованием цифровых технологий.

Технологии на основе данных, искусственный интеллект, интернет вещей, машинное обучение и блокчейн являются одними из основных инструментов цифровой экономики. Эти технологии не только способны повышать эффективность и производительность, но и могут привести к созданию новых бизнес-моделей, предоставлению более качественных услуг и даже региональному и глобальному экономическому развитию. Ниже мы рассмотрим каждый из этих инструментов отдельно.

Искусственный интеллект

Если вы веб-сервер и энтузиаст киберпространства, вы определенно знакомы с CHAT-GPT как одним из типов

искусственного интеллекта. С середины 2023 года широкий спектр инструментов в области искусственного интеллекта стал доступен людям мира бесплатно или по очень низкой цене, и это привлекло все больше внимания к ИИ. Но этот инструмент используется в области цифровой экономики с начала 2020 года и внес большой вклад в более быстрое развитие этого сектора.

Основные инструменты в цифровой экономике

Некоторые из основных применений искусственного интеллекта (ИИ) в сфере экономики:

1. Повышение производительности и оптимизация операций: ИИ способен выполнять подробный анализ данных и позволяет организациям улучшать и оптимизировать свои процессы.

2. Прогнозирование и анализ рынка: ИИ способен предоставлять передовые алгоритмы для прогнозирования поведения рынка, изменения цен и потребностей клиентов, что помогает компаниям принимать более обоснованные решения.

3. Улучшение пользовательского опыта: в цифровой экономике пользовательский опыт имеет большое значение. Анализируя поведение и предпочтения пользователей, ИИ помогает компаниям предоставлять клиентам лучший опыт.

4. Обработка естественного языка: передовые технологии ИИ, такие как обработка естественного языка, помогают организациям более эффективно общаться со своими клиентами и пользователями и глубже понимать их потребности и проблемы.

5. Создание и улучшение продуктов и услуг: этот инструмент позволяет получать более обоснованные предложения по улучшению продуктов и услуг и помогает компаниям вносить эффективные изменения на основе отзывов и собранных данных.

Учитывая обширные возможности ИИ, эта технология признана одним из выдающихся и ключевых инструментов в цифровой экономике, способным повышать производительность, улучшать процессы и улучшать пользовательский опыт.

Интернет вещей, еще один инструмент в цифровой экономике

Интернет вещей IoT (Internet of Things) является еще одним ключевым инструментом в цифровой экономике. Эта технология позволяет различным устройствам подключаться к Интернету и обмениваться данными и информацией. Эта связь между объектами, системами и людьми приводит к повышению производительности и эффективности в различных отраслях. Приложения IoT (Internet of Things) включают улучшение

городского управления, интеллектуальную промышленность, повышение качества жизни и сокращение отходов ресурсов. В целом, предоставляя информацию машинам и устройствам, Интернет вещей может помочь улучшить производственные процессы, повысить производительность и экономическое развитие.

Преимущества цифровой экономики

Машинное обучение, третий важный инструмент в цифровой экономике. Машинное обучение также играет важную роль как один из инструментов цифровой экономики. Эта технология позволяет компьютерам использовать обученные алгоритмы и модели для анализа данных, выявления скрытых закономерностей в данных и предоставления прогнозов и анализов. В цифровой экономике использование машинного обучения может помочь лучше понять рынки, предсказать экономические тенденции, оптимизировать процессы и даже создать новые бизнес-модели. Используя эту технологию, можно принимать более качественные и разумные решения в различных областях экономики, что помогает повысить производительность и продуктивность бизнеса.

Помимо вышеперечисленного, в этой области также было предложено множество других инструментов, каждый из которых оказал влияние на дальнейшее развитие экономической сферы в различных измерениях, а также помог повысить производительность и улучшить эффективность. Конечно, наряду со всеми этими преимуществами, необходимость уделять внимание цифровой безопасности также является одной из основных проблем цифровой экономики. В целом, конфиденциальность, управление рисками безопасности и защита данных входят в число вопросов, которые необходимо учитывать при развитии этой экономической системы. Таким образом, она может извлечь выгоду из преимуществ этих инструментов и снизить потенциальные проблемы до приемлемого уровня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алейникова, Д. В. К проблеме общения человека с искусственным интеллектом / Д. В. Алейникова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. – 2023.
2. Аммуно Бишкис Сознание человека и искусственный интеллект машин /
3. Аммуно Бишкис // Научный журнал. – 2022. – № 2 (64). – С. 31-39.

4. Баканов, Б. А. Нейросети и брендинг. Искусственный интеллект как тест на человечность / Б. А. Баканов // Бренд-менеджмент. – 2023. – № 3. – С.170-177.
5. Барышников, П. Н. Человек и системы искусственного интеллекта / П. Н. Барышников. – Вопросы философии. – 2023. – № 7. – С. 214-218.
6. Бекоева, Д. Д. Нейропсихология мышления и искусственный интеллект / Д. Д. Бекоева // Педагогика и психология образования. – 2022. – № 3. – С. 175-
7. Беликова, Е. К. Основные вопросы философии искусственного интеллекта / Е. К. Беликова // Философия и культура. – 2024. – № 1.
8. Беликова, Е. К. Проблема отнесения искусственного интеллекта к числу современных феноменов культуры / Е. К. Беликова // Общество: философия, история, культура. – 2024. – № 2(118). – С. 60-65.
9. Бескова И. А. Естественный и искусственный интеллект: точки соприкосновения / И. А. Бескова // Вопросы философии. – 2023. – № 9. – С. 83-92.
10. Бессмертный, И. А. Системы искусственного интеллекта : учебное пособие для вузов / И. А. Бессмертный. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Юрайт, 2024. – 164 с.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ МУБОРИЗА БО КОРРУПСИЯ ДАР СОҲАИ ЭНЕРГЕТИКА

Аламшоева Мухайё Мукбильшоевна, н.и.и, дотсент, мудири кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. E-mail: muhayo010200@mail.ru

Айдармамадов Алишер Ғуломалиевич, номзади илмҳои физика-математика, Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, мудири кафедраи «Математикаи олий ва информатика». 734061, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Н. Қарабоев, 63/3. E-mail: alisher1805@mail.ru

Ҷаҳони муосир пешбурд ва рушди пайвастаро дар дилхоҳ соҳаи иқтисодиёт тақозо менамояд, ки ин барои дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсон, аз ҷумла дар соҳаи энергетика ҷорӣ намудани технологияи нав мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, гузариш ба амсилаҳои нави тиҷорат, рақамикунони соҳаи энергетикаро ба миён овард. Рақамикунонӣ дар соҳаи энергетика аввалан, раванди автоматикунони истехсолот ва дуюм, таъминоти шаффофият дар соҳаи энергетика мебошад. Мақсади тадқиқот аз он иборат аст, ки ҳолати истифодабарии технология дар рушди соҳаи энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда шуда, мушкилот бо имконияти онҳо ошкор ва роҳҳои ҳалли масъала пешниҳод карда мешаванд.

***Калидвожаҳо:** энергетика, системаи энергетикӣ, самаранокии энергетикӣ, рақамикунонӣ, рақамикунонии соҳаи энергетика, бехатарӣ, бехатарии энергетикӣ, коррупсия, барҳам додани ҳолатҳои коррупсионӣ.*

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ ОТРАСЛИ

Аламшоева Мухайё Мукбилшоевна, к.э.н., доцент, заведующая кафедрой прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: muhayo010200@mail.ru

Айдармамадов Алишер Гуломалиевич, кандидат физико-математических наук, Технологический университет Таджикистана, заведующий кафедрой «Высшей математики и информатики». 734061, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Н. Карабаева, 63/3. E-mail: alisher1805@mail.ru

Современный мир требует постоянного прогресса и развития в любой отрасли экономики, что способствует внедрению новых технологий в различные сферы жизни человека, в том числе и в энергетику. Так, переход к новым бизнес-моделям привел к цифровизации энергетики. Цифровизация в энергетике — это, во-первых, процесс автоматизации производства, во-вторых, обеспечение прозрачности в энергетике. Целью исследования является анализ состояния использования технологий в развитии энергетического сектора Республики Таджикистан, выявление проблем с их возможностями и предложение решений.

***Ключевые слова:** энергетика, энергетическая система, энергоэффективность, цифровизация, цифровизация энергетического сектора, безопасность, энергетическая безопасность, коррупция, устранение коррупционных ситуаций.*

DIGITAL TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN FIGHTING CORRUPTION IN THE ENERGY INDUSTRY

Alamshoeva Muhayo Muqbilshoevna, c.e.s., Associate Professor, Head of the Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14 Email: muhayo010200@mail.ru

Aydarmamadov Alisher Ghulomalievich, candidate of physical and mathematical, Technological university of Tajikistan, head of the department of the advanced mathematics and physics. 734061, Republic of Tajikistan, Dushanbe, St. N. Karaboeva, 63/3. E-mail: alisher1805@mail.ru

The modern world requires continuous progress and development in

any sector of the economy, which contributes to the introduction of new technologies in various areas of human life, including the energy sector. Thus, the transition to new business models has led to the digitalization of the energy sector. Digitalization in the energy sector is, firstly, the process of automating production, and secondly, ensuring transparency in the energy sector. The purpose of the study is to analyze the state of technology use in the development of the energy sector of the Republic of Tajikistan, identify problems with their opportunities, and propose solutions.

Keywords: *energy, energy system, energy efficiency, digitalization, digitalization of the energy sector, safety, energy security, corruption, elimination of corruption situations.*

Технологияҳои рақамии босуръат рушдбанда ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон ворид шуда, ба иқтисодиёт ва сатҳи зиндагии аҳоли таъсири назаррас мерасонанд. Дар дахсолаҳои оянда онҳо боиси табдили равандҳои тичорат, ҳамкориҳои байни корхонаҳо, ҷонибҳои манфиатдор ва бозори захираҳо иттилоотӣ мегарданд, ки мавҷудияти ҳолатҳои коррупсиониро решақан менамояд. Ин технологияҳо: **маълумотҳои калон, омӯзиши компютерӣ, номгӯи тақсимишуда, робототехника, ашъҳои зенӣ, воқеияти виртуалӣ (мавҷуднабуда-маҷозӣ) ва пуррашуда, алоқаи бесим** ва ғайра, имрӯз ва ояндаи ҷомеаро ташаккул медиҳанд [1,121-122].

Масъалаҳои рушди рақамикунонии тамоми соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи энергетика мубрам буда, ширкатҳои бузурги ҷаҳонӣ дар соҳаи энергетика кӯшиш ба харҷ дода истодаанд, ки ҳарчи бештар дар ин соҳа технологияи рақамиро ҷорӣ намоянд. Тараққиёти муътадили хоҷагии халқ ва таъмини рушди устувори мамлакат ба равандҳои автоматикунонии истеҳсолот, истифодаи технология ва ихтирооти мушаххас дар истеҳсолот, тақсим ва истеъмол, инчунин дар тайёр кардани мутахассисони соҳибхисос оид ба технологияҳои иттилоотӣ рақамӣ дар соҳаи энергетика вобаста аст.

Тамоюли рушди низоми энергетикӣ дар ҷаҳон мутахассисонро ба «гузариши рақамӣ» водор менамояд, то ин ки тағйироти кулӣ дар сохтор ва идоракунии дохилӣ ворид намоянд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба таъмини рақамикунонии соҳаҳои асосии иқтисодӣ ҷумҳурӣ, ба монанди бахши хизматрасонии давлатӣ ва гузариш ба ҳукумати электронӣ, рақамикунонии соҳаи иҷтимоӣ, инчунин соҳаҳои асосии истеҳсолот, ба монанди энергетика, саноати коркард, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳо аҳамияти ҷиддӣ дода, корҳои назаррас оид ба роҳ надодан ба ҳолатҳои коррупсионӣ анҷом дода шудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи нахустини Шӯрои илм, маориф ва инноватсия зарурати дар истеҳсолот ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро таъкид намуда, тазаққур доданд: «Замони муосир талаб мекунад, ки тамоми равандҳои иқтисодӣ ва хизматрасонӣ тавассути истифода аз технологияҳои рақамӣ ва иттилоотиву иртиботӣ дар заминаи инфрасохтори иттилоотӣ роҳандозӣ карда шаванд». Боз олимони соҳаро вазифадор карда, чунин қайд намуданд: «Дар ҳамкорӣ бо вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, энергетика ва захираҳои об коркарди технологияҳои каммасраф, «энергетикаи сабз», технологияҳои коркарди партовҳо, аз ҷумла партовҳои радиоактивиро ҷиҳати рушди техника ва технологияҳои муосир вусъат бахшанд» [2].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Шӯрои илм, маориф ва инноватсия зарурати дар истеҳсолот ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро таъкид намуда, қайд намуданд: «Замони муосир талаб мекунад, ки тамоми равандҳои иқтисодӣ ва хизматрасонӣ тавассути истифода аз технологияҳои рақамӣ ва иттилоотиву иртиботӣ дар заминаи инфрасохтори иттилоотӣ роҳандозӣ карда шаванд».¹

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати таъмин намудани рақамикунонии соҳаҳо аҳамияти ҷиддӣ дода, қорҳои назаррас ба анҷом расидаанд. Қайд кардан ба маврид аст, ки соли 2025 ҳамчун “Соли байналмилалӣ хифзи пирияхҳо” ва солҳои 2025 – 2030 “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия” эълон гардид. Ин иқдом ба олимони имконияти медиҳад, ки тавассути технологияҳои иттилоотии рақамӣ соҳаи пирияхшиносӣ ва обшиносиро беҳтару хубтар таҳлил намуда, ҳулоса ва пешниҳодҳои аниқтари илмӣ пешниҳод намоянд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки 28.12.2024 ироа гардид, Президенти кишвар зарурати дар истеҳсолот ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро таъкид намуда, тазаққур доданд: «Бояд гуфт, ки дар зинаи таҳсилоти олии

¹ Ҷаласаи якуми Шӯрои илм, маориф ва инноватсияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 15.04.2021.

масъалаҳои сатҳу сифати таълим, дараҷаи касбии омӯзгорон ва истифодаи технологияҳои муосир аз ҷониби онҳо, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар раванди таълим, таҳкими заминаи моддӣ ва техникаӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ, табодули илмӣи омӯзгорону донишҷӯён, корҳои илмӣ ва таҳқиқотӣ ва тадбирҳои тарбиявӣ ҳама ба тақвият ниёз доранд. Бо ин мақсад, мо аз тавсеаи робитаҳо, бахусус, дар самтҳои рушди «иқтисоди сабз», ҳифзи муҳити зист, технологияҳои навин, ҷалби сармоя ва тижорат истиқбол менамоем».

Новобаста аз пешравиҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи энергетика мушкilotҳои зиёд ҷой доранд:

- нарасидани мутахассисони технологияи информатсионӣ ба рақамӣ дар соҳаи энергетика;

- кам будани барномаи давлатӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ ҷиҳати рақамизатсияи соҳаи энергетика;

- паст будани хизматрасонии электронӣ (сусти ва ё дастрас набудани интернет дар тамоми минтақаҳои Тоҷикистон, дастрас набудани аҳоли ба барномаҳои мобилии пардохтҳои электронӣ, ҷорӣ набудани низомии ягонаи электронӣ дар соҳаи энергетика, вуҷуд надоштани таъмин набудани ҳисобкунакҳои рақамии барқӣ (хушманд) дар тамоми субъектҳои хоҷагидорӣ);

- паст будани маърифати истифодабарии технологияи рақамӣ;

- нобоварии аҳоли ба корти бонкӣ, интернет-бонкинг, барномаҳои мобилии пардохт ва дигар шаклҳои пардохти электронӣ.

Ҳамаи ин мушкilotҳои соҳа сабаби афзоиши сатҳи нофаҳмӣ ва дар оянда ба ҳолати коррупсионӣ, дар мамлакат боис мегарданд. Бинобар ин, рақамизатсияи соҳаи энергетика яке аз масъалаҳои муҳим арзёбӣ гардида, барои таъмини шаффофият ва барои пардохти саривақтию пурраи ҳаққи неруи барқ имконият фароҳам меорад. Пас, рақамизатсияи соҳаи энергетика имконият медиҳад, ки роҳҳои ҳалли дилхоҳи масъалаҳои муҳим, ба монанди истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ навтарин дар таҳлили захираҳои энергетикӣ, марказонидани низомии идоракунӣ ва мониторинг, ба роҳ мондани автоматизатсияи ҷамъоварии маълумот, коркарди он ва пешгӯикунӣ, афзоиши шаффофият дар низомии энергетикӣ, пурзур намудани назорати даромад ва хароҷоти ширкатҳои энергетикӣ, баланд бардоштани самаранокии хизматрасонӣ, ба даст овардани боварии сармоягуздорон ва ҳуди истифодабарандагонӣ неъруи барқ, барҳам додани мушкilotҳо

вобаста ба ҳолатҳои коррупсионро ҳал менамояд.

Хулоса, қорӣ намудани технологияҳо рақамӣ дар иқтисодиёти, аз он ҷумла дар соҳаи энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои муайян кардани ҳадафҳои мушаххас, стратегияҳо ва нақшаи ҷорабиниҳо бо дарназардошти ҳолати ҳозираи он вобастагӣ дошта, таҳия ва татбиқи онҳо, усулу роҳҳои инноватсионии баландро талаб менамояд. Бинобар ин, бояд трендҳои инноватсионии соҳаи энергетика, ки фаъолияти ширкатҳои энергетикӣ ва идоракунии соҳаи мазкурро оддӣ ва шаффоф мегардонад, дар соҳаи мазкур қорӣ карда шаванд. Тадбирҳои мушаххас дар бораи роҳ надодан ба ҳолатҳои коррупсионӣ ҷунинанд:

1) қорӣ намудани низоми биллингӣ ва истифодаи ҳисобкунакҳои рақамии барқӣ дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ;

2) назорат тавассути технологияҳои рақамӣ (истифода аз робот, дронҳо) барои беҳатариӣ кормандони НБО, НБГ, ҳатҳои интиқоли баландшиддат (ХИБ) неруи барқ дар истгоҳҳо ва зеристгоҳҳои барқӣ;

3) қорӣ намудани низоми зеҳни сунъӣ дар соҳаи энергетика муосир (технологияи Smart Grid);

4) мониторинги марказонидашуда барои муайян кардани ҳолати техникаи НБГ ва НБО, беҳатарӣ ва идоракунии қори кормандони соҳа;

5) кам кардани талафот неруи барқ тавассути қорӣ намудани технологияҳои рақамӣ;

6) фароҳам овардани шароити сармоягузорӣ барои тадбиқи технологияи рақамӣ дар инфрасохтори энергетикӣ;

7) омода намудани мутахассисони равияи технологияи рақамӣ дар соҳаи энергетика;

8) тақвият додани пардохти пурраи қувваи барқ тавассути низоми худкор бо истифода аз қорти электронӣ, қортҳои қонқӣ, интернет-қонқинг, барномаҳои қобилии пардохт ва диғар шаклҳои пардохти электронӣ;

9) баланд бардоштани маърифати истифодабарии қомпютер ва барномаҳои қобилӣ барои тамоми аҳолии қишвар.

Рақамиқунонӣ дар соҳаи энергетика истехсолқунандагон, истеъмолқунандагон ва шабақаҳои барқрасониро дар низоми ягонаи автоматӣ муттаҳид меқунанд, он қори ҳамаи иштирокчиёни низоми энергетикиро дар речаи онлайн назорат ва идора меқунанд,

эътимодноӣ, сарфакорӣ, баръам додани ҳолатҳои коррупсионӣ самаранокии умумиро афзоиш медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Аламшоева М.М., Қаландаршоев С.С. Рушди технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми молия ва иқтисод. -Душанбе, 2024. –№4 (43). –С.121-132, ISSN 2663–0389.
2. Суҳанронӣ дар ҷаласаи якуми Шурои илм, маориф ва инноватсияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 15.04.2021. [Электронный ресурс]: <https://maorif.tj/ahborot> (санаи мурочиат: 13.10.2023).
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 28.12.2024.
4. Текслер А.Л. Цифровизация энергетики: от автоматизации процессов к цифровой трансформации отрасли. /Текслер А.Л. //Текст научной статьи по специальности «Экономика и бизнес». -2018. -№5. -С.28-38.

ХУСУСИЯТҲОИ ТАРКИБИИ БОЗОРИ МОЛИЯВӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОӢ

Чиллаев Сулаймон Нажмудинович, унвонҷӯи кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. E-mail: sulaymo.ch@mail.ru.

Марҳилаи муосири тавсеаи инсониятро наметавон бе муомилоти воситаҳои пулӣ, ҷалби сармояи қарзӣ, таъмини амалиётҳои асбобӣ ва падохтӣ, ҳамгирой бо ниҳодҳои сармоягузорӣ ва хавфҳои сугуртанамой тасаввур намуд. Хизматрасониҳои молиявӣ бе чуну-чаро муҳимтарин унсури густариши рабобит байни ниҳодҳои муҳталифи иқтисодӣ баромад менамоянд. Дар ҳоли ҳозир, бозорҳои молиявӣ дар маҷмӯ аз таъсири тамоюлҳои муосири тавсеаи иқтисоди ҷаҳон зиёд вобастагӣ доранд, вале беш аз ҳама ба амалқарди ин бозорҳо дар марҳилаи кунунӣ чунин як фароянди ҷаҳонӣ, ки ба унвони рақамикунонӣ шинохта шудааст, таъсиргузор мебошад.

Калидвожаҳо: рақамикунонӣ, бахшҳои бозори молиявӣ, хизматрасониҳои молиявӣ, технологияҳои рақамӣ, технологияҳои рабобити фосилавӣ, таъмини амнияти молиявӣ.

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Чиллаев Сулаймон Нажмудинович, Соискатель кафедры финансы Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. E-mail: sulaymo.ch@mail.ru.

Современный этап развития человечества невозможно представить без обращения денежных инструментов, привлечения кредитного капитала, обеспечения валютных и платежных операций, интеграции с инвестиционными институтами и страхования рисков. Финансовые услуги, несомненно, являются важнейшим элементом расширения отношений между различными экономическими институтами. В настоящее время финансовые рынки в целом в значительной степени зависят от влияния современных тенденций развития мировой экономики, но более всего на функционирование этих рынков на текущем этапе влияет такой глобальный процесс, как цифровизация.

Ключевые слова: цифровизация, секторы финансового рынка, финансовые услуги, цифровые технологии, технологии удаленной коммуникации, обеспечение финансовой безопасности.

STRUCTURAL FEATURES OF THE FINANCIAL MARKET IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Chillaev Sulaimon Nazhmudinovich, Postgraduate, Department of Finance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64/14. Email: sulaymo.ch@mail.ru

The current stage of human development is unimaginable without the circulation of monetary instruments, the attraction of credit capital, the facilitating of foreign exchange and payment transactions, integration with investment institutions, and risk insurance. Financial services are undoubtedly a crucial element in expanding relations between various economic institutions. Currently, financial markets as a whole are largely dependent on the influence of current global economic development trends, but the functioning of these markets at this stage is most significantly impacted by the global process of digitalization.

Keywords: digitalization, financial market sectors, financial services, digital technologies, remote communication technologies, financial security.

Дар шароити имрӯза, рақамикунонӣ ба ҷанбаҳои мухталифи молиявӣ таъсиррасон мебошад, аз ин хотир, он сабаби аслии тағйири сохтори равобитҳо дар байни смубъектҳо гардида, дар бунёди маҳсулоту абзорҳо наваз даст дорад, иловатан, раванди рақамикунонӣ ҳатто ба мафҳуми муҳтавои пешниҳод ва дастрасӣ низ тағйиротхоро ба бор оварда аст. Воридсозии технологияҳои рақамии муосиртарин метавонад рақобатро байни бахшҳои гуногуни бозори молиявӣ ба шакли куллан дағар бароварад ва дар

ин ҷодда, асоситарин далели тағйироти қобили тавачҷӯх дар фазои ниҳодию-инфрасохторӣ гардад.

Бо тавачҷӯх ба таҳлили адабиётҳои ватанию хориҷӣ ва ҳамзамон, зимни бо ҳадафи ифшои хислатҳои асосӣ ва муҳтавои аслии мафҳум, мафҳуму моҳияти рақамикунонии бозори молиявиро дар чунин шакл пешниҳод намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Таҳти мафҳуми рақамикунонии бозори молиявӣ фароянди ташкили фаъолиятнамоии бозори молиявиро бар асоси принципҳои куллан дигари ҷалби фаъоли иштирокчиёни нав ба монанди ширкатҳои технологияи бо коркард ва вориднамоии технологияҳои рақамӣ ва платформаҳои рақамие, ки метавонанд хизматрасониҳои молиявии мавҷударо пурра таҷдид намоянд, хизматрасониҳои ҷадиди молиявиеро созмон диҳанд, ки барои мушорикаткунандагони бозори молиявӣ дар босамар ба роҳмонии фаъолияти худ ва дар сатҳи паст қарор додани хароҷотҳо ва хавфҳо мусоидатомез бошанд, инчунин сифати натиҷаҳои ба дастовардаро ба маврид болотар намоянд. Рақамикунонии бозори молиявӣ дорои якчанд хусусиятҳои таркибӣ мебошад, ки онҳо дар расми 1 мавриди пешниҳод қарор дода шудаасд.

Расми 1. Хусусиятҳои таркибии бозори молиявӣ

Сарчашма. Таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои илмӣ.

Қисмати маркетингӣ қабл аз ҳама ҷиҳати тарғиби оммавии рақамикунонӣ нигаронида шудааст, зеро он афзалиятҳоро дар самти расонидани хизматрасониҳои молиявӣ тавассути истифодаи технологияҳои рақамӣ дар назар дорад. Ба ингуна бартариҳо шомиланд:

- ✓ Судоварии иловагӣ, илованамоии ин ва ё он вазифаҳо ба маҳсулотҳои молиявии мавҷуд буда;
- ✓ Умумисозӣ, таҷдиди навъҳои мухталифи маҳсулот ва хизматҳое, ки ихтиёран ва ё бо ҷалби шарикон аз берун амалӣ карда мешаванд;
- ✓ Ҳаматарафа будан, бо истифода аз як навъи хизматрасониҳои молиявӣ қонеънамоии талабот ва рағбатҳои иштирокчиёни бозори молиявӣ;
- ✓ Қўллай будан, дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ бо самараи баланд, ҳаловати зиёд ва талошҳои камтар барои истеъмолгар.

Таркиби рафторӣ, равнақи рақамикунонии бозори молиявиро аз нуқтаи назари хусусиятҳои рафтории ҳамаи иштирокчиёни он, дар назар дорад. Ҳамин тавр, майли баландбардории сифати хизматарсонии пешкаш шаванда, коҳиши хароҷтҳо ва дарёфти манобеи иловагии даромад, талоши корхонаҳоро ҷиҳати равнақу густариши фаъолияти худ бештар мегардонад, бинобар ин, дар чунин шароит рӯи овардан ба технологияҳои молиявӣ метавонад дар афзоиши шумораи муштариён созгор бошад, илова бар он истифода аз ин технологияҳо метавонад дар рақобатпазирии корхона мусоидат намояд.

Фарди алоҳида бошад, ба унвони як субъекти ҷудогонаи бозори молиявӣ, метавонад бо истифода аз технологияҳои рақамӣ бо харчи камтари вақту маблағ доираи хизматрасонҳоеро, ки худӣ ӯ истифода менамояд куллан дигаргун намула, бо ин роҳ ба тавсеаи ҳамаҷонибаи суръати рақамикунонӣ дар умум таъсир мусбӣ расонад.

Таркиби институтсионалӣ, ба андеша ва назароти мо, дар рақамикунонии бозори молиявӣ мавқеи хоси худро доро мебошад. Гузариш ба технологияҳои рақамӣ боис ба афзоиши таҳдидҳои киберамниятӣ ҳам дар сатҳи фардӣ ва ҳам дар сатҳи институтсионалӣ мегардад. Дар чунин маврид, баҳри таъмини амният бояд ба таври фаврӣ ниҳодҳои таъминкунандаи амният ва махсусуан таъминсозандаи амнияти равобити молиявӣ созмон дода шаванд. Лозим ба ёдоварист, ки таъмини амният барои ниҳодҳои давлатӣ ва сохтору зерсохторҳои он ва аз ҷумла муассисаҳои молиявие, ки ҳадафи аслии онҳо таъминномаҳои амнияти иттилоотӣ маҳсуб меёбад, зарур шуморида мешавад. Зеро барои давлат таъмини амнияти молиявӣ ва дастирии манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои бозорӣ шартӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар ҳоли ҳозир, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми терминалҳои бонкӣ ва банкоматҳо мунтазам ба хизматарсонӣ ва таъминнамоӣ миқдори зарурии пул сарукардоранд, ки он ҳам барои бонкҳо ва ҳам барои аҳолии мушкилиҳои зиёдеро ба бор овардааст. Ҳангоми истифодаи қортҳои бонкӣ ва намудҳои мухталифи пардохтҳои ғайринақдӣ аз ҷумла, истифодаи ҳамёнҳои мобилӣ ва ё қортҳои бонкии дар телефонҳои мобилӣ пайваस्तшуда ин муаммоҳоро метавон дар кишвар ба кулӣ аз байн бурд.

Мебояд гуфт, ки дар ҳоли ҳозир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на ҳама бартариҳои ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ амалӣ

шудаистодаанд, то ба ҳол афзоиши ҳисоббаробариҳои нақдӣ ба мушоҳида мерсад, махсусан дар минтақаҳои кишвар. Чунин раванд, ба андешаи мо бо омилҳои зерин вобаста мебошанд: фоидаҳои паст барои пасандозҳо, ғасод, афзоиши нарх барои мол ва хизматҳои истеъмолий, иқтисоди сиёҳ ва каноракашӣ аз пардохтҳои андозӣ, сатҳи пасти маҳона ва дар бархе ҳолатҳо музди маҳонаи ғайрирасмӣ. Аз тарафи дигар, муассиасҳои молиявии кишвар дар ин самт он қадар ғайб нестанд, онҳо ба муштариёни худ ва эҳтимолий маҳсулотҳои нави молиявиро, ки дар ҷаҳони муосир ба таври васеъ истифода мешаванд, ба таври зарурӣ татбику густариш намерасонанд.

Арзёбии бозори молиявӣ имкон медиҳад то сатҳи раванку рушди онро дар вақти ҷорӣ муайян намоем, инчунин фурсати арзёбии пӯёи он дар давоми марҳилаи тӯлонӣ имконпазир мегардад. Рушди мунтазам ва бо суръати технологияҳои рақамӣ, таҷдид ва навсозии бамавқеи пойгоҳи ҳукуқиро тақозо менамояд. Дар баробари ин, танзим набояд дар раванки навағониҳо монета гардад. Танзим бояд аз як тараф, шароити заруриро барои вориднамоии навағониҳои рақамӣ ва аз тарафи дигар ҳимояи ҳукуқи истеъмолагарон ва устувории молиявиро таъмин намояд.

Татбиқи ҳадафҳои тайиншуда дар мушаххаснамоии қисматҳои таркибии бозори молиявӣ махсусан дар самти муайянсозии қисматҳои нисбатан пойдор ва он қисматҳоеро, ки набояд раванк дод зарур баҳисоб мераванд. Ҳамчунон, бар асоси таҳлили роҳандозиишуда метавон омилҳоеро ифшо намуд, ки ба дараҷаи раванки бозори молиявии кишвар даҳлати манфӣ мерасонанд. Бо назардошти ҳадаф ва вазифаҳои тайиншуда ҷиҳати татҳили бозори молиявӣ, марҳилаҳои баъдии методакаи арзёбии он имконпазир мегардад. Дар чунин шароит марҳилаи баъдии методикаи арзёбӣ, муайяннамоии унсурҳои сохтори бозори молиявиро тақозо менамояд. Бозори молиявӣ аз унсурҳои сохтори зерин иборат мебошад: бозори қарз, бозори суғурта, бозори асбӯрӣ-пулӣ. Барои арзёбии маҷмӯӣ ва барои арзёбии дақиқи сатҳи тавсеаи бозори молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бояд ҳар як қисмати бозор ба пуррагӣ фаро гирифта шавад, пас аз санҷиши амиқ бояд он қисматҳо, ки рушди устувор доранд ва босамар ғайбият менамоянд ва он қисматҳо, ки барои амнияти давлат таҳдидҳоро ба бор меоваранд ба таври сареъ бартарф карда шаванд ё нисбати онҳо ҷораҳои муносиб роҳандозӣ карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Джураев, Б.М. Анализ эффективности использования инструментов денежно-кредитной политики [Текст]/ Б.М. Джураев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. –Душанбе. - 2016. – №2/8(215). –С.92-99.
2. Хикматов, У.С. Правильный выбор финансово-кредитного учреждения для сотрудничества как элемент финансовой грамотности населения [Текст] / У.С. Хикматов, М.Т. Койчуева //Вестник КыргызскоРоссийского Славянского университета. - 2016. - Т. 16. - № 2. - С. 157-160.
3. Чичуленков, А. Особенности управления портфелем банковских активов [Текст] / А. Чичуленков // Финансы и кредит. Банковский менеджмент. – 2009. -12 (348). - С. 41-46.
4. Шарипов, Б.М. Основные проблемы и тенденции расширения ресурсной базы кредитных организаций РТ в условиях роста нестабильности на внешних финансовых рынках [Текст] / Б.М.Шарипов // Вестник Таджикского национального университета. – 2012. – № 2/9. – С. 297-309.
5. Сунь Далинь. Развитие финансового рынка Китая / Сунь Далинь / Проблемы современной экономики №1(65) 2012– Санкт-Петербург, 2018. – С. 234 – 235.
6. Экономическая история мира: в 6 томах. Т.3/ под ред. М. В. Конотопова. М.: КноРус, 2008.- с.143-146
7. Digital economy report. 2021: value creation and capture: implications for developing countries // United Nations. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3833647?ln=ru> (Дата обращения: 10.05.2025).

ИСТИФОДАИ ВЕБ - ТЕХНОЛОГИЯ ДАР ТАЪЛИМ

Муҳаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистенти кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/14, E-mail: msurush@inbox.ru

Дар айни замон корҳо дар соҳаҳои мухталиф бидуни истифодаи технологияҳои иттилоотӣ тасаввур карда намешаванд. Таҳсилот яке аз соҳаҳои асосии системаи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаи маориф мусоидат ба кори омӯзгорон ва донишҷӯён мебошад. Ин мақола истифодаи истифодабарии масофаи дар соҳаи маориф дар таъсис ва истифодаи шунавандагонӣ электронӣ дар вебсайти муассисаи олии таълимӣ муҳокима карда мешавад. Имконияти истифодаи ин система қобилияти пайваст кардани донишҷӯ ба Интернет, сарфи назар аз ҷойгиршавии донишҷӯён мебошад. Умуман, ин равиши баланд бардоштани сифати

талаботро афзоиш медиҳад. Истифодаи технологияи мазкур барои наҷоти вақт дар таҳияи маводи таълимӣ мусоидат мекунад. Баланд бардоштани сифати таҳсили маводи таълимӣ аз тарафи донишҷӯён. Донишҷӯ бояд масъулияти беиштар пайдо кунад. Муносибати мутақобил миёни муаллим ва донишҷӯён беҳтар хоҳад кард, ва ҳамдигарфаҳмӣ байни донишҷӯён низ беҳтар хоҳад шуд.

Калидвожаҳо: Омӯзиши фосолавӣ, web - аудитория, портфели электронӣ, технологияи иттилоотӣ, усулҳои омӯзишӣ, маводҳои омӯзишӣ, самаранокӣ омӯзиш, омӯзиши онлайн, омӯзиши онлайн, телекоммуникатсия, дастурҳо.

ПРИМЕНЕНИЕ ВЕБ - ТЕХНОЛОГИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Мухаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистент кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14, E-mail: msurush@inbox.ru

В настоящее время работу в различных отраслях невозможно представить без использования информационных технологий. Образование - одна из отраслей, где использование информационных технологий является необходимым. Основной задачей ИТ-систем в образовании является облегчение работы преподавателей и студентов. В данной статье рассматривается использование системы дистанционного обучения в сфере образования в создании и использовании Web - аудитории в сайте высшего учебного заведения. Предварительно преподавательским составом кафедры, подготавливаются учебные материалы с мультимедийными эффектами, а также с помощью функциональных программ разрабатывают виртуальные лабораторные работы, задачи практических работ и помещаются в соответствующие электронные портфели «Кафедры преподавателя». Слушателями аудитории являются студенты кафедры, для которых информация будет формироваться в соответствующие электронные портфели. Информация о дискуссии поиска решения задач будет помещаться в электронный портфель «Форум», который будет способствовать коллегиальному решению. Необходимым условием для использования данной системы Web - аудитории является возможность подключения студента к Интернету в любом месте независимо от мест нахождения студента. В целом такой подход увеличивает успеваемости студентов. Использование данной технологии приведет к экономии времени в освоение учебного материала. Повысится качество освоения учебного материала студентом. Студент станет более ответственным. Улучшится взаимопонимания между преподавателем и студентом, также улучшаться взаимопонимания между студентами.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, Web - аудитория, электронный портфель, информационная технология, методика

обучения, учебные материалы, эффективность обучения, Интернет-обучение, онлайн-обучение, телекоммуникация, инструкция.

APPLICATION OF WEB - TECHNOLOGY IN EDUCATION

Muhammadiev Surush Shamsiddinovich, assistant of the department of information and innovation systems in economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: msurush@inbox.ru

Currently, it is impossible to imagine working in various industries without using information technology. Education is one of the industries where the use of information technology is necessary. The main task of IT systems in education is to facilitate the work of teachers and students. This article examines the use of a distance learning system in the field of education in the creation and use of a Web audience on the website of a higher education institution. Previously, the teaching staff of the department prepares educational materials with multimedia effects, as well as using functional programs to develop virtual laboratory work, practical tasks and are placed in the appropriate electronic portfolios of the "Teacher's Department". The audience consists of students of the department, for whom information will be generated in the appropriate electronic portfolios. Information about the discussion of finding solutions to problems will be placed in the electronic portfolio "Forum", which will facilitate a collegial solution. A prerequisite for using this Web audience system is the student's ability to connect to the Internet anywhere, regardless of the student's location. In general, this approach increases students' academic performance. The use of this technology will save time in mastering the educational material. The quality of student learning will improve. The student will become more responsible. Mutual understanding between the teacher and the student will improve, and mutual understanding between students will also improve.

Key words: Distance learning, Web audience, electronic portfolio, information technology, teaching methods, educational materials, learning effectiveness, Online learning, online learning, telecommunications, instruction.

Одним из перспективных способов получения образования в наше время является дистанционное обучения, и в каком формате она организована и насколько доступна. Исследование показало, что в системе информационной технологии в моделях обучения целостность взаимодействия преподавателя и студента не полностью рассматриваются. Используя современные телекоммуникационные и информационные технологии, используя сеть Интернет можно совершенствовать систему образования, создавая новые возможности в подготовки материалов

преподавания и в доступе к этим материалам. Этим совершенной системой может стать web - аудитория, которая обеспечить целостность взаимодействия между обучающим и обучаемым в использовании подготовленных учебных материалов. Web - аудитория является электронной системой образования и состоит из подсистемы «Кафедра преподавателя» и «Слушатели аудитории». Размещение материала в электронный портфель и считывания с портфеля будут производиться согласно требованиям инструкции.

В инструкции отражены правила заполнения запроса – назначение, адресат информации, блок информации.

Рис.1. Функциональное содержание виртуальной аудитории.
Функциональное содержание Web - аудитории приведена на рис.1.

Подсистема «Кафедра преподавателя» состоит из следующих электронных портфелей:

- лекции;
- практических занятий;
- лабораторных занятий;
- контрольных работ;

- презентации;
- электронных книг;
- мультимедиа;

Преподаватель при подготовке темы лекции, практических занятий и презентации использует многочисленные учебные материалы и по необходимости используют мультимедийную технологию. Все подготовленные материалы к каждой лекции будут размещены (загружены) в соответствующие электронные портфели. Используемые книги и другие учебные материалы в электронном формате также будут размещены в электронный портфель книг. Студент при обращении к конкретной лекции, сможет по ссылке загрузить электронную книгу с электронного портфеля и изучить заданную тему. Темы практических занятий студент также сможет получить с соответствующих электронных портфелей, где они подготовлены в программном коде, что легко по необходимости можно загрузить в компьютер и выполнить задачу. Отсюда заметно, что преподаватель по необходимости для конкретной лекции подготавливает и заполняет все цепочки электронных портфелей, эта приводит к полноте предоставляемой информации. Преподаватель во время преподавания может на прямую получать учебные материалы с электронного портфеля используя соответствующую функциональную технологию. С другой стороны, такая методика подготовки лекционного материала и практических занятий повысит освоения материала студентом, и студент лишней раз не будет расходовать личного времени на поиски источников.

Студент для освоения лекции и решения практических задач, с помощью интернет обращается подсистеме «Кафедра преподавателя» и за короткое время получит нужные учебные материалы.

Подсистема «Слушатели аудитории» состоит из следующих электронных портфелей:

- кейс студента;
- форум;
- история успеваемости.

Во время самостоятельной работы по изучению учебного материала у студента возникнут вопросы по теме, после неудачного поиска решения, эти вопросы он правильно сформулирует и согласно инструкции (заполнение адресата) размещает в электронный портфель «Кейс студента». В свою очередь,

преподаватель с портфеля забирает материал, обрабатывает, и разъясненный материал согласно инструкции обратно кладет в портфель. Такое взаимоотношение преподаватель – студент повысит качество освоения материала.

У студента в процессе учебы возникают вопросы каких-то решения по программированию или поиски по техническому решению каких-то задач, которых необходимо решить со студентами. Эти вопросы они будут размещать на обзор в электронный портфель «Форум». Этот портфель является *Веб - форумом* доступен всем пользователям – студентам в нем будут обсуждаться решения поставленной задачи. Дискуссию можно вести достаточно конкретно. Такой коллективный подход намного ускорит пути нахождения решения задачи и одновременно повысит знания многим студентам.

Портфель «История успеваемости» содержит информацию о студенте, обзоре его историю успеваемости. Данные этого портфеля формируются и сопровождается учебным отделом ВУЗ-а, предназначено для менеджеров фирм, преподавателей, родителей и других целях. Этот портфель является *Веб – портфелем*. Такая метода делает студента все более ответственным в учебной деятельности. В основу портфеля лежат сегменты истории студента:

- ведомости сессии;
- рейтинговые ведомости;
- результаты участия в конкурсах;
- результаты участия в спорте;
- результаты участия на олимпиадах;
- награды;
- и т.д.

В целом такой подход увеличивает успеваемости студентов. Использование данной технологии приведет к экономии времени в освоение учебного материала. Повысится качество освоения учебного материала студентом. Студент станет более ответственным. Улучшится взаимопонимания между преподавателем и студентом, также улучшаться взаимопонимания между студентами.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пугачев А. С. Дистанционное обучение – способ получения образования // Молодой ученый. — 2012. — №8. — С. 367-369.

2. Кузняк Н. Б., Гаген Е. Ю. Современное дистанционное обучение. Преимущества и недостатки // Молодой ученый. — 2017. — №11. — С. 466-469.
3. Артемова О.Г., Мальцева Н.А. Проблемы использования дистанционного обучения - Современные образовательные технологии и методы их внедрения в систему обучения: Материалы научно-методической конференции. Вязьма: ВФ ГОУ МГИУ, 2011. — 282с.
4. Викторова Т.С., Бармашов К.С., Мушкатова М.С. Организация самостоятельной работы студентов с использованием информационных технологий - Современные образовательные технологии и методы их внедрения в систему обучения: Материалы научно-методической конференции. Вязьма: ВФ ГОУ МГИУ, 2011. — 282с.
5. Бекетова М.В., Каткова Ю.А. Использование системы дистанционного обучения MOODLE в учебном процессе: методические указания для пользователей курсов, размещенных в системе СДО MOODLE – Самара: Издательство «Самарская академия государственного и муниципального управления», 2010 г.
6. Шаров В. С. Статья Дистанционное обучение: форма, технология, средство, 2009 г.
7. <https://moluch.ru/archive/43/5242/> (дата обращения: 09.05.2025).
8. <https://edunews.ru/onlajn/info/vsjo-o-distancionnom-obuchenii.html>(дата обращения: 10.05.2025).
9. <https://finacademy.net/materials/article/chem-otlichaetsya-onlajn-obuchenie-ot-distantsionnogo-obucheniya>(дата обращения: 12.05.2025).

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИР БАРОИ БАЗАИ МАЪЛУМОТҲОИ МАЪМУРӢ ВА ИДОРАКУНИИ ШАБАКА

Маллаев Нурулло Каримович, ассистенти кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14.

Барои самаранокии иттилоот муҳим аст, ки низомҳои гуногуни ТИ бо ҳам ҷамоҳанг бошанд. Дар Консепсияи ҳукумати электронӣ зикр мешавад, ки бояд низомҳои байниидораӣ ва шабакаҳои ягонаи иттилоотӣ сохта шаванд. Ин амал имкон медиҳад, ки маълумоти давлатӣ, аз ҷумла реестрҳои кормандони давлатӣ, андозсупорандагон ва ғайра, ба таъри худкор мубодила шуда, қори идоракуниро одитар намоянд.

Калидвожаҳо: Базаи маълумотҳои абр, идоракунии шабака, беҳатарии иттилоот.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ БАЗАМИ ДАННЫХ И СЕТЯМИ

Маллаев Нурулло Каримович, ассистент кафедры прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14.

Для эффективности информационных процессов важно, чтобы различные ИТ-системы были согласованы между собой. В Концепции электронного правительства указано, что должны быть созданы межведомственные системы и единые информационные сети. Это позволит автоматически обмениваться государственными данными, в том числе реестрами государственных служащих, налогоплательщиков и т.д., и упростит административную работу.

Ключевые слова: Облачная база данных, управление сетью, информационная безопасность.

MODERN TECHNOLOGIES FOR ADMINISTRATIVE MANAGEMENT OF DATABASES AND NETWORKS

Mallaev Nurullo Karimovich, assistant Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14.

For the efficiency of information processes, it is important that various IT systems are coordinated with each other. The Concept of E-Government states that interdepartmental systems and unified information networks should be established. This will allow automatic exchange of government data — including registries of civil servants, taxpayers, and so on — and will simplify administrative tasks.

Keywords: Cloud database, network management, information security.

Дар пешбурди ҳукумати электронӣ ва корхонаву муассисаҳои муосир барномаҳои иттилоотӣ нақши ҳалкунанда доранд. Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти давлатӣ ба истифодаи технологияҳои навтарини иттилоотӣ, аз ҷумла хизматрасониҳои абрӣ (технологияи абрӣ), автоматикунонии шабака ва низомҳои мустаҳками амниятӣ, аҳамияти маҳсус медиҳанд. Ин гуфтаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки роҳҳои муосир дар идоракунии базаи маълумотҳои ва шабака баррасӣ намоёнд: ин аз базаи маълумотҳои абрӣ ва ҳамгирӣ бо дигар

низомҳо, то автоматикунонии шабакабандӣ ва муҳити бехатарии иттилоотро дар бар мегирад.

Дар солҳои охир технологияи абрӣ (cloud technology) дар нигоҳдорӣ ва коркарди базаи маълумотҳо васеъ истифода мешаванд. Хизматрасониҳои абрӣ ба истифодабарандагон имконият медиҳанд, ки маълумотро дар серверҳои дурдаст (абрӣ) нигоҳ дошта, дар ҳар вақт ва ҳар ҷое, ки интернет дорад, аз он истифода баранд. Масалан, Dropbox ва Google Drive ҳамчун захиракунандаи асосии абрии фазои дискӣ барои нигоҳдории файлҳо ба ҳисоб меравад. Ин гуна воситаҳо ба муассисаҳо имконият медиҳанд, ки базаи маълумотҳои худро ба абрҳо кӯчонида, хароҷотро камтар кунанд ва кори идоракуниро осонтар намоянд.

Ҳамзамон, платформаҳои абрӣ барномаҳои ба ҳам мепайванданд. Масалан, ширкати Edisoft дар Тоҷикистон ҳалли абрӣ ва интегратсионии EDI/ЭДО пешниҳод мекунад, ки равандҳои таъминот ва паёмрасониро автоматӣ мекунад. Ин гуна низоми муттаҳидшуда имконият медиҳад, ки барномаҳои гуногуни дохиливу хориҷии ягон ташкилот (масалан, CRM, ERP, низомҳои ҳуҷҷатдории электронӣ) ҳамкорӣ намоянд ва маълумот дар байни онҳо бе даҳолати дастӣ мубодила шавад.

Дар шабакаҳои муосир идоракунии дастгоҳҳо ва алоқа ба таври автоматикунонӣ амалӣ мегардад. Ба ин васила муозинати захираҳои шабака ислоҳ шуда, эътимоднокии ва самаранокӣ баланд мешавад. Дар барномаи давлатии рушди технологияҳои коммуникатсионӣ таъкид мешавад, ки шабакаҳои баландсуръати интиқоли маълумот бо истифода аз технологияҳои муосири интиқоли оптикӣ (SDH ва DWDM) сохта шаванд. Ин гуна инфрасохтор инъикоси иттилоотро суръат мебахшад ва имконияти дастрасӣ ба шабакаи миллии ва ҷаҳониро фароҳам месозад.

Аз ин рӯ, ширкати «МегаФон Тоҷикистон» ба масъалаи автоматикунонии шабака диққати махсус медиҳад. Масалан, онҳо барои ҳалли мушкилии борикии канали интернет дар пайвастиҳои алоҳида таъминоти баромавиеро таҳия кардаанд, ки трафики бозӣ ва барномаҳои навсозиро аз тариқи ду канали мустақил ҷудо мекунад. Ин чора тавассути тарҳрезии алгоритми боркашонӣ (трафик-шоппинг) ба истифодабарандагон имкон дод, ки ҳатто ҳангоми навсозии барномаҳо низ пайвастиҳои интернет устувор монад. Дар маҷмӯъ, истифодаи воситаҳои автоматикунонидашуда ба операторон ва корхонаҳо имконият медиҳад, ки шабакаҳо ва дастгоҳҳои зичро ҳамоян ва муассир назорат кунанд.

Ҳифзи маълумот ва шабака яке аз усулҳои муҳимтарини идоракунии муосир мебошад. Чунин технологияҳо ба се асоси меъёрии ИБ таъба мекунанд: махфият, бутунӣ ва дастрасӣ. Барои махфият рамзгузорино истифода мебаранд: таҳлилгарон қайд мекунанд, ки **рамзгузорӣ омили асосӣ барои ҳифзи махфияти маълумот баҳисоб меравад**. Ғайр аз ин, роҳи аутентификатсия ва авторизатсия (масалан, роҳи яккаамал, дучанд, бисёр омили) ба идоракунии дастрасӣ хизмат мерасонад.

Дар сатҳи шабака низ ҳифз таъмин мешавад: масалан, истифодаи VPN барои эҷоди туннели (нақби) муътамади алоқа ва файрволҳо барои полоиши трафика метавон ном бурд. Низомҳои ошкорсозӣ ва пешгирии ҳамла (IDS/IPS) шабакаҳоро аз таҳдидҳо муҳофизат намуда, ғаёолияти онҳоро назорат мекунанд. Ҳамин тавр тарзи бисёрқабатаи ҳифзи маълумот (рамзгузорӣ, мониторинг, низоми дастрасӣ) сатҳи амнияти умумиро таъмин менамояд. Умуман, Консепсияи ҳукумати электронӣ ҳам таъкид мекунад, ки бояд **сатҳи кофии беҳатарии иттилоот ва шабака таъмин карда шавад**.

Барои самаранокии иттилоотӣ муҳим аст, ки низомҳои гуногуни ТИ бо ҳам ҳамоханг бошанд. Дар Консепсияи ҳукумати электронӣ зикр мешавад, ки бояд **низомҳои байниидоравӣ ва шабакаҳои ягонаи иттилоотӣ сохта шаванд**. Ин амал имкон медиҳад, ки маълумоти давлатӣ, аз ҷумла реестрҳои кормандони давлатӣ, андозсупорандагон ва ғайра, ба таври худкор мубодила шуда, кори идоракуниро одитар намоянд. Масалан, дар сатҳи давлатӣ лоиҳаҳо роҳандозӣ шудаанд, ки ҳамаи сомонаҳои расмии мақомоти давлатӣ ба платформаи ягонаи HUKUMAT.TJ муттаҳид шаванд. Инчунин дар назар аст, ки портал ва шлюзҳои электронӣ ба таври ягона: мкотиби оӣ, вазорат ва дигар ниҳодҳоро дар як муҳит ҷамъ оранд, то шаҳрвандон ҳадамоти давлатӣ ва маълумотро осонтар дастрас намоянд.

Мисолҳои татбиқ технологияи абрӣ дар муассисаҳои давлатӣ ва баҳши хусусӣ:

- **Ҳукумати электронӣ.** Дар Тоҷикистон лоиҳаҳои «Электронӣ Ҳукумат» ва **Ҳукумати ягона (HUKUMAT.TJ)** ҷорӣ мешаванд, ки заминаи ягонаи маълумотгузорино фароҳам меоранд. Аз ҷумла, қарор аст ҳамаи сомонаҳои идораҳои давлатӣ ба ин платформа интиқол ёбанд (ин икдом ҳамгириноро афзун менамояд). Инчунин мақомоти давлатӣ рӯйхати ягонаи

автоматикунонидашудаеро барпо мекунад, ки чараёнҳои кори дохилӣ ва байниидоравиро идора мекунад.

- **Бахши хусусӣ.** Барои мисол, ширкати байналмилалии **Edisoft** дар Тоҷикистон платформаҳои абриро барои коркарди ҳуҷҷатҳои электронӣ ва автоматикунонии занҷирҳои таъминот пешниҳод мекунад. Ин платформаҳо бо як қатор низомҳои маъмул (SAP ва дигар ERP/CRM) ҳамчоя гардида, иттилоотро миёни онҳо ҷудогона назорат мекунад.

- **Корхонаҳои шабакаҳои алоқа.** Масалан, «МегаФон Тоҷикистон» бо истифода аз шабакаи компютерӣ мушкилоти кори дастгоҳҳои компютериро ҳал менамояд. Ин ширкат таъминоти барномавии тақсимкунандаи трафикро таҳия намудааст, ки дар он трафики бозиро ва навсозиро аз ҳам ҷудо месозад ва ба ин восита барномаи навсозӣ, таъсири манфӣ ба бозигарон намерасонад.

Истифодаи технологияҳои муосир дар идораи базаи маълумотҳои маъмурӣ ва шабакаҳои компютерӣ самаранокро афзун намуда, хизматрасониҳои давлатӣ ва хусусиро беҳтар месозад. Ҷорӣ намудани технологияи абрӣ (cloud technology) ва платформаҳои модули интегратсионӣ имкон медиҳанд, ки базаи маълумотҳо амният нигоҳ дошта шаванд ва байни низомҳо бесарусомонӣ нашавад. Автоматикунонии шабакаҳо ва истифодаи протоколҳои муосир суръати интиқоли маълумот ва устувории шабакаҳоро афзун мекунад. Роҳҳои таъмини амнияти иттилоот, аз ҷанбаҳои то мониторинги шабакавӣ, ҳифзи комили маълумотро кафолат медиҳад. Омезиши ҳамаи ин технологияҳо, бо ҳамгирӣ бо дигар низомҳои ТИ ба рушди иқтисоди рақамӣ ва хизматрасониҳои беҳтар дар Тоҷикистон мусоидат менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Комилиён, Ф. ва дигарон. *Технологияи иттилоотӣ* (Китоби дарсӣ барои синфи 11). Душанбе: Маориф, 2023. (тоҷикӣ) maorif.tj
2. Ҳукумати ҶТ. *Қарори №468 аз 3 декабри 2004 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»*. Душанбе, 2004. (тоҷикӣ) cs.gov.tj
3. Служба связи при Правительстве РТ. *Электронное правительство: Концепция*. Душанбе, 2011. (рус.) cs.gov.tj
4. Служба связи при Правительстве РТ. «Стабильный интернет приходит в горы», 18.09.2023. (рус.) cs.gov.tj
5. АМИТ «Ховар». «Таджикистан открывает новые возможности для развития, внедряя цифровизацию...», 26.03.2025. (рус.) khovar.tj

6. Edisoft (ru). *Облачные и интеграционные сервисы для бизнеса в Республике Таджикистан*. Главная страница, 2025. (рус.) edisoft.io
7. 1BitCloud. *Современные методы информационной безопасности*, 2025. (рус.) 1bitcloud.ru

РОҲҶОИ ТАКМИЛДИҶИИ НАЗОРАТИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯВӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Саёраева Рухшона Шайховна, ассистенти кафедраи аудит ва ревизияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. E-mail: sayoraeva87@mail.ru

Дар мақола назорати давлатии молиявӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф мушиклоти ҷойдоштаро оид ба пешрафт ва рушди назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва ошкор намуда, шароити имкониятҳои ҳалли онҳоро дар шакли хулосабарорӣ ва пешниҳодҳо таҳия кардааст. Муҳаққиқ нахуст мазмуни назорати давлатии молиявиро оварда, қайд менамояд, ки назорати давлатии молиявӣ назорате мебошад, ки аз тарафи мақомотҳои салоҳиятдори давлатӣ бо мақсади қонунӣ будани амалҳо дар рафти ҷамъоварӣ, тақсимот ва истифодаи фондҳои воситаҳои пулии давлатӣ ва маҳалӣ бо мақсади татбиқи сиёсати босамари молиявӣ дар ҷомеа ва таъмини ҳуқуқи озодии шахрвандон гузаронида мешавад.

Калидвожаҳо: назорат, иқтисоди рақамӣ, такмил, назорати молиявӣ, принципҳо, буҷет, самаранокӣ.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Саёраева Рухшона Шайховна, ассистент кафедры аудита и ревизии Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: sayoraeva87@mail.ru

В статье рассматривается государственный финансовый контроль. Автором выявлены и раскрыты имеющиеся проблемы в развитии государственного финансового контроля в Республике Таджикистан, а также разработаны условия и возможности их решения в виде выводов и предложений. Исследователь впервые раскрывает содержание государственного финансового контроля, отмечая, что государственный финансовый контроль – это контроль, осуществляемый уполномоченными государственными органами в целях обеспечения законности действий в процессе сбора, распределения и использования государственных и местных денежных средств в целях реализации

эффективной финансовой политики в обществе, обеспечения прав и свобод граждан.

Ключевые слова: контроль, цифровая экономика, совершенствование, финансовый контроль, принципы, бюджет, эффективность.

PATHWAYS TO IMPROVE STATE FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Sayoraeva Rukhshona Shaykhovna, assistant of the department audit and revision of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. E-mail: sayoraeva87@mail.ru

The article considers state financial control. The author identified and disclosed the existing problems in the development of state financial control in the Republic of Tajikistan, and also developed the conditions and possibilities for their solution in the form of conclusions and proposals. The researcher for the first time reveals the content of state financial control, noting that state financial control is a control carried out by authorized state bodies in order to ensure the legality of actions in the process of collecting, distributing and using state and local funds in order to implement effective financial policy in society, ensuring the rights and freedoms of citizens.

Keywords: control, digital economy, improvement, financial control, principles, budget, efficiency.

Назорати давлатии молиявӣ аз тарафи мақомотҳои салоҳиятдори давлатӣ бо мақсади қонунӣ будани амалҳо дар рафти андухти воситаҳои марказонидашуда ва ғайримарказонидашуда, ки истифодабарандагони воситаҳои бучетӣ махсуб меёбанд ба роҳ монда мешавад. Назорати давлатии молиявӣ ба манфиати доираи васеи ҷомеаи шаҳрвандӣ роҳандозӣ гардида, мақсади он арзёбии татбиқи сиёсати молиявии давлат мебошад.

Назорати давлатии молиявӣ низоме мебошад, ки аз унсурҳои сершумор таркиб ёфтааст, ки муҳимтарин таркибдихандагони низоми мазкур мақоми олии аудити берунаи мустақили давлатӣ, ва мақоми олии назорати давлатии молиявӣ мебошанд. Самти бартаридоштаи татбиқи чораҳои назоратӣ – санҷишӣ, таҳлилии таҳхисӣ ва арзёбии муқоисакунии назорати давлатии молиявӣ иҷроӣ пурра ва саривақтии вазифаҳои ташкилотҳои бучетию давлатӣ мебошад.

Қобили қайд аст, ки ҳадафи ниҳоии назорати давлатии молиявӣ аз муайян намудани дараҷаи истифодаи мақсадноку

самаранок, риояи меъёрҳои қонунгузории соҳаи молия, дақиқии амалиётҳои молиявӣ ҳаҷагидорӣ, ошкор намудани шароити имкониятҳои ғанигардонии воситаҳои буҷети давлатӣ иборат мебошад.

Ҷаъолияти мақомотҳои давлатии назоратӣ бояд ба самти санҷиши иҷроиши санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама қонунҳои давлат ва фармонҳои Президент, ҳадафнок истифода бурдани воситаҳо, натиҷанок будани ҷаъолияти ташкилотҳои буҷетии давлатӣ ва дар ниҳоят, идоракунии тамоми намудҳои захираҳои иқтисодӣ равона гардад. Иқтисодчи ватанӣ Давлатзода Д.А. дар яке аз таълифотҳои илмӣ худ оид ба самаранокӣ санҷишҳои аудиторӣ чунин нуқтаи назар дорад: «санҷиш босамар доништа мешавад, агар бо харҷи ками захираҳои пулӣ ва меҳнатӣ дар он натиҷаҳои мусбӣ ба даст оварда шавад» [2, с.234].

Таҳқиқи сарчашмаҳои илмӣ ва маводи таълимӣ нишон дод, ки оид ба ҷаҳмиши назоратии давлатии молиявӣ нуқтаи назари муаллифон гуногун аст. Лекин, ибораҳои калидии мафҳумҳои пешниҳоднамудаи онҳо нисбатан фарқкунанда мебошанд. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта, маҷмӯи ҷаҳмишҳои пешниҳодшударо ба чор қисмат ҷудо намудем (ниг. ба расми 1).

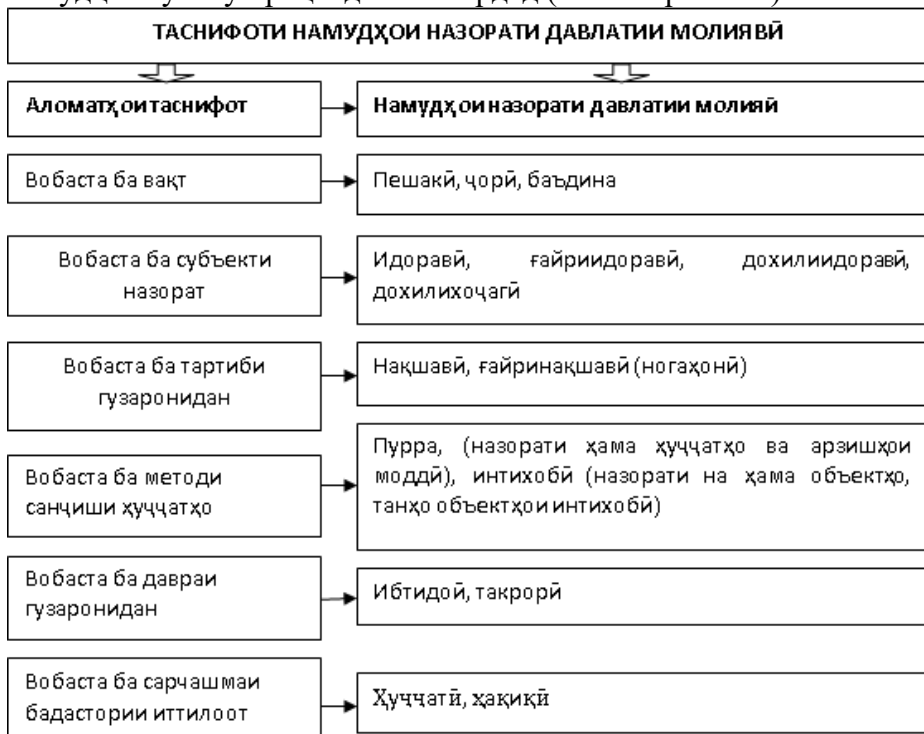
Расми 1. – Роҳҳои оиди ҷаҳмиши назорати давлатии молиявӣ.

Сарчашма: Муаллиф дар асоси адабиёти 1 таҳия кардааст.

Матни дар расми 1 ба низом даровардашуда нишон медиҳад, ки ибораҳои калидии дар ҷаҳмишҳои назорати давлатии молиявӣ истифодашуда ба муқарраоти санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ, ки мазмунӣ назорати давлатии молиявро муайян кардаанд наздик мебошанд ва тафсири онҳо низ шуда метавонанд. Бинобар ин,

таърифҳои муаллифони сатҳи назария ва амалияи соҳа қобили қабул мебошанд.

Назорати давлатии молиявӣ дар як намуд ва ё шакл татбиқ намегардад, аз ин рӯ, он вобаста ба шароити зарурати амалӣ дар намудҳои гуногун роҳандозӣ мегардад (Ниг. ба расми 2).

Расми 2. – Гуруҳбандии намудҳои назорати давлатии молиявӣ.

Сарчашма: Муаллиф дар асоси адабиёти 8, 11 таҳия кардааст.

Маълумоти расми 3 бар меояд, ки назорати давлатии молиявӣ вобаста ба аломатҳои гуногун гуруҳбандӣ мешаванд. Гуруҳбандии пешниҳодшуда натиҷаи зарурати амалӣ буда, аксари онҳо дар натиҷаи ғанӣ гардидани таҷрибаи мақоми назорати давлатии молиявӣ пайдо гардидаанд.

Дар декларатсияи Лимагии соли 1977 принципҳои асосии назорати давлатии молиявӣ коркард шудаанд, ки риояи онҳо имконият медиҳад, то самаранокии назорати давлатии молиявӣ таъмин карда шавад. Принципҳои мазкур инҳо мебошанд [7, с.21]:

Принсипи мустақилият. Субъектҳои назорати давлатии молиявӣ бояд нисбат ба роҳбарони ташкилотҳои бучетию давлатӣ, ки объектҳои назоратӣ маҳсуб меёбанд, бояд новобаста бошанд ва

мавқеи устувори мустақилӣ дошта бошанд. Инчунин мақомоти назорати молиявӣ ҳуқуқ дорад ба таври мустақилона предмети назоратшаванда, методҳои назоратӣ, инчунин мазмун ва шаклҳои ҳисоботҳоро мустақилона муайян намояд.

Принсипи ошкоро. Натиҷаҳои назорати давлатии молиявӣ бояд барои доираи васеи истифодабарандагон дастрас бошад. Воқеан дастрасии маълумот оиди натиҷаи назорати давлатии молиявӣ бо ду роҳ таъмин карда мешавад: а) пешниҳоди ҳисобоҳои солона ва давравӣ ба роҳбари мақомоти олии назорати молиявӣ; б) нашри натиҷаи назорати давлатии молиявӣ дар васоити ахбори омма ва сомонии мақомоти назорати давлатии молиявӣ. Дар амалияи фаъолияти мақомоти назорати давлатии молиявӣ баъзе аз натиҷаҳои санҷиш имконияти ба таври ғавҷӣ ошкоршавиро надоранд, аз ҷумла натиҷаи санҷише, ки бо мақсади ошкоркунии шахсони гунаҳкор ва мучозоткунии онҳо дар таҳқиқоти минбаъдаи мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ қарор дорад.

Принсипи қонуният. Фаъолияти мақомоти назорати давлатии молиявӣ бояд ба қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии мамлакат мувофиқат намояд. Инчунин дар муносибат ба субъектҳои назоратшаванда набояд талабот ва принципҳои санаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии амалкунанда мади назар карда шавад.

Принсипи воқеият. Принсипи мазкур ба он асос меёбад, ки бояд ягонагии маълумоти дар рафти назорат ба даст овардашуда ва натиҷаҳо аз он таъмин карда шавад. Маълумоти рақамии аз назорати давлатии молиявӣ ба даст овардашуда бояд дақиқ, муқоисашаванда ва эътимоднок бошад. Мутахассисони назораткунанда бояд ҷорабиниҳои назоратиро санҷиширо воқеъона ба роҳ монанд.

Принсипи ҷавобгарӣ. Ин принцип ҷавобгарии назоратчиёни мақомоти назорати давлатии молиявӣ, назоратшавандагон ва шахсони сеюмро дар назар дорад.

Принсипи баробарӣ. Барои муайян намудани уҳдадорӣҳои субъекти назорат бояд ҳуқуқ ва имкониятҳо муайян карда шаванд.

Принсипи низомнокӣ. Принсипи мазкур низомнокии фаъолияти мақомотҳои назорати молиявиро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда хулосаю пешниҳодҳои зерин бароварда шуд:

– коркард ва истифодаи концепсияи умумикабулкардашудаи назорати давлатии молиявӣ;

- зарурати ба низоми муайян даровардани тадбирҳои назоратӣ
- санҷишӣ ва таҳхисию таҳлилӣ;
 - ба роҳ мондани ҳамкориҳои зич байни мақомотҳои азоратӣ;
 - ҳамкориҳои зич байни мақомоти назорати давлатии молиявӣ ва хадамоти аудити дохилии ташкилотҳои бахши давлатӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии натиҷаҳои санҷиш;
 - таъмини мустақилияти амалии хадамоти аудити дохилӣ бо мақсади таъмини ягонагии натиҷаҳои санҷиши мақомоти назорати давлатии молиявӣ ва хадамоти аудити дохилӣ;
 - ҷиҳати татбиқи чорабиниҳои назоратӣ – санҷишӣ ва таъмини самаранокии ҷаъолияти мақомотҳои назорати давлатии молиявӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди аудити технологияи иттилоотиро муҳим меҳисобем.

АДАБИЁТ

1. Альбеков З.А., Карепина О.И., Романова, Т.Ф. Организация системы государственного финансового контроля в Российской Федерации: Теория и практика.–М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2002. – 320 с.
2. Давлатзода Д.А. [Способы повышения эффективности осуществления государственного аудита в Республике Таджикистан](#) / Д.А. Давлатзода // [Управленческий учет](#). – 2023. – № 3. – С. 233-240.
3. Дастурамал оид ба тартиби гузаронидани санҷишҳои аудитории Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.01.2013 с., №3.1.
4. Клещенко Ю.Г., Савченко М.М. Финансовый контроль как один из факторов обеспечения финансовой безопасности // Финансовое право.- 2009. - № 5. - С. 20-25.
5. Кондрат Е.Н. Государственный финансовый контроль: основополагающие начала (принципы) // Юридическая наука: история и современность. – 2015. – №1. – С.103–109.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 22 июни соли 2023, № 1977. -<http://mmk.tj>
7. Лимская декларация руководящих принципов контроля // Контроллинг. – 1991. – N 1. – 120 с.
8. Овсянников Л.Н. Государственный финансовый контроль: кому он нужен // Президентский контроль. – 1996. № 5.
9. Саидов Р.Н. Афзалиятҳои ҳамкориҳои вохидҳои аудити дохилии ташкилотҳои бахши давлатӣ бо мақоми олии аудити давлатӣ / Р.Н. Саидов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024.– № 3 (42). С.58-65.
10. Саидов Р.Н. [Ташаккул ва тақмили асосҳои рушди аудити технологияҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон](#) / Р.Н. Саидов // [Паёми молия ва иқтисод](#). 2025. [№ 1 \(44\)](#). С. 110-119.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНИИ КРИПТОГРАФӢ ВА ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР ФАЗОИ РАҚАМӢ

Каримов С.М., Мирзохасанов М.Л., омӯзгорони кафедраи информатика ва техникаи ҳисоббарории Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ, шаҳри Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаи инноватсия дар соҳаи технологияҳои криптографӣ ва аҳамияти онҳо дар фазои рақамӣ таҳлил мегардад. Муаллиф мафҳуми криптографияро шарҳ дода, намудҳои пеширафтаи онро, аз ҷумла криптография бо калиди умумӣ, криптография дар асоси квант ва блокчейнро тавсиф мекунад. Дар мақола равишҳои татбиқи ин технологияҳо дар бахшҳои амнияти иттилоот, молия, тандурустӣ ва муоширати рақамӣ оварда мешаванд. Ҳамзамон, масоили амниятӣ ва масъалаҳои ҳуқуқие, ки бо истифодаи криптография вобастаанд, муҳокима мегарданд.

Калидвожаҳо: Криптография, амнияти рақамӣ, блокчейн, калиди умумӣ, криптография квантӣ, фазои рақамӣ, шифргузори, инноватсия.

ИННОВАЦИОННЫЕ КРИПТОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В ЦИФРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Каримов С.М., Мирзохасанов М.Л., преподаватели кафедры информатики и вычислительной техники Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими, город Душанбе, Республики Таджикистан

В статье анализируется проблема инноваций в области криптографических технологий и их значение в цифровом пространстве. Автор объясняет концепцию криптографии и описывает ее продвинутые типы, включая криптографию с открытым ключом, квантовую криптографию и блокчейн. В статье будут рассмотрены подходы к применению этих технологий в секторах информационной безопасности, финансов, здравоохранения и цифровой коммуникации. При этом обсуждаются вопросы безопасности и юридические вопросы, связанные с использованием криптографии.

Ключевые слова: Криптография, цифровая безопасность, блокчейн, открытый ключ, квантовая криптография, цифровое пространство, шифрование, инновации.

INNOVATIVE CRYPTOGRAPHIC TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATION IN THE DIGITAL SPACE

Karimov C.M., Mirzohasanov M.L., teachers of the Department of Informatics and Computer Engineering of the Tajik Technical University named after Academician M.S. Osimi, Dushanbe, Republic of Tajikistan

The article analyzes the problem of innovations in the field of cryptographic technologies and their importance in the digital space. The author explains the concept of cryptography and describes its advanced types, including public key cryptography, quantum cryptography, and blockchain. The article will consider approaches to the application of these technologies in the sectors of information security, finance, healthcare and digital communication. At the same time, security issues and legal issues related to the use of cryptography are discussed.

Keywords: Cryptography, digital security, blockchain, public key, quantum cryptography, digital space, encryption, innovation.

Дар замони муосир, ки ҷаҳони рақамӣ босуръат рушд мекунад, масъалаи ҳифзи иттилоот аҳамияти калон дорад. Ҳамарӯза миллиардҳо муомила, муошират ва интиқоли иттилоот тавассути шабакаҳои рақамӣ анҷом меёбанд. Дар ин замина, технологияҳои криптографӣ ҳамчун воситаи асосии таъмини амнияти иттилоотӣ эътироф шудаанд. Воқеияти нав — ба монанди Интернетӣ ашё (IoT), бонкдории рақамӣ ва тандурустии электронии рақамӣ — ниёз ба роҳҳои пешрафтаи шифргузори доранд. Имрӯзҳо иттилоот ба яке аз арзишмандтарин захираҳо табдил ёфтааст. Бо рушди технологияҳои рақамӣ, масалан, интернетӣ ашёҳо (IoT), корбурди корти бонкӣ, тичорати электронӣ ва ҳукуматҳои рақамӣ, масъалаи амнияти иттилоот хеле ҷиддӣ шудааст.

Масалан, вақте ки мо тавассути интернет пули электронӣ мефиристам, маълумоти шахсии мо бояд махфӣ ва муҳофизатшуда бошад. Барои ин кор криптография истифода мешавад — яъне санҷати шифргузори ва муҳофизати маълумот.

Криптография — ин илмест, ки бо усулҳо ва воситаҳои муҳофизати маълумот тавассути рамзгузори машғул аст. Он нақши калидӣ дар таъмини амнияти иттилоот дар асри рақамӣ мебозад. Намудҳои криптография инҳоянд:

1. Муҳофизати махфият (Конфиденциалӣ)
2. Боварнокии маълумот (Аутентификасия)
3. Тамомияти маълумот (Интегритет)
4. Набудани инкор (Non-repudiation)

Бо рушди компютерҳои квантӣ ва тавсеаи алоқаҳои рақамӣ, аҳамияти криптография афзун мегардад:

- Моделҳои нави криптография (масалан, криптография барои компютери квантӣ) рушд мекунад.
- Истифодаи криптография дар blockchain ва системаи пулҳои рақамӣ (мисли Bitcoin ва Ethereum) бештар мешавад.

Навъҳои криптография ва тавсифи онҳо

Намуд	Калиди истифодашаванда	Усул	Афзалият	Камбудӣ
Симметрӣ	Як калид (якхела)	Маълумот бо калиди ягона рамзгузори ва кушода мешавад	Содда ва тез	Калид бояд махфӣ нигоҳ дошта шавад
Асимметрӣ	Ду калид (умумӣ ва хусусӣ)	Калиди умумӣ барои рамзгузори, хусусӣ барои кушодан	Амнияти баланд	Суръат и паст дар рамзгузори
Квантӣ	Фотонҳо (зарраҳои нур)	Истифодаи физикаи квантӣ барои интиқол и калид	Амнияти назариявӣ сад фоиз	Ниёз ба таҷҳизоти гаранбаҳо

Чадвал 1: Намудҳои криптография ва хусусиятҳои онҳо

Ин чадвал нишон медиҳад, ки се намуди асосии криптография мавҷуд аст. Масалан, агар як ташкилоти молиявӣ паёмхоро бо усули асимметрӣ рамзгузори кунад, метавонанд калиди умумиро бо шарикон озодона тақсим кунанд ва танҳо бо

калиди хусусӣ (ки фақат дар дастгоҳи худӣ онҳо нигоҳ дошта мешавад) паёмҳоро кушоянд.

Татбиқи криптография дар бахшҳои гуногун

Криптография имрӯз дар тамоми соҳаҳои рақамӣ нақши асосӣ мебозад. Он барои амнияти маълумот, тасдиқи шахсият, муомилоти электронӣ ва муоширати махфӣ васеъ истифода мешавад. Чунин бахшҳо дорад:

а) Дар бонкдорӣ ва пардохтҳои онлайн- Мисол: Вақте ки шумо бо телефони мобилӣ пардохт мекунед (Apple Pay, Google Pay), маълумоти қорт шифр карда мешавад. Бо истифодаи криптография бо калиди умумӣ, маълумот танҳо ба бонки қабулкунанда фаҳмо мешавад.

б) Дар тандурустӣ- Беморхонаҳо маълумоти тиббии шахсро дар блокчейн нигоҳ медоранд, то ки он беҳатар ва пӯшида боқӣ монад. Ҳар тағйирот дар сабт бо имзои рақамӣ тасдиқ мешавад.

в) Дар идоракунии ҳукуматӣ- Хуччатҳои давлатӣ (шаҳодатнома, шиноснома, рақами андоз) метавонанд бо криптография муҳофизат шаванд. Мисол: Эстония аз соли 2007 истифодаи идоракунии электрониро бо блокчейн роҳандозӣ кардааст.

Соҳа	Намунаи истифода	Технологияи криптографӣ
Бонкдорӣ	Муҳофизати паролҳо ва амалиётҳои онлайн	Криптография бо калиди умумӣ (RSA)
Тандурустӣ	Идоракунии маълумоти тиббӣ	Блокчейн, рамзгузори симметрӣ
Ҳукумат	Интиқоли иттилооти махфӣ	Квант-криптография
Тичорати электронӣ	Муҳофизати маълумоти қорти бонкӣ	SSL/TLS (асимметрӣ + симметрӣ)

Ҷадвал 2: Мисолҳои татбиқи криптография дар соҳаҳои гуногун

Ҷадвал нишон медиҳад, ки криптография танҳо барои ҳакерҳо нест, балки дар ҳаёти ҳаррӯза истифода мешавад. Масалан, вақте ки мо бо телефони мобилӣ амалиёти бонкӣ мекунем, маълумот бо **SSL/TLS** рамзгузорӣ мешавад. Ин протокол аз криптография бо калидҳои умумӣ ва хусусӣ истифода мекунад, то амалиёт беҳатар бошад.

Инноватсияҳои криптографӣ барои рушди иқтисоди рақамӣ ва муҳофизати маълумот аҳамияти бузург доранд. Татбиқи оқилонаи онҳо дар муҳитҳои бонкӣ, тиббӣ, давлатӣ ва иҷтимоӣ метавонад бехатарии рақамиро дар оянда таъмин намояд. Омӯзиши онҳо, ҳам дар сатҳи илмӣ ва ҳам амалӣ, зарур ва саривақтӣ мебошад.

АДАБИЁТ

1. Романец Ю.В., Тимофеев, П.А., Шаньгин, В.Ф. (2003) – "Защита информации в компьютерных системах и сетях".
2. Алферов А.П., Зубов, А.Ю., Кузьмин, А.С., Черемушкин, А.В. (2002) – "Основы криптографии".
3. Қурбонов М., Раҳимов, С. (2021) – "Асосҳои криптография ва амнияти иттилоот" (Душанбе).
4. Солиев А., Мирзоев, Ф. (2019) – "Блокчейн ва криптовалютаҳо дар иқтисодиёти муосир" (Хучанд).
5. Ҳақимов Н. (2020) – "Алгоритмҳои криптографӣ ва истифодаи онҳо дар системаҳои иттилоотӣ" (Душанбе).
6. Раҷабов Ш. (2018) – "Амнияти сибарӣ ва ҳифзи маълумот дар Тоҷикистон" (Душанбе).

РУШДИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шерализода Румайсо Музафархон, муаллими калони кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, куч. Нахимова 64/14.

Мақола ба таҳлили раванди рушди хизматрасониҳои давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи ташаккули ҳукумати электронӣ бахшида шудааст. Дар он мафҳум ва аҳамияти ҳукумати электронӣ, асосҳои ҳуқуқӣ ва стратегӣ, таҷрибаи амалии татбиқи хизматрасониҳои электронӣ, инчунин мушкилоти мавҷуда ва роҳҳои ҳалли онҳо баррасӣ шудаанд. Дар асоси таҳлили анҷомишуда як қатор тавсияҳо ҷиҳати тақмил додани сифати хизматрасониҳои давлатӣ, ғустариши шаффофият ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: хизматрасониҳои давлатӣ, иттилоотӣ, технологияи иттилоотӣ ва иртибототӣ, ҳукумати электронӣ, хадамотҳои давлатӣ, барнома ва стратегияҳои давлатӣ.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Шерализода Румансо Музафархон, старший преподаватель кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

Статья посвящена анализу процесса развития государственных услуг в Республике Таджикистан в условиях формирования электронного правительства. В ней рассматриваются понятие и значение электронного управления, правовые и стратегические основы, практические аспекты внедрения электронных услуг, а также существующие проблемы и пути их решения. На основе проведенного анализа предложен ряд рекомендаций по повышению качества государственных услуг, расширению прозрачности и эффективности государственного управления.

Ключевые слова: государственные услуги, информационный, информационно-коммуникационные технологии, электронное правительство, государственные сервисы, государственные программы и стратегии.

DEVELOPMENT OF PUBLIC SERVICES IN THE CONTEXT OF E-GOVERNMENT FORMATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sheralizoda Rumayso Muzafarkhon, Senior Lecturer, Department of the information and innovation systems in economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14.

The article analyzes the development of public services in the Republic of Tajikistan within the context of e-government formation. It discusses the concept and significance of e-governance, legal and strategic frameworks, practical implementation of electronic services, as well as existing challenges and potential solutions. Based on the analysis, a set of recommendations is proposed to enhance the quality of public services, improve transparency, and increase the efficiency of public administration.

Keywords: public services, informational, information and communication technologies, e-government, government services, government programs and strategies.

Дар давраи ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияи иттилоотӣ ва иртибототӣ, ҳукумати электронӣ ҳамчун яке аз омилҳои муҳими ислоҳоти идоракунии давлатӣ ва таҳкими робитаҳои байни давлат ва шаҳрвандон шакл гирифтааст. Ҳукумати электронӣ (e-Government) имконият медиҳад, ки ҳадамотҳои давлатӣ бо истифода аз технологияҳои рақамӣ содда, дастрас ва самаранок ба шаҳрвандон пешниҳод шаванд. Ин раванд на танҳо сатҳи хизматрасониҳоро беҳтар мегардонад, балки шаффофият, ҳисоботдихӣ ва иштироки ғаёлонаи аҳолиро дар идораи давлатӣ таъмин менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин масир қадамҳои муҳим гузошта, бо қабули стратегияи миллии рушди рақамӣ ва барномаҳои махсус барои ташаккули ҳукумати электронӣ, талош дорад, ки идоракунии давлатӣ ва хизматрасониҳоро ба сатҳи ҷаҳонӣ бардорад. Бо вучуди ин, таҳкими инфрасохтори рақамӣ, баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли ва фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ барои татбиқи ҳукумати электронӣ ҳанӯз аз масъалаҳои муҳими рӯз мебошанд. Дар асри XXI, рушди устувори ҷомеаҳои муосир бо пешрафти технологияҳои иттилоотӣ ва иртибототӣ алоқаманд аст. Ҳукумати электронӣ ҳамчун шакли нави ҳамкорӣ байни давлат ва шаҳрвандон, бо истифодаи технологияҳои рақамӣ барои пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва идоракунии муассир шинохта шудааст. Тоҷикистон низ ҳамчун кишвари дар ҳоли рушд, қадамҳои муҳимро дар самти ташаккули ҳукумати электронӣ ва беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои давлатӣ гузоштааст.

Ҳукумати электронӣ (e-Government) маҷмӯи низомҳои электронӣ ва рақамӣ мебошад, ки барои беҳтар кардани самаранокии идоракунии давлатӣ, дастрасии осон ба хизматрасониҳои давлатӣ ва шаффофияти амали мақомоти давлатӣ равона шудааст. Татбиқи ҳукумати электронӣ имконият фароҳам меорад, ки расмиёти идорӣ камтар, муносибатҳо байни шаҳрвандон ва давлат шаффофтар ва дастрасӣ ба маълумот зудтар шавад.

Ҷадвали 1. Муқоисаи хизматрасониҳои анъанавӣ ва электронӣ

№	Хусусиятҳо	Хизматрасонии анъанавӣ	Хизматрасонии электронӣ
1	Вақти иҷро	Дароз	Кӯтоҳ (24/7)
2	Дастрасӣ	Маҳдуд (дар идораҳо)	Онлайн (аз ҳар ҷуҷо)
3	Шаффофият	Нокифоя	Баланд

4	Меъёри хатогоҳо	Баланд	Паст (бо автоматизатсия)
5	Харочот барои шаҳрванд	Баланд (рақамӣ + сафар)	Паст
6	Ҳимояи маълумот	Нокифоя	Бо системаҳои амниятӣ таъмин

Дар Тоҷикистон чандин барнома ва стратегияҳои давлатӣ қабул шудаанд, ки рушди ҳукумати электрониро дастгирӣ мекунад, аз ҷумла:

- Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, ки дар он ба рақамикунории соҳаҳои мухталиф аҳамияти зиёд дода шудааст.
- Барномаи давлатии рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025, ки ҳадафи он беҳсозии низоми хизматрасонии давлатӣ бо истифодаи технологияҳои рақамӣ мебошад.
- Қонунҳои марбут ба иттилоот, ҳимояи маълумоти шахсӣ, киберамният ва истифодаи технологияи рақамӣ.

Имрӯз, тавассути сомонаи e-gov.tj, шаҳрвандон метавонанд ба як қатор хизматрасониҳои электронӣ дастрасӣ пайдо кунанд, аз ҷумла:

- Бақайдгирии андоз барои соҳибкорон ва ширкатҳо
- Сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ (таввалуд, никоҳ, вафот)
- Гирифтани иҷозатномаҳо ва патентҳо
- Супоридани аризаҳо ба мақомоти давлатӣ онлайн
- Мурочиат бо дархостҳо ва шикоятҳо

Бо дастгирии ташкилотҳои байналмилалӣ ва шарикони рушд, Тоҷикистон дар солҳои охир як қатор лоиҳаҳоро дар соҳаи ҳукумати электронӣ амалӣ намуд. Аз ҷумла:

- Платформаи ягонаи хизматрасониҳои давлатӣ (eGov Portal)
- Низоми рақамии шиносномадиҳӣ
- Барномаҳои таълимӣ оид ба саводнокии рақамӣ

Барои рушди устувори ҳукумати электронӣ ва беҳтар кардани сифати хизматрасониҳои давлатӣ дар Тоҷикистон, тавсия дода мешавад:

1. Баланд бардоштани сатҳи саводнокии рақамии аҳоли тавассути омӯзиш ва барномаҳои иттилоотӣ
2. Васеъ намудани шабакаҳои интернет ва дастрасӣ ба технологияҳои нав дар минтақаҳои дурдаст

3. Тақвияти ҳамкориҳои байнисоҳавӣ ва татбиқи низоми ягонаи маълумотӣ
4. Таъмини амнияти иттилоотӣ ва ҳифзи маълумоти шахсӣ
5. Такмили қонунгузорӣ ва фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ барои рушди технологияҳои рақамӣ

Дар шароити имрӯза, ки ҷаҳони муосир бо суръати баланд ба сӯи рақамикунонӣ ва автоматикунонии равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳаракат дорад, татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти махсус пайдо мекунад. Он на танҳо як воситаи техникаӣ такмили хизматрасониҳои давлатӣ, балки ҷузъи ҷудонашавандаи рушди устувор ва идоракунии муосири давлатӣ мебошад.

Мақолаи мазкур масъалаҳои муҳими ташаккул ва густариши ҳукумати электрониро дар кишвар баррасӣ менамояд. Муаллиф таъкид мекунад, ки тайи солҳои охир Тоҷикистон дар самти рақамикунонии идоракунии давлатӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои электронӣ қадамҳои мусбат гузоштааст. Таъсиси порталҳои давлатӣ, татбиқи барномаҳои миллӣ, инчунин ҳамкориҳои фаъол бо ташкилотҳои байналмилалӣ имконият дод, ки сатҳи дастрасию сифати хизматрасониҳои давлатӣ ба маротиб беҳтар шавад. Бо вучуди ин, раванди гузариш ба ҳукумати рақамӣ бо як қатор мушкilot рӯ ба рӯ мебошад. Аз ҷумла, сатҳи нокифояи саводнокии рақамии аҳоли, инфрасохтори техникаӣ дар баъзе минтақаҳо, монеаҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва набудани ҳамоҳангии байниидоравӣ метавонанд рушди минбаъдаро маҳдуд созанд.

Муаллиф пешниҳод менамояд, ки барои таъмини самаранокии ин раванд тадбирҳои зерин андешида шаванд: рушди инфрасохтори рақамӣ, омӯзиши аҳоли, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии расмӣ, таҳкими ҳамкориҳои давлат бо бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, инчунин ворид кардани таҷрибаҳои муваффақи байналмилалӣ ба низоми миллӣ.

Хулоса, ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон на танҳо як наовариҳои технологӣ, балки як қадами муҳим дар роҳи баланд бардоштани самаранокӣ, шаффофият ва эътимоди мардум ба ҳокимияти давлатӣ мебошад. Дар сурати татбиқи пайгирона ва ҳаматарафаи ин сиёсат, ҳукумати электронӣ метавонад ба омили асосии ислоҳоти идоракунии давлатӣ ва рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ табдил ёбад. Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун абзори муассири ислоҳоти идораи давлатӣ, шаффофият ва беҳбудии сатҳи зиндагии мардум арзёбӣ мегардад. Рушди

хизматрасониҳои давлатӣ тавассути воситаҳои рақамӣ на танҳо самаранокии корро меафзояд, балки эътимоди шаҳрвандонро ба мақомоти давлатӣ тақвият мебахшад. Барои татбиқи муваффақонаи ҳукумати электронӣ зарур аст, ки ҳамкориҳои самаранок миёни давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба роҳ монда шавад. Гузариш ба ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воситаи асосии баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва эътимоди мардум ба идораи давлатӣ арзёбӣ мегардад. Татбиқи босамари ин раванд рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва беҳбудии зисту зиндагонии мардумро таъмин менамояд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳукумати электронӣ» (2018). - Душанбе.
2. Барномаи давлатии рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2025. - Душанбе, 2020.
3. Абдурахмонов Б. М. «Рақамигардони идоракунии ва таъсири он ба рушди иқтисод». - Душанбе, 2022.
4. Ҷӯраев М. Т., Раҳмонов С. И. «Ҳукумати электронӣ ва самаранокии иқтисодӣ дар Тоҷикистон». - Душанбе, 2021.
5. Назаров Ф. «Технологияҳои иттилоотӣ ва рушди иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон». - Душанбе, 2020.
6. Саидова М. «Таъсири ҳукумати электронӣ ба кам кардани ғасод ва рушди иқтисодӣ». - Маҷаллаи «Иқтисоди миллӣ», №3, 2023.
7. Аҳмедова Г. «Технологияи иттилоотӣ ва сармоягузорӣ дар иқтисоди Тоҷикистон». - Душанбе, 2021.
8. Халилов Ш. «Мубориза бо ғасод дар идоракунии давлатӣ тавассути ҳукумати электронӣ». - Душанбе, 2019.
9. Каримов Д. «Иқтисоди рақамӣ ва рушди бизнес дар Тоҷикистон». - Душанбе, 2023.
10. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Таквими Стратегии рушди рақамӣ то соли 2030. - Душанбе, 2022.
11. Мақолаҳои илмӣ таҳлилий дар маҷаллаҳои «Экономика и управление», «Central Asian Economic Review» (2020-2024).
12. Ҷамъбасти ҳисоботи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рушди рақамӣ. - Душанбе, 2023.

ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА НАҚШИ ИДОРАКУНИИ ИТТИЛОӢТ

Муҳаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистенти кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Душанбе, кӯчаи Наҳимов 64/14. E-mail: msurush@inbox.ru

Ҳадафи ин таҳқиқот омӯзиши таъсири иқтисоди рақамӣ ва нақши идоракунии иттилоотӣ ба ҳосилнокии меҳнат дар минтақаи иқтисодии Тоҷикистон дар солҳои 2024-2025 мебошад. Иқтисоди рақамӣ ҳамчун омил асосии руиҳи иқтисодӣ дар даҳсолаҳои охир аҳамияти афзоянда пайдо кардааст. Идоракунии иттилоот ҳамчун як ҷузъи ин иқтисодиёт дар баланд бардоштани самаранокӣ, кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани ҳосилнокӣ нақши муассир мебозад.

Калидвожаҳо: ҳосилнокии меҳнат, таҳримҳо, арзиши иловашуда, иқтисодиёти рақамӣ ва идоракунии иттилоот, бонкдори электронӣ.

ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И РОЛИ УПРАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИЕЙ

Мухаммадиев Суруш Шамсиддинович, ассистент кафедры информационных и инновационных систем в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. E-mail: msurush@inbox.ru

Целью данного исследования является изучение влияния цифровой экономики и роли управления информацией на производительность труда в экономических зонах Таджикистана в 2024–2025 годах. Цифровая экономика как ключевой фактор экономического развития приобрела все большее значение в последние десятилетия. Управление информацией как часть этой экономики играет эффективную роль в повышении эффективности, снижении затрат и повышении производительности.

Ключевые слова: производительность труда, санкции, добавленная стоимость, цифровая экономика и управление информацией, электронный банкинг.

DIGITAL ECONOMY AND THE ROLE OF INFORMATION

Muhammadiev Surush Shamsiddinovich, assistant of the department of information and innovation systems in economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: msurush@inbox.ru

The purpose of this study is to study the impact of the digital economy and the role of information management on labor productivity in the economic zone of Tajikistan in 2024-2025. The digital economy as a key factor in economic development has gained increasing importance in recent decades. Information management as a part of this economy plays an effective role in increasing efficiency, reducing costs and increasing productivity.

Keywords: labor productivity, sanctions, added value, digital economy and information management, electronic banking.

Настоящее исследование направлено на предоставление всестороннего анализа роли цифровых и информационных

технологий в повышении производительности труда. В данном исследовании были собраны данные, связанные с производительностью труда и показателями цифровой экономики, включая количество пользователей стационарной связи, количество пользователей мобильной связи, количество интернет-абонентов, пропускную способность, управление финансовыми и информационными транзакциями, транзакции электронных платежей, добавленную стоимость наукоемких отраслей и показатели, связанные с санкциями. Метод исследования представлял собой сочетание описательного анализа и передовой эконометрики. Данные были проанализированы с использованием методов динамического моделирования и временных рядов для изучения влияния выбранных показателей цифровой экономики и управления информацией на производительность труда. Эти методы позволили выявить причинно-следственные связи и определить относительную важность каждой переменной.

Результаты исследования показали, что показатели цифровой экономики и управления информацией оказывают положительное и значительное влияние на производительность труда. Среди наиболее важных результатов можно отметить прямое и сильное влияние увеличения числа пользователей Интернета и пропускной способности на производительность труда. Большая пропускная способность обеспечивает более быстрый доступ к информации и сокращает время, затрачиваемое на связанную с работой деятельность, тем самым повышая эффективность. Кроме того, электронные платежные транзакции оказали значительное влияние на улучшение экономических показателей за счет снижения необходимости личного взаимодействия и ускорения финансовых процессов. Управление информацией как ключевая переменная также привело к оптимизации принятия решений и повышению качества обслуживания.

Результаты этого исследования показывают, что инвестиции в цифровую инфраструктуру и укрепление информационных технологий могут не только повысить производительность труда, но и косвенно способствовать экономическому и социальному развитию в иранских провинциях. В то же время влияние санкций как промежуточной переменной ограничило производительность цифровой экономики; однако результаты показывают, что эффективное управление информацией и оптимальное

использование имеющихся ресурсов могут в некоторой степени снизить негативные последствия этих ограничений.

Согласно результатам исследования, можно сделать вывод, что развитие и совершенствование цифровой инфраструктуры и информационных технологий имеют важное значение для повышения производительности труда в Таджикистане. Политики и лица, принимающие решения, должны разработать комплексные и целевые программы по расширению полосы пропускания, увеличению доступа в Интернет и упрощению электронных транзакций. Кроме того, обучение рабочей силы цифровым навыкам может значительно повысить производительность.

Цифровая экономика — это экономическая деятельность, которая является результатом миллиардов ежедневных онлайн-соединений между людьми, предприятиями, устройствами, данными и процессами. Основой цифровой экономики являются такие соединения, которые формируются через Интернет, мобильные технологии и Интернет. Электронный бизнес играет важную роль в развитии цифровой экономики в стране. Принятие цифровых услуг различными секторами общества в последние годы привело к росту позиции и экономической доли электронного бизнеса в национальной экономике, так что каждый год мы становимся свидетелями рождения и внедрения новых онлайн-бизнесов, которые нашли стабильное положение в повседневной жизни людей во многих случаях, таких как онлайн-рынки и магазины, онлайн-такси, онлайн-банкинг и электронные финансовые услуги. В будущих исследованиях предлагается более подробно изучить такие переменные, как уровень образования, политическая стабильность и технологические изменения, чтобы предоставить более полную картину влияния цифровой экономики на производительность труда.

ЛИТЕРАТУРА

1. ВІ-технологии и корпоративные информационные системы в оптимизации бизнес-процессов цифровой экономики : материалы X Междунар. науч.-практ. очно-заочной конф. (Екатеринбург, 2 декабря 2022 г.) / М-во науки и высш. образования Рос. Федерации [и др.] ; отв. за вып.: А. Ю. Коковихин, Д. М. Назаров ; отв. ред. С. В. Бегичева. - Екатеринбург : Изд-во УрГЭУ, 2023. - 175 с.
2. Актуальные финансовые и управленческие проблемы развития отраслей, агломераций и предприятий РФ в условиях цифровизации экономики : монография / Л. С. Артамонова, Р. Р. Бигеев, О. В.

- Борисова [и др.] ; под ред. И. В. Политковской [и др.]. - Москва : РУСАЙНС, 2024. - 186 с.
3. Афанасенко И. Д. Цифровая логистика : учебник / И. Д. Афанасенко, В. В. Борисова. - Санкт-Петербург [и др.] : Питер, 2019. - 269 с.
 4. Бакулина А. А. Блокчейн как объект оценки : монография / А. А. Бакулина, В. В. Григорьев. - Москва : РУСАЙНС, 2024. - 197 с.
 5. Бесхмельнов М. И. Применение алгоритмов машинного обучения для исследования конкурентоспособности организаций в условиях цифровой экономики : монография / М. И. Бесхмельнов. - Москва : СОЛОН-Пресс, 2023. - 103 с.
 6. Бурьянов М. С. Цифровые права человека в условиях глобальных процессов: теория и практика реализации : монография / М. С. Бурьянов ; под науч. ред. С. А. Бурьянова. - Москва : РУСАЙНС, 2024. - 145 с.
 7. Воронцовский А. В. Стохастические модели макроэкономики: анализ и прогнозирование : монография / А. В. Воронцовский, Л. Ф. Выюненко, А. Л. Дмитриев ; отв.ред. А. В. Воронцовский. - Москва : Проспект, 2024. - 224 с.
 8. Генезис ноономики: НТП, диффузия собственности, социализация общества, солидаризм : сб. пленарных докладов Объединенного междунар. конгр. "СПЭК-ПНО-2020" : VI Санкт-Петербургский междунар. эконом. конгр. (СПЭК-2020) : VII Междунар. конгр. "Производство, наука и образование" (ПНО-2020) / Ин-т нового индустр. развития им. С. Ю. Витте ; под общ. ред. Бодрунова С. Д. - Москва : ИНИР, 2021. - Т. 3. - 594 с.
 9. Генезис ноономики: НТП, диффузия собственности, социализация общества, солидаризм : сб. пленарных докладов Объединенного междунар. конгр. "СПЭК-ПНО-2020" : VI Санкт-Петербургский междунар. экономич. конгр. (СПЭК-2020) : VII Междунар. конгр. "Производство, наука и образование" (ПНО-2020) / Ин-т нового индустр. развития им. С. Ю. Витте ; под общ. ред. Бодрунова С. Д. - Москва : ИНИР, 2021. - Т. 2. - 606 с.

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Каландаршоев Соибназар Саиджанобович, старший преподаватель кафедры прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: kss_54@mail.ru

Кадыров Джафар Ашурович, эдвайзер по учебной работе факультета финансы и кредита Таджикского государственного

финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул.Нахимова, 64/14. E-mail: jafar.2023@mail.ru

Цифровизация образования – это закономерный ответ на вызовы современного мира, где скорость обновления знаний и технологий требует принципиально новых подходов к обучению. Внедрение цифровых инструментов открывает уникальные возможности, трансформируя самую суть образовательного процесса. Виртуальные лаборатории, адаптивные платформы и интерактивные симуляторы стирают границы между теорией и практикой, позволяя каждому обучающемуся выстраивать индивидуальную траекторию развития. Искусственный интеллект и анализ больших данных дают педагогам беспрецедентные инструменты для персонализированного подхода, а студентам – доступ к знаниям мирового уровня независимо от их местоположения.

Цифровые технологии активно меняют все сферы человеческой жизни, в том числе образование. Внедрение цифровых инструментов в обучение открывает новые возможности для студентов и преподавателей, но вместе с тем ставит ряд важных вопросов, которые нуждаются в исследовании. В этой статье рассматриваются основные направления цифровизации образования, ее плюсы и потенциальные сложности.

Ключевые слова: цифровизация образования, искусственный интеллект, технология, интерактивный, симулятор, персонализация, беспрецедентный, исследования, траектория развития.

ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАҚАМӢ ДАР СОҲАИ МАОРИФ

Қаландаршоев Соибназар Саидҷонобович, муаллими калони кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисодиёти Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, куч. Нахимов 64/14. E-mail: kss_54@mail.ru

Қодиров Чаъфар Ашурович, эдвайзери таълими факултети молия ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисодиёти Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, куч. Нахимов 64/14. E-mail: jafar.2023@mail.ru

Рақамикунонии таҳсилот посухи табиӣ ба ҷолишҳои ҷаҳони муосир мебошад, ки суръати навсозии дониш ва технология равишҳои куллан навро ба омӯзиш тақозо мекунад. Ҷорӣ намудани воситаҳои рақамӣ имкониятҳои беназирро ба вуҷуд меорад, ки моҳияти раванди таълимро тағир медиҳад. Лабораторияҳои виртуалӣ, платформаҳои мутобиқшавӣ ва симуляторҳои интерактивӣ сарҳадҳои байни назария ва амалияро нест мекунад ва ба ҳар як донишҷӯ имкон медиҳанд, ки траекторияи инфиродии рушдро созанд. Зеҳни сунъӣ ва таҳлили маълумоти калон ба

омӯзгорон воситаҳои бесобиқа барои равиши фардӣ ва ба донишҷӯён новобаста аз ҷойгиришавӣ ба донишҳои сатҳи ҷаҳонӣ дастрасиро фароҳам меорад.

Технологияҳои рақамӣ тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон, аз ҷумла маорифро фаъолон тағйир медиҳанд. Ҷорӣ намудани воситаҳои рақамӣ дар таълим барои донишҷӯён ва омӯзгорон имкониятҳои нав мекушояд, аммо дар айни замон як қатор масъалаҳои муҳимро ба миён меорад, ки бояд таҳқиқ шаванд. Дар ин мақола самтҳои асосии рақамикунони таҳсилот, афзалиятҳо ва мушкилоти эҳтимолии он баррасӣ мешаванд.

***Калидвожаҳо:** рақамикунони маориф, зеҳни сунъӣ, технология, интерактивӣ, симулятор, фардикунонӣ, бесобиқа, тадқиқот, траекторияи рушд.*

IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Kalandarshoev Soibnazar Saidzhanovich, Senior Lecturer, Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. E-mail: kss_54@mail.ru

Qodirov Jafar Ashurovich, adviser on academic work of the faculty of finance and credit of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. E-mail: jafar.2023@mail.ru

Digitalization of education is a logical response to the challenges of the modern world, where the speed of updating knowledge and technology requires fundamentally new approaches to learning. The introduction of digital tools opens up unique opportunities, transforming the very essence of the educational process. Virtual laboratories, adaptive platforms and interactive simulators erase the boundaries between theory and practice, allowing each student to build an individual development trajectory. Artificial intelligence and big data analytics provide educators with unprecedented tools for a personalized approach, and students with access to world-class knowledge regardless of their location.

Digital technologies are actively changing all areas of human life, including education. The introduction of digital tools into education opens up new opportunities for students and teachers, but at the same time raises a number of important questions that need to be explored. This article examines the main areas of digitalization of education, its advantages and potential difficulties.

Keywords: digitalization of education, artificial intelligence, technology, interactive, simulator, personalization, unprecedented, research, development trajectory.

В современном мире образование превращается в ключевой ресурс экономического и социального прогресса государств, роста благосостояния населения и личностного развития граждан. Уровень интеллектуального потенциала общества напрямую зависит от внедрения информационных и цифровых технологий.

Цифровые технологии интенсивно трансформируют все области человеческой деятельности, включая сферу образования. Интеграция цифровых инструментов в образовательный процесс создает инновационные перспективы как для обучающихся, так и для преподавательского состава, одновременно порождая комплекс актуальных проблем, требующих научного осмысления. В данной статье проводится анализ ключевых аспектов цифровизации образования, ее преимуществ и возможных ограничений.

Формирование конкурентной рыночной среды в отечественной системе образования создает условия для развития не только государственных учреждений общего образования, но и способствует становлению негосударственного сектора. Данный сегмент, став неотъемлемым компонентом образовательной системы, представляет собой объективную реальность, требующую учета при разработке государственной социальной политики, особенно в условиях цифровой трансформации. [10, 200-202]

Несмотря на сложные социально-экономические условия, образовательная система Республики Таджикистан не только сохранила накопленный потенциал, но и продемонстрировала устойчивую динамику развития. Современный образовательный комплекс страны обладает достаточными ресурсами для решения ключевых задач социально-экономического развития, включая преодоление бедности, снижение уровня безработицы и повышение качества жизни населения. Реализация Национальной стратегии развития образования выступает в качестве основного механизма достижения указанных приоритетов.

Однако стремительная цифровая трансформация порождает и серьезные противоречия. Технологический разрыв между странами и регионами углубляет образовательное неравенство, а избыток цифрового контента не всегда гарантирует его качество. Живое взаимодействие между преподавателем и студентом рискует подмениться безличными алгоритмами, а вопросы цифровой этики и безопасности данных остаются без универсальных решений. В этих условиях ключевой задачей становится поиск баланса – чтобы цифровые технологии усиливали, а не подрывали фундаментальные

ценности образования. Успех цифровизации будет зависеть от того, насколько гибко образовательные системы смогут адаптироваться к изменениям, сохраняя человекоцентричный подход в условиях тотальной технологизации.

Современная система образования, основанная на компетентностном подходе в соответствии с глобальными тенденциями, должна обеспечивать формирование у обучающихся ключевых компетенций, включая способность к осознанному принятию решений, профессиональному самоопределению, непрерывному обучению, эффективной коммуникации, а также востребованные профессиональные навыки. Важными составляющими являются развитие предпринимательских компетенций, здоровьесберегающих практик и ценностей гражданского общества. Реализация этих задач возможна только при условии интеграции цифровых технологий в образовательный процесс.

Современные трансформации в образовательной системе обуславливают необходимость переориентации образовательных учреждений и всей системы образования Республики Таджикистан на решение двуединой задачи: сохранение и повышение качества образования в соответствии с актуальными стандартами при одновременном учете динамично изменяющихся запросов субъектов образовательного процесса.

Интеграция цифровых технологий в образовательную практику представляет собой объективную необходимость модернизации системы образования. Несмотря на существующие проблемы цифрового неравенства, вопросов мотивации и защиты персональных данных, ключевые преимущества цифровизации - включая расширение доступности образования, возможности персонализации обучения и интерактивные форматы работы - определяют их трансформационную роль в педагогическом процессе. Дальнейшее развитие цифровых образовательных платформ и инструментов требует системного подхода, направленного как на обеспечение равных образовательных возможностей, так и на повышение общего качества образовательных услуг.

Современная образовательная система переживает период глубокой трансформации, обусловленной стремительной цифровизацией всех сфер общественной жизни. Интеграция цифровых технологий в учебный процесс приобретает системный

характер, затрагивая все уровни образования - от школьного до высшего и дополнительного профессионального. Широкий спектр применяемых цифровых инструментов включает не только базовые решения вроде мультимедийных презентаций и автоматизированных тестов, но и сложные образовательные платформы, системы виртуальной и дополненной реальности, адаптивные обучающие программы на основе искусственного интеллекта. При этом традиционная классно-урочная система, сохраняя свою значимость, демонстрирует ограниченную эффективность в условиях быстро меняющихся требований к набору компетенций выпускников.

Цифровые же технологии открывают принципиально новые возможности за счет нескольких ключевых преимуществ: интерактивности, позволяющей вовлекать учащихся через разнообразные форматы контента; персонализации, обеспечивающей учет индивидуальных особенностей и темпа обучения каждого студента; а также доступности, разрушающей географические и временные барьеры в получении качественного образования. Важно отметить, что образовательная цифровизация не сводится к простой замене аналоговых инструментов их цифровыми аналогами, а предполагает фундаментальное переосмысление педагогических подходов и методологии. Особую значимость приобретает формирование цифровой грамотности как базовой компетенции, без которой невозможно успешное профессиональное становление в современном мире. Развитие критического мышления, навыков работы с информацией, способности к самоорганизации и непрерывному обучению - все эти аспекты получают новое звучание в условиях цифровой трансформации образования.

При этом ключевой задачей становится обеспечение равного доступа к цифровым образовательным ресурсам и преодоление цифрового неравенства, которое может усугубить существующие социальные диспропорции. Таким образом, внедрение цифровых технологий в образование представляет собой не просто техническую модернизацию, а комплексный социокультурный процесс, требующий взвешенного подхода и системной координации всех участников образовательного процесса. [3, 5, 6].

Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс позволяет достигать следующих результатов:

- **Повышение доступа к образованию.** Онлайн-курсы, вебинары, электронные учебники и другие цифровые ресурсы позволяют получать знания в любое время и в любом месте.
- **Интерактивное обучение.** Цифровые инструменты и программное обеспечение позволяют создавать интерактивные и захватывающие учебные программы. Например, тесты с автопроверкой и мгновенным пояснением ответа.
- **Улучшенная коммуникация в обучении.** Электронная почта, онлайн-форумы, видеоконференции и другие средства связи позволяют быстро и легко обмениваться информацией, задавать вопросы и оперативно решать проблемы.
- **Развитие цифровой грамотности.** Студенты учатся работать с информацией, новой техникой, развивают аналитическое и критическое мышление.
- **Простая организация образовательного процесса.** Цифровые технологии позволяют автоматизировать рутинные задачи, такие как ведение учёта успеваемости, планирование занятий и оценивание студентов. [2, 30-32]

Современные цифровые технологии оказывают существенное влияние на повышение эффективности образовательного процесса, что обусловлено усилением мотивации обучающихся и расширением доступа к учебным ресурсам. Эмпирические исследования подтверждают высокую результативность применения мультимедийных форматов, таких как видеоматериалы и анимация, которые способствуют наглядному представлению информации и её более глубокому усвоению. Вместе с тем, процесс интеграции данных инструментов сопряжён с рядом challenges, включая технические ограничения и вариативность качества контента, что обуславливает необходимость разработки комплексной стратегии цифровой трансформации в сфере образования.

Современные реалии профессиональной деятельности характеризуются стремительным устареванием специальных знаний. Как показывают исследования, уже через 3-5 лет после окончания вуза до 40% полученных выпускником знаний теряют свою актуальность. Это обуславливает необходимость постоянного

обновления профессиональных компетенций для сохранения конкурентоспособности на рынке труда.

В условиях глобальной цифровизации ключевым направлением непрерывного образования становится формирование компетенций, необходимых для эффективного взаимодействия с технологическими системами. Речь идет о способности работать в симбиозе с автоматизированными комплексами, роботизированными платформами, инструментами нанотехнологий и интеллектуальными системами, включая решения на основе искусственного интеллекта и нейросетевых алгоритмов. Развитие этих навыков позволяет специалистам адаптироваться к меняющимся требованиям цифровой экономики и сохранять профессиональную востребованность.

Современные процессы автоматизации и внедрения технологий искусственного интеллекта обуславливают существенную трансформацию структуры занятости, одновременно формируя спрос на новые профессиональные навыки. Особую актуальность приобретает вопрос подготовки кадров, обладающих комплексом компетенций, необходимых для продуктивного взаимодействия с автоматизированными системами, включая их эксплуатацию и дальнейшее совершенствование.

Системная интеграция цифровых технологий в образовательные программы среднего и высшего образования способствует формированию базовой информационно-технологической культуры. Эта основа становится критически важным элементом для обеспечения возможностей постоянного профессионального роста в условиях стремительной цифровизации экономических процессов.

Цифровые технологии трансформируют образовательное пространство, обеспечивая три ключевых преимущества: повышение доступности обучения, внедрение интерактивных форматов взаимодействия и возможность персонализации образовательных траекторий. Однако процесс цифровизации сопряжен с комплексом системных вызовов, включая технологические, методические и организационные барьеры, требующие последовательного решения. Перспективы развития данной сферы связаны с эволюцией цифровых педагогических инструментов и оптимизацией методов их применения, что в долгосрочной перспективе позволит максимально реализовать их дидактический потенциал.

Цифровые технологии стали не временным трендом, а стратегическим фундаментом современного образования, без которого невозможно подготовить специалистов к реалиям цифровой эпохи. Их эффективное внедрение требует постоянного исследования инноваций, адаптации педагогических подходов и системного решения сопутствующих проблем. Такой комплексный подход позволит создать гибкую и инклюзивную образовательную систему, способную формировать ключевые компетенции для успешной профессиональной реализации в условиях цифровой трансформации.

Отсюда можно сделать такие выводы. Использование цифровых технологий в обучении встречает немало критики и даже откровенного сопротивления со стороны родителей и некоторых сотрудников сферы образования. Среди главных недостатков называют:

- Плохое развитие социальных навыков. Если школьник сверх меры увлечется компьютерными технологиями, он реже будет искать общения в реальном мире, да и уровень коммуникации со сверстниками и учителями будет ниже. В рамках образования это можно компенсировать, организовав работу в командах, создание общего проекта.
- Вред для здоровья. Зрение и опорно-двигательный аппарат действительно стали уязвимыми местами в век высоких технологий. Необходимо делать особый упор на физические нагрузки и регулярный отдых от гаджетов, чтобы минимизировать вред.
- Зависимость от устройств. К сожалению, этот риск неизбежен. Поэтому необходимо разрабатывать и совершенствовать нормы, касающиеся времени за компьютером, смартфоном и планшетом, делать упор на хобби, не имеющие отношения к ИТ.
- Сокращение рабочих мест. Отсутствие бумажной волокиты и изменение роли преподавателя действительно повлекут уменьшение числа необходимых сотрудников в образовательных учреждениях.

И еще одна проблема цифровизации образования – это большие затраты, связанные с внедрением новых технологий. Далеко не сразу все учебные заведения, особенно в небольших населенных пунктах, будут переведены на новый формат. А до некоторых уголков периферии нововведения и вовсе могут не

добраться. Обучение в них будет проходить по старинке, что поставит учащихся в невыгодные условия по сравнению с их сверстниками.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акулова О.В. Концепция системных изменений школьного процесса обучения в условиях перехода к информационному обществу: автореферат дис. ... доктора педагогических наук: Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 42 с.
2. Ваграменко Я.А. О направлениях информатизации российского образования // Системы и средства информатики. 1996. № 8. С. 27–38.
3. Везиров Т.Г., Бабаян А.В. Формирование цифровой грамотности современного педагога // Педагогический журнал. 2021. Т. 11. № 1А. С. 336–340.
4. Григорьева С.Г., Гриншкун В.В. Информатизация образования. Фундаментальные основы. М.: МГПУ, 2005. 241 с.
5. Жарова Л.В. Учить самостоятельности. М.: Просвещение, 1993. С. 205.
6. Коробкова К.В., Калиновский Е.А. Возможности использования цифровых образовательных ресурсов в учебном процессе // Студенческий научный форум: материалы IV Международной студенческой. 2012.
7. Красильникова В.А. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебное пособие. 2006.
8. Психолого-педагогические принципы применения информационных технологий в образовании / Асмолов А.Г. [и др.] // Вопросы психологии. 2018. № 2. С. 3–18.
9. Родичева А.В. Цифровые технологии в современной школе // Молодой учёный. 2022. № 4 (399). С. 365–368.
10. Тихонов А.И., Тараскин Ю.М. Эффективность применения онлайнкурсов и мобильных приложений в обучении // Образование и наука. 2019. № 11 (21). С. 144–164. 11. Трудности и перспективы цифровой трансформации образования / Уваров А.Ю. [и др.]. М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2019. 342 с.

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Иброхимова Т.В., Мирзохасанов М.Л., преподаватели кафедры информатики и вычислительной техники Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими, город Душанбе, Республики Таджикистан

Цифровая трансформация мировой экономики сопровождается активным внедрением технологий искусственного интеллекта (ИИ) и ростом угроз информационной безопасности. В статье исследуется влияние ИИ на развитие цифровой экономики, а также поднимаются вопросы защиты данных, алгоритмов и цифровой инфраструктуры в условиях растущей киберугрозы.

Ключевые слова: цифровая экономика, искусственный интеллект, кибербезопасность, машинное обучение, защита данных, цифровые технологии, безопасность ИИ.

ИНТЕГРАТСИЯИ ЗЕҲНИ СУНӢИ ВА КИБЕРАМНИЯТ ДАР ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ: МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМО

Иброҳимова Т.В., Мирзоҳасанов М.Л., омӯзгорони кафедраи информатика ва техникаи ҳисоббарории Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.Осимӣ, шаҳри Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тағйироти рақамии иқтисоди ҷаҳонӣ бо ҷорӣ намудани технологияҳои зеҳни сунӣ (ИИ) ва афзоиши таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ ҳамроҳ мешавад. Дар мақола таъсири AI ба рушди иқтисоди рақамӣ таҳқиқ карда мешавад ва инчунин масъалаҳои ҳифзи маълумот, алгоритмҳо ва инфрасохтори рақамӣ дар шароити афзоиши таҳдиди киберӣ баррасӣ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти рақамӣ, зеҳни сунӣ, киберамният, омӯзиши мошинсозӣ, ҳифзи маълумот, технологияҳои рақамӣ, зеҳни сунӣ.

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CYBERSECURITY IN THE DIGITAL ECONOMY: CHALLENGES AND PROSPECTS

Ibrogimova T.V., Mirzohasanov M.L., teachers of the Department of Informatics and Computer Engineering of the Tajik Technical University named after Academician M.S. Osimi, Dushanbe, Republic of Tajikistan

The digital transformation of the global economy is accompanied by the active introduction of artificial intelligence (AI) technologies and the growth of threats to information security. The article examines the impact of AI on the development of the digital economy, as well as raises issues of data protection, algorithms, and digital infrastructure in the face of a growing cyber threat.

Keywords: digital economy, artificial intelligence, cybersecurity, machine learning, data protection, digital technologies, artificial intelligence.

Цифровая экономика стремительно трансформирует современные принципы ведения бизнеса, государственного управления и повседневной жизни. С переходом к цифровым платформам, автоматизированным системам и онлайн-сервисам возросла зависимость от технологий, обеспечивающих обработку, хранение и защиту информации.

Одним из ключевых драйверов цифровой трансформации является искусственный интеллект (ИИ), который оказывает глубокое влияние на производительность, точность анализа данных и автоматизацию процессов. В то же время рост цифровизации сопровождается новыми вызовами в области информационной безопасности. Возникают качественно новые угрозы, связанные с уязвимостью ИИ-систем, интеллектуальных алгоритмов и критически важных цифровых активов.

В этих условиях обеспечение кибербезопасности становится приоритетом цифровой экономики. Сложность современных угроз требует интеграции криптографических решений, технологий машинного обучения и стратегий адаптивной защиты. Целью данной статьи является анализ взаимодействия ИИ и кибербезопасности в контексте цифровой экономики, а также обзор примеров, проблем и перспектив в этой сфере.

Цифровая экономика и её архитектура

Цифровая экономика представляет собой форму организации экономической деятельности, где основную роль играют цифровые технологии, данные и сетевые платформы. В её основе — обработка и анализ больших данных, автоматизация процессов и использование интеллектуальных алгоритмов. Архитектура цифровой экономики включает несколько ключевых компонентов, представленных в таблице 1.

Компонент	Назначение	Пример реализации
Цифровые платформы	Обеспечивают взаимодействие участников цифрового рынка	Amazon, Яндекс.Маркет, Wildberries
Облачные вычисления	Хранение и обработка больших объёмов данных	AWS, Google Cloud, Яндекс.Облако

Компонент	Назначение	Пример реализации
Искусственный интеллект	Анализ данных, прогнозирование, автоматизация решений	ChatGPT, AlphaFold, Recommendation Systems
Технологии блокчейн	Безопасные транзакции и распределённый реестр	Bitcoin, Ethereum, Hyperledger
Интернет вещей (IoT)	Связь между физическими устройствами и цифровыми системами	Умные дома, промышленный мониторинг
Кибербезопасность	Защита цифровой инфраструктуры от угроз	Kaspersky, Check Point, СЗИ от НКЦКИ

Таблица 1. Компоненты архитектуры цифровой экономики

Примеры цифровизации в различных секторах:

- 1. Финансовый сектор:** – Онлайн-банкинг, автоматические кредитные скоринги на основе ИИ. – Пример: Tinkoff использует нейросети для оценки платёжеспособности клиента.
- 2. Здравоохранение:** – Использование ИИ для диагностики заболеваний по снимкам КТ и МРТ. – Пример: Системы которые предлагают удалённую диагностику и консультации.
- 3. Промышленность (Индустрия 4.0):**
 - Цифровые двойники, предиктивное обслуживание оборудования.
 - Пример: Siemens MindSphere — IoT-платформа для промышленного мониторинга.
- 4. Государственные услуги (GovTech):**
 - Порталы электронного правительства, автоматизация налогового администрирования. – Пример: Госуслуги — единая цифровая платформа для взаимодействия граждан с государством.

Цифровая экономика формирует новые условия конкуренции, меняет трудовые отношения и требует создания устойчивой архитектуры, способной адаптироваться к быстро меняющимся условиям. Особую важность приобретает не только техническая, но и организационная гибкость цифровых систем.

Искусственный интеллект как драйвер цифровой трансформации

Искусственный интеллект (ИИ) становится ключевым технологическим катализатором в развитии цифровой экономики. Благодаря способности обрабатывать большие объёмы данных, выявлять закономерности и принимать решения без участия человека, ИИ активно внедряется в бизнес, промышленность, медицину, транспорт и государственное управление.

Основные направления применения ИИ:

Область	Применение ИИ	Конкретный пример
Финансы	Оценка рисков, скоринг, алгоритмическая торговля	Системы кредитного скоринга в Сбербанке
Здравоохранение	Диагностика, анализ снимков, подбор терапии	IBM Watson, Aidoc
Ритейл и маркетинг	Персонализация, чат-боты, прогноз спроса	Рекомендательные системы Ozon и AliExpress
Транспорт и логистика	Оптимизация маршрутов, автономные автомобили	Tesla Autopilot, Яндекс Go
Государственное управление	Анализ данных населения, умные города	Платформа «Госуслуги», система «Умный город»

ИИ также повышает эффективность принятия управленческих решений, снижает издержки и создаёт новые бизнес-модели. Однако столь широкое распространение технологий ИИ увеличивает поверхность потенциальных кибератак.

Кибербезопасность в эпоху искусственного интеллекта

С расширением цифрового пространства и интеграцией ИИ-систем растёт и угроза киберпреступлений. Угрозы становятся более интеллектуальными, применяются технологии глубоких фейков, фишинга, а также атаки на сами ИИ-модели.

Типы киберугроз, связанных с ИИ:

Угроза	Описание	Пример
Атаки на обучающие данные (data poisoning)	Внедрение вредоносных данных в обучающие выборки	Нарушение работы системы распознавания лиц
Атаки на модель (model inversion)	Получение конфиденциальных данных из обученной модели	Извлечение медицинской информации из ИИ
Злоупотребление ИИ (malicious AI)	Использование ИИ для создания фейковых видео, спама, фишинга	Deepfake-видео для шантажа
Нарушение приватности	Утечка персональных данных через плохо защищённые ИИ-сервисы	Взлом облачного ИИ-помощника

Таким образом, современные подходы к кибербезопасности должны включать защиту самих интеллектуальных систем и учитывать возможности атак, инициированных при помощи ИИ.

Цифровая экономика вступила в фазу глубокой трансформации под влиянием технологий искусственного интеллекта. ИИ обеспечивает высокую эффективность обработки информации, автоматизацию процессов и открывает новые возможности в производстве, финансах, здравоохранении и других отраслях. Однако вместе с ростом цифровой инфраструктуры и интеллектуальных систем возрастают риски — от утечек персональных данных до целенаправленных атак на алгоритмы машинного обучения.

Кибербезопасность в эпоху ИИ требует новых подходов: адаптивных систем защиты, проактивного мониторинга угроз и встраивания безопасности в сами интеллектуальные алгоритмы. Формирование доверия к цифровым сервисам и устойчивость

цифровой экономики невозможны без развития соответствующих правовых, технических и организационных механизмов.

Будущее цифровой экономики напрямую зависит от способности общества не только создавать инновационные решения, но и обеспечивать их безопасное функционирование. Интеграция ИИ и кибербезопасности должна стать не альтернативой, а стратегическим направлением цифрового развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Греф Г.О. Цифровая трансформация: путь России. — Москва: Издательство «Эксмо», 2020.
2. Брайод А., Шнайдер Ф. Экономика данных и цифровая эволюция. — СПб.: Питер, 2021.
3. Ковалев С.В. Информационная безопасность: угрозы XXI века. — Москва: Инфра-М, 2019.
4. Григорьев А.А. Искусственный интеллект и экономика будущего. — Новосибирск: СибАкадемИздат, 2022.
5. Медведев А.Н. Криптография и цифровая безопасность. — Казань: Казанский федеральный университет, 2020.
6. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. — Penguin Publishing Group, 2018.
7. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. — Pearson, 4th edition, 2021. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. — Geneva: WEF, 2023. <https://www.weforum.org>

ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ ДАР ШАРОИТИ РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Ёрзода Қиёмиддин Тохир, ассистенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14. E-mail: qiyomiddin1995@mail.ru

Дар шароити рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва ҷаҳонишавии иқтисод, масъалаи таъмини устувориҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ аҳамияти хоса пайдо намудааст. Иқтисоди рақамӣ, ки асосан бар пояи иттилоот, инноватсия ва технологияҳои рақамӣ устувор аст, талаботи нав ба идоракунии захираҳои молиявӣ ва самаранокии фаъолияти иқтисодии субъектҳои бозорро ба миён мегузорад.

Корхонаҳои саноатӣ ҳамчун яке аз сутунҳои асосии рушди иқтисоди миллӣ дар ҷунин шароит бояд на танҳо қобилияти мутабоқишавӣ ба технологияҳои навро дошта бошанд, балки низоми

мустаҳкамаи идоракунии молиявиро низ дар ихтиёр дошта бошанд, то ки дар шароити рақобати шадид ва тағйироти зуд-зуди бозор тавонанд фаъолияти худро ба таври самаранок идома диҳанд.

Калидвожа: захираҳои молиявӣ, корхонаҳои саноатӣ, иқтисоди рақамӣ, иттилоот, иноватсия, идоракунии молиявӣ, самаранокӣ.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ёрзода Киёмиддин Тохир, ассистент кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: qiyomiddin1995@mail.ru

В условиях стремительного развития цифровых технологий и глобализации экономики вопрос обеспечения финансовой устойчивости промышленных предприятий приобрел особое значение. Цифровая экономика, основанная в основном на информации, инновациях и цифровых технологиях, выдвигает новые требования к управлению финансовыми ресурсами и эффективности экономической деятельности субъектов рынка.

Промышленные предприятия как один из основных столпов развития народного хозяйства в таких условиях должны обладать не только способностью адаптироваться к новым технологиям, но и иметь в своем распоряжении надежную систему финансового управления, позволяющую эффективно продолжать свою деятельность в условиях жесткой конкуренции и частых рыночных изменений.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, промышленные предприятия, цифровая экономика, информация, инновации, финансовое управление, эффективность.

ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Yarzoda Kiyomiddin Tahir, associate Professor of the Department of Economic Theory of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14. E-mail: qiyomiddin1995@mail.ru

In the context of the rapid development of digital technologies and the globalization of the economy, the issue of ensuring the financial stability of industrial enterprises has acquired special importance. The digital economy, based mainly on information, innovation and digital technologies, puts forward

new requirements for the management of financial resources and the efficiency of economic activity of market entities.

Industrial enterprises, as one of the main pillars of the development of the national economy in such conditions, should not only have the ability to adapt to new technologies, but also have at their disposal a reliable financial management system that allows them to effectively continue their activities in the face of fierce competition and frequent market changes.

Key words: *financial resources, industrial enterprises, digital economy, information, innovation, financial management, efficiency.*

Дар ҳамаи низомҳои иқтисодӣ яке аз омилҳои рушди иқтисодёт корхонаҳое махсуб мешаванд, ки дар соҳаи худ самаранок фаъолият намуда, рақобатпазирии худро дар бозорҳои ватанию хориҷӣ таъмин карда метавонанд. Онҳо барои самаранок амалисозии фаъолияти хоҷагидорӣ, истеҳсоли маҳсулот, ба даст овардани даромадҳо ва андушти пасандоз бояд иқтисодии захиравии муайянро доро бошанд ва саривақт фаъолиятшонро бо захираҳои моддӣ, меҳнатӣ, молиявӣ, техникӣ ва иттилоотӣ таъмин намоянд.

Дар низоми иқтисодии захиравии корхонаҳои саноатӣ нақши захираҳои молиявӣ бештар аст, махсусан барои корхонаҳои наватасис, чунки ташаккулёбии ҳамаи дигар захираҳо аз он вобастагии зиёд дорад.

Маҳз дар ҳаҷми кофӣ мавҷуд будани захираҳои молиявӣ, истифодаи самаранокии онҳо вазъи умумии корхона, қобилияти пардохткунӣ доштан, устувории молиявӣ ва рақобатпазиро муайян месозанд. Дар робита бо ин, вазифаи муҳими корхонаҳо пайдо намудани имкониятҳои зиёдсозии захираҳои молиявӣ ва истифодаи оқилонаи онҳо бо мақсади баландбардории самаранокии фаъолияти корхона мебошад.

Иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон айнаи замон рушди босуботро касб намуда истодааст. Омили муҳими рушди иқтисодиёт ин рушди истеҳсолоти саноатӣ ба шумор меравад, ки қабул гардидани ҳадафи чоруми кишвар, яъне саноатикунории босуръати кишвар исботи ин гуфтаҳо мебошад. Устувории молиявӣ гуфта вазъи молиявии бо субот ва пойдори корхона, доимо пардохттавон будани он фаҳмида мешавад.

Таҳлили устувории молиявӣ дар ин ё он сана имкон медиҳад, ки дар муддати давраи пеш аз таҳлилӣ корхона то чӣ андоза сарватҳои моддӣ худро дуруст идора намуда аст. Яке аз вазифаҳои муҳимтарини таҳлили вазъи молиявии корхона омӯзиши

нишондиҳандаҳои инъикоскунандаи устувории молиявии он мебошад.

Дар ин маврид муҳим аст, ки вазъи манбаҳои молиявӣ ба талаботи бозор мувофиқ ва ба тақозои рушди босуботи корхона ҷавобгӯ бошад.

Таъмини устувории молиявии корхонаҳои саноати яке аз шарту воситаҳои муфиди тақмили самараноки муносибатҳои бозорӣ ба шумор рафта, ҷараёни иқтисодиёти корхонаҳоро тавассути назорат муътадил мегардонад.

Дар замони муосир ва мавҷудияти шаклҳои гуногуни моликият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳқиқи масъалаҳои ташаккул ва тақрирестехсоли сармоя ва устувории молиявии корхонаҳои саноати маҳсусан мубрам гардида аст. Зеро имкониятҳои барқароршавии фаолияти корхонаҳо ва рушди минбаъдаи онҳо ҳамоно вазъ метавонанд амали гарданд, ки агар соҳибмулк сармояро бо ақлона идора намояд.

Дар шароити ташкилкунии натоиҷи ниҳонии баланди фаъолияти корхонаҳои саноати дар сатҳи муҳим аз оптималӣ будани сохтори сармоя аз нуқтаи назари самаранокии функционалии он вобастагӣ доранд. Сохтори сармояи молияви ин таносуби воситаҳои таъмини устувории молияви ва қарзӣ мебошад, ки аз ҷониби корхона дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ мавриди истифода қарор меёбад.

Дар шароити имрӯза барои нигоҳдории устувории молиявии корхонаҳои саноати ва нигоҳдории сармояи корхонаҳо ва натиҷаҳои ноил шавии корхона маҳсусан ба нишондиҳандаҳои даромаднокии он таъсири бевосита мерасонад.

Яке аз соҳаҳои афзалиятноки рушди саноати кишвар ин соҳаи саноати сабук ба шумор меравад. Дар солҳои истиқлолияти давлатӣ иқтидорҳои нав дар соҳаҳои насосҷӣ, қолинбофӣ, дӯзандагӣ, мебелбарорӣ, коркарди пӯст, ҷӯроббофӣ сохта ба истифода дода шуда, мучаҳҳазгардонии хатҳои технологияи корхонаҳо амалӣ гардид. Саноати сабук бо назардошти дастрас будани ашёи хоми маҳаллӣ, вобастагӣ надоштан ба воридоти ашёи истехсолӣ аз хориҷ, хусусияти меҳнатталабӣ, ки ба ташкили шумораи зиёди ҷойҳои корӣ мусоидат мекунад ва қобилияту имконияти васеи бо маҳсулоти тайёр таъмин намудани аҳоли соҳаи афзалиятноки ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Маълум аст, ки рушди саноат яке аз нишондиҳандаҳои муаянкунандаи рушди минтақаҳои кишвар мебошад ва талаботи ҳадафи 4-уми рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар баҳисоб

меравад, ки аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидааст, муайянкунандаи рейтингӣ рушди минтақаҳои кишвар мебошад.

Воқеан ҳам дар минтақае, ки индекси саноати он паст аст, рейтингӣ рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ он наметавонад баланд бошад. Танҳо рушди устувор ва босуръати саноат метавонад неқӯаҳволии мардумро таъмин намуда, эътибори кишварро дар рейтингҳои байналмилалӣ рушд, рейтингӣ пардохтпазирии кишвар афзоиш диҳад ва тавозуни савдои дохилӣ ва хориҷиро ҳавасманд кунад.

Афзоиши маҳсулнокии меҳнат ҳамчун натиҷа ба баланд бардоштани ҳавасмандии кормандон ба афзоиши ҳаҷми маҳсулоти саноати сабуки мамлакат оварда мерасонад.

Дар навбати худ агар дар корхонаҳо ба масъалаи ҳавасмандгардонии коргароне, ки бевосита дар раванди истеҳсолот иштирок менамоянд диққати зарурӣ зоҳир карда шавад, суръати боз ҳам баландтари афзоиши ин нишондиҳандаҳо таъмин намудан имконпазир мегардад.

Молияи корхона яке аз звенаҳои асосии низоми молиявии давлат буда, дар рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ҷомеа нақши муҳимро мебозад.

Аз натиҷаҳои молиявии ва ҳолати молиявии корхонаҳо ҳалли бисёр масъалаҳои макроиқтисодӣ, аз он ҷумла ташаккули қисми даромади буҷети давлатӣ, паст намудани сатҳи бекорӣ, кабизоати ва ғайра вобаста мебошад. Аз ин лиҳоз омузиши натиҷаи молиявии фаъолияти корхонаҳо ва ҳолати молиявии онҳо аҳамияти муҳими илмӣ амалӣ касб менамояд.

Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ҳолати молиявии корхонаҳо аз давраҳои сикли вобаста мебошад, чунки дар ҳар як давра (руқуд, депрессия, ҷонокшавӣ ва рушд) корхонҳо ҳолати якхелаи молиявӣ дошта наметавонанд.

Моҳияти иқтисодии устувории молиявии корхонаҳо аз руи таъмин будани захираву хароҷотҳо, бо сарчашмаҳои барои захираву хароҷотҳои зарурӣ, муайян менамоянд. Барои таҳлил устувории молиявии корхонаҳо, аввало нишондиҳандаҳои барзиёд ва ё норасоии воситаҳо (манбаъро) барои ташкили захира ва хароҷот ҳисоб намудан зарур мешавад. Вобаста ба сатҳи устувории молиявии корхона метавонад чор ҳел дошта бошад: устувории мутлақ, устувории муътадил, ҳолати молиявии ноустувор, ҳолати молиявии буҳронӣ.

Барои тавсифи устувории молиявии корхона аз зарибҳои зерини молиявӣ истифода менамоянд: зариби автаноми ва ё устуворӣ, зариби таносуби воситаҳои қарзшудаю худӣ, зариби маблағгузорӣ, зариби пардохтпазирии мутлақ, зариби пардохтпазирии ҷорӣ.

Таҳлили натиҷаҳои молиявӣ масъалаҳои ташаккулёбии фоидаи корхона ва шаклҳои он (фоида аз фуруш, фоидаи тавозунӣ, фоидаи соф) омилҳои, ки ба ҳаҷми фоида таъсир мерасонанд. (даромади умумӣ, хароҷотҳои истеҳсолӣ, сифат ва нархи маҳсулот, ва ғайра) дар бар мегирад. Дар натиҷаи амалисозии таҳлили натиҷаҳои молиявӣ корхона роҳҳои зиёд намудани ҳаҷми фоидаи корхонаро муайян намудан ва дар нақшаи молиявии он истифода бурдан мумкин аст.

Дар шароити муосири иқтисоди рақамӣ, таъмини устувории молиявии корхонаҳои саноатӣ ба яке аз масъалаҳои калидӣ ва стратегии рушди иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Бозорҳои рақобатнок, тағйироти зуд-зуди муҳити иқтисодӣ ва воридшавии технологияҳои нав талаб менамоянд, ки идоракунии молиявии корхонаҳо мутобик ба воқеиятҳои нави рақамӣ таҷдиди назар қарда шавад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки устувории молиявӣ на танҳо аз нишондиҳандаҳои анъанавии молиявӣ вобаста аст, балки инчунин ба сатҳи рақамикунории раванди идоракунии, қобилияти идора қардани хавфҳои рақамӣ, ва омодагии кормандон ба истифодаи абзорҳои муосири молиявӣ алоқаманд мебошад.

Корхонаҳои, ки бо истифода аз технологияҳои рақамӣ фаъолияти молиявии худро ба таври самаранок идора менамоянд, қобилияти беҳтари мутобикшавӣ ба тағйироти бозор, ноустувориҳои иқтисодӣ ва рақобати байналмилалиро доранд.

Дар асоси таҳлили анҷомшуда, метавон хулоса қард, ки роҳи асосии таъмини устувории молиявии корхонаҳои саноатӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ дар муттаҳид қардани фаҳмишҳои молиявӣ бо абзорҳои рақамӣ, тақвияти иқтисодии инсонӣ ва танзими оқилонаи сиёсати молиявӣ қарор дорад.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011 № 726.
2. Барфиев Қ.Х. Таҳлили иқтисодӣ. Китоби дарсӣ Душанбе: Ирфон, 2019-400с

3. Комилов С. Ҷ., Низомова Т. Д., Давлатов У. Иқтисоди корхона // Китоби дарсӣ. Душанбе, 2015- 465 с
4. Эргашев А., Мухадбердиев Х. «Назарияи иқтисод». Қисми I ва II. Душанбе – 2003;
5. Оймаҳмадов Г.Н. «Молия». Душанбе, Нодир – 2005;
6. Тавсияномаи методӣ оид ба таҳлили ҳолати молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ, Душанбе, 2007.
7. Раҳимов З.А., Ҷӯраев Ш.Ҷ. «Васоити таълимӣ аз фанни Молия, муомилоти пул ва қарз». Душанбе – 2006;
8. Раҳимзода Шариф. Муомилоти пулӣ ва қарз. –Душанбе, 2008.
9. Ҳасанов А.Р., Миразизов А.Ҳ., Содиков Р.Ҳ. Молия ва қарз (китоби дарсӣ).- Душанбе, 2010.
10. Тавсияномаи методӣ оид ба таҳлили ҳолати молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ , Душанбе, 2007с.

НИЗОМИ МОЛИЯВИ ТАЪСИРИ ОН БА РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ

Давлатова Наргис Иззатовна, ассистенти кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омили Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14.

Дар мақола масъалаи низоми молиявии ба бонк нигаронидашуда, давлатҳои тараққикарда ва давлатҳои рӯ батарақи мавриди омӯзиши қарор гирифта шудааст, ки дар кишварҳои дорони бахши молиявии тараққикарда - низоми молиявии ба бозор нигаронидашуда нисбат ба низоми ба банк нигаронидашуда бартарӣ доранд.

Калидвожаҳо: низоми молиявӣ, низоми бонкӣ, сугурта, сармоягузорӣ, нафақа, бозори молиявӣ, иқтисоди рақамӣ.

ФИНАНСОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Давлатова Наргис Иззатовна, ассистент кафедры экономического анализа и статистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

В статье изучается вопрос банковско-ориентированной финансовой системы развитых стран и развивающихся стран, финансовой, экономической. что в странах с развитым финансовым сектором рыночно-ориентированные финансовые системы превосходят банковско-ориентированные. Банковские системы эффективны в странах со слабо развитым финансовым сектором.

Ключевые слова: финансовая система, банковская система, страхование, инвестиции, пенсия, финансовый рынок, цифровая экономика.

THE FINANCIAL REGULATION AND ITS IMPACT ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Davlatova Nargis Izzatovna, assistant of the department of economic analysis and statistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14.

Effective systems in countries with poorly developed financial sectors. that in countries with developed financial sectors, market-oriented financial systems are superior to bank-oriented ones. Effective banking systems in countries with poorly developed financial sectors.

Key words: financial system, banking system, insurance, investments, pension, financial market, digital economy.

Таҷрибаи таърихӣ кишварҳои саноатӣ ва таҷрибаи кишварҳои рӯ ба тараққӣ имрӯз ба дарси муҳими дигар ишора менамоянд, ки ҷаҳони имрӯзаро бе рақамикунонии иқтисодӣ тасавур кардан ғари имкон мебошад. Молияи ҷамъиятии солим ва аъсои устувор муайянкунанда (омил)-и асосии рушди институтҳои молиявӣ хусусӣ мебошанд [3 с 4].

Яке аз вазифаҳои муҳими низомҳои – ин интиқоли хавф ба онҳое, ки ба он тобоваранд. Шартномаҳои молиявӣ метавонанд ба муттаҳидсозӣ ва диверсификатсияи хавфҳо мусоидат кунанд. Муҳаққиқони ин масъала дар ҷунин ҳулосаанд, ки рушди молиявӣ ба коҳиши ноустувории маҷмӯи иқтисодӣ майл дорад [5 с 112].

Ин як механизми муҳими суғуртакунӣ барои қишри камбизоати аҳоли махсуб меёбад, зеро тақонҳои иқтисодӣ боиси афзоиши шумораи камбизоатон мегардад. Аммо, дар ҳоле ки низомҳои молиявӣ ҳамзамон дорои қобилияти коҳиш додани хавфҳо мебошанд, дар ҳолати мавҷуд набудани дастгирии институтсионалие, ки ҳавасмандии оқилонаи барканорсозии хавфро фароҳам меоранд, рушди молиявӣ метавонад боиси, на ин ки коҳиш, балки афзоиш хавф гардад [6 с 21].

Бозорҳои молиявӣ барои коҳиш додани хароҷоти иттилоотӣ дар ҳамгироии ҳам раванди қарздиҳӣ ва ҳам баамалбарории трансаксияҳо ба миён меоянд. Онҳо ҳадамоти пардохтиро пешниҳод мекунанд, ки мубодилаи молҳо ва хизматрасониҳоро

осон намуда, ба сафарбаркунии пасандозҳо ва тақсимои қарзҳо мусоидат мекунад ва қарзгиронро назорат мекунад. Тавассути арзёбии сармоягузориҳои алтернативӣ ва назорати амали қарзгирандагон, миёнаравони молиявӣ мушкилоти иттилоотиро бартараф намуда, самаранокии истифодаи захирахоро афзун менамоянд [1 с 34].

Дар кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ тараққикарда ба ташкilotҳои молиявӣ бонкҳо, ширкатҳои суғурта, фондҳои нафақа, нақшаҳои гуногуни сармоягузорӣ (фондҳои муштарақ), нақшаҳои ҳатмии пасандозӣ, бонкҳои амонатӣ, иттифоқҳои қарзӣ ва бозорҳои коғазҳои қиматнок дохил мешаванд. Дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ бошад, навъи қарздиҳии инфиродии дорои механизми энфорсмент, ки аз рӯи эътибори маҳаллӣ ва меъёрҳои гуруҳӣ асос ёфтааст, нақши муҳим мебозад. Дар ин робита, масъалаи омӯзиши таъсири қарздиҳии дарозмуддати бонкӣ ба рушди иқтисодӣ ва дастгирии институтсионалии фаъолияти миёнаравҳои молиявӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Ба шумораи омилҳои муҳимтарини рушди устувори иқтисодӣ мансуб доништа мешаванд: маблағгузорӣ дар баробари эҷоди технологияҳои нав, баланд бардоштани сатҳи таърифи аҳоли ва шомилсозӣ ба низоми тақсимои байналмилалӣ меҳнат. Ҳангоми таҳлили равандҳои сармоягузорӣ дар мадди аввал мушкилоти маблағгузори сармоягузориҳо қарор мегиранд. Ба сифати мисол, метавон моделҳои паҳншудаи рушди иқтисодии аз ҷониби Солоу-Суон ва Ромер пешниҳодшударо ёдовар шуд [8 с 47]. Таърихан шаклҳои муайяни маблағгузори сармоягузорӣ ташаккул ёфтаанд.

Дар ҳолати дигар, корхона қисми муҳимтарини маблағҳои қарзии худро тавассути дар бозори кушода ҷойгир намудани вомбаргҳо ба даст меорад, ки дар ин сифат низоми рушдёфтаи миёнаравони молиявӣ (ширкатҳои суғурта, фондҳои нафақа, кассаҳои амонатӣ ва ғ.) барои ӯҳдадориҳои дарозмуддат пешниҳодкунандаи талаботҳои азимро (market-based system) метавон тасаввур намуд. Дар ИМА ба ҷойгиркунии вомбаргҳо тақрибан 60% тамоми захираҳои қарзӣ, ки аз ҷониби корпоратсияҳои ғайримолиявӣ дар давоми солҳои 1970-1994 ҷалб гирдидаанд, рост меояд. Дар Канада он зиёда аз се як ҳиссaro ҳам гузаштааст ва дар он ҷойҳое, ки ширкатҳои саноатӣ бо бонкҳои азим алоқаманданд зич доранд, қисми асосии воситаҳои қарзӣ ба қарзҳои бонкӣ (bank-based system) рост меояд. Ҳамин тариқ, дар Ҷопон аз 3/4 ҳиссаи тамоми воситаҳои қарзӣ, ки аз ҷониби

корпоратсияҳои ғайримолиявӣ дар давраи солҳои 1970-1994 ҷалб гардидаанд, ба қарзҳои бонкӣ мансубанд; дар Олмон бошад, ин ҳисса аз нисф гузаштааст.

Дар асоси натиҷаи таҳлилҳои гузаронидашуда муайян карда шуд, ки вақте ки мо аз кишварҳои дорои ММД-и ба ҳар сари аҳоли нисбатан камдошта ба кишварҳои дорои ММД-и ба ҳар сари аҳоли баланд мегузарем, индекси концентратсияи бонкӣ (ҳиссаи дороиҳои се бонки нисбатан калонтарин дар ҳаҷми умумии дороиҳои бахши бонкӣ) тамоюли пастшавиро дарбар мегирад. Кишварҳои дорои низоми молиявии сустрӯшдакарда ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои бештарро дар самти амалиёти бонкӣ пеша кардаанд; дар байни сатҳи коррупсия ва низоми сусти молиявӣ муносибати қавии мусбӣ арзи вуҷуд дорад; дар кишварҳое, ки ММД ба ҳар сари аҳоли баландтар аст, бозорҳои саҳомӣ нисбат ба бонкҳо самараноктаранд, яъне бо андозаи афзоиши ММД ба ҳар сари аҳоли, низомҳои иқтисодӣ низ тамоюли бозори худро тақвият медиҳанд.

С.Тадессе [1 с 41] муносибати меъморӣ низоми молиявии иқтисодиёт (дараҷаи тамоюли ба бозор нигаронидашудаи он) ва маҳсулнокии иқтисодии бахши воқеиро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Исбот шудааст, ки самаранокии нисбии низоми молиявии бонкӣ дар қиёс бо бозорӣ аз қувваи фазои шартномавӣ ва сатҳи мушкilotи агентӣ дар иқтисодиёт вобаста аст. Тавре аз ҳисобҳо ба назар мерасад, тамоюлҳои охири сиёсати рушди молиявиро, ки бидуни баҳс архитектураи бозори низомҳои молиявиро ба иқтисодҳои дар ҳоли рушд ва дар ҳоли гузариш номуайян нишон медиҳанд, номувофиқ ҳисобидан мумкин аст, зеро архитектураи муносиби молиявӣ метавонад манбаи арзиш бошад.

В.Дементьев [11 с 71] консепсияи рушди иқтисоди миллиро дар асоси моделҳои ба бозор нигаронидашуда ва ба бонк нигаронидашудаи иқтисоди бозорӣ таҳқиқ намудааст. Таҳлили гузаронидашуда набудани алоқаи байни онҳоро бо марҳилаҳои рушди даврии технологияҳо, ба марҳилаҳои "мавҷҳои дароз" -и рушди иқтисодӣ ва инчунин қайди нокифояи хусусиятҳои пешрафти пайгиранда ва пешсаф, нишон медиҳад. Муқоисаи низомҳои ба бонк нигаронидашуда ва ба бозор нигаронидашуда маҳз барои марҳилаҳои пайдоиш ва болоравии босуръати "мавҷи дароз" -и рушди техникаи иқтисодӣ таваҷҷӯҳи бештарро касб намудаанд, ки аксаран маҳз ҳамин марҳилаҳо аз маблағгузори берунаи соҳа вобастагӣ доранд.

Ҳангоми таҳқиқи алоқаи байни низоми молиявӣ ва рушди саноат (ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам дар бахшҳои алоҳидаи он) чунин масъалаҳо мавриди таҳлил қарор гирифтанд: тибқи кадом модел (ба бонк нигаронидашуда ё ба бозор нигаронидашуда) соҳаҳое, ки аз маблағгузори беруна ва эҳтимолияти ташаккули ширкатҳои нав вобастагии зиёд доранд, зудтар меафзоянд. Тадқиқотҳои гузаронидашуда таъсири сохтори низоми молиявиро ба суръати рушди соҳаҳои мазкур ошкор накардаанд ва нишон доданд, ки дар рушди иқтисодии соҳаи саноат на ин, ки бартариҳои бонкӣ ё ҷузъҳои бозор, балки сатҳи умумии рушди ҳамаҷонибаи низоми ҳуқуқӣ ва молиявӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи масъалаҳои марбут ба алоқамандии сатҳи рушди низоми молиявӣ ва рушди иқтисодӣ таҳия намудани як қатор муқаррароти асосиро имкон медиҳад:

➤ миқёс ва самаранокии низоми молиявӣ бо суръати рушди иқтисодӣ алоқамандии мусбӣ доранд;

➤ низоми молиявие, ки дар маҷмӯъ баррасӣ карда мешавад, омили рушди иқтисодӣ мебошад;

➤ тақсим намудани низоми молиявӣ ба бонкӣ ва ё бозорӣ ҳамеша мувофиқ нест;

➤ дар марҳилаҳои гуногуни рушди иқтисод механизмиҳои гуногуни афзоиш ҳукмфармош: дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ рушди иқтисодӣ аз ҳисоби ҷамъоварии сармоя ва дар кишварҳои пешрафта бошад - аз ҳисоби самаранокии омилҳои истеҳсоли ба амал меояд;

➤ ҳаҷми рушди иқтисодӣ дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ бо бонкҳо ва дар кишварҳои пешрафта бо бозорҳо алоқаманданд.

Ба самаранокии ин ё он низом як қатор омилҳои институтсионалӣ таъсир мерасонанд. Чунончӣ, низомҳои ба бозор нигаронидашуда танҳо дар шароити таъмини ҳимояи ҳуқуқи қавии ҳуқуқи моликият ва қарордодҳо, ки ғайриқонунии самарабахши низоми судии дар кишварҳои дорои иқтисоди гузаранда мавҷуд набударо дарбар мегиранд, бомуваффақият амал мекунанд. Дар шартномаҳо пешниҳоди ҳама ҷузъиёти марбут ба назорати пурраи амалиётҳо душвор аст, бинобар ин, агар дар кишварҳои дорои анъанаи ҳуқуқи маъмулӣ суд на ба ҳарфи шартнома, балки ба моҳияти он пайгирӣ кунад, пас дар кишварҳои бидуни чунин анъана маҳз бонкҳои қави дорои қобилияти ҳифзи муносибатҳои шартномавиро доранд. Бо роҳи маҷбур кардани муштариён ба ифшои маълумот ва пардохти қарз, онҳо ба рушди саноат мусоидат

мекунанд. Пас ин маънои онро дорад, ки низомҳои ба бозор нигаронидашуда нисбат ба низомҳои ба бонк нигаронидашуда, аз нигоҳи тақсимои сармоя ба манфиати ширкатҳои нави инноватсионӣ, метавонанд самаранокии камтар дошта бошанд.

Дар шароити фазои мавҷудаи институтсионалии иқтисодӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи афзалиятноки таҳқиқотӣ, дар қатори усулҳои дедуктивии саҳти назарияҳои анъанавии молия, бояд усулҳои таҳлили институтсионалиеро дар бар гирад, ки дар он ба маълумоти таҷрибавӣ, аз ҷумлаи муайян намудани мушкilotи мушаххаси фаъолияти низоми молиявӣ ва асосноккунии тасодуфӣ набудани падидаҳои нави иқтисодӣ иҷтимоии иқтисодии рӯ ба тараққӣ, диққати махсус дода мешавад.

АДАБИЁТ

1. Акрамова Х.А. Проблемы бюджетирования, учёта и контроля затрат и калькулирования в текстильной промышленности / Х.А. Акрамова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - 2016. - №2/1 (193). –С. 34-41.
2. Ачилова М.А. Бюджетная система Республики Таджикистан: состояние, проблемы и перспективы развития / М.А.Ачилова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. - 2017. - № 4 (73). - С.121-131.
3. Sylla R. Financial Systems and Economic Modernization: A New Historical Perspective. –New York University. Processed., 2000.
4. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. –М.: Экономика, 1995.
5. King R., Levine R. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right // Quarterly Journal of Economics. –1993. – № 108. –P. 717-738.
6. Easterly W., Islam R., Stiglitz J. Shaken and Stirred: Explaining Growth Volatility In Boris Pleskovic and Joseph Stiglitz (eds.) Annual Bank Conference on Development Economics, World Bank. – Washington, D.C. –2001.
7. Denizer C., Iyigun M., Owen A. Finance and Macroeconomic Volatility.– Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Discussion Paper № 670. June 2000.
8. Beck T., Lundberg M., Majnoni G. Financial Development and Economic Volatility: Does Finance Dampen or Magnify Shocks? –World Bank. –2000.
9. Barro R, Sala-i-Martin X. Economic Growth, McGraw-Hill, Inc., 1992.

10. Tadesse S. Financial Architecture and Economic Performance: International Evidence // William Davidson Working Paper №. 449. (October 2002). – <http://ssrn.com/abstract=307223>.
11. Дементьев В. Теория национальной экономики и мезо-экономическая теория // Рос. экон. журнал. – 2002. – №4. – С. 71-82.

ТАЪСИРИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ БА ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шерализода Румайсо Музафархон, муаллими калони кафедраи низоми иттилоотӣ - инноватсионӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, куч. Нахимова 64/14.

Мақолаи мазкур ба таҳлили нақши технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар рушди иқтисоди миллӣ равона шудааст. Ҳукумати электронӣ ҳамчун шакли нави идоракунӣ ва хизматрасонӣ имконият медиҳад, ки равандҳои маъмуриву иқтисодӣ бо суръат ва самаранокӣ беҳтар гарданд, фасод кам карда шавад ва дастрасии шаҳрвандон ва соҳибкорон ба хизматрасониҳои давлатӣ осон гардад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи ҳукумати электронӣ барои муосирсозии низоми идоракунӣ ва афзоиши рақобатпазирии иқтисод муҳим аст. Ин раванд боиси беҳтар шудани самаранокии идоракунӣ, коҳиши фасод ва рушди устувори иқтисодӣ мегардад.

Калидвожаҳо: ҳукумати электронӣ, иқтисоди рақамӣ, рушди иқтисодӣ, самаранокии идоракунӣ, шаффофият, сармоягузорӣ, рақамсозии хизматрасониҳо, инфрасохтори рақамӣ, фасод, иттилоот, инноватсия, рақобатпазирӣ, хароҷоти давлатӣ.

ВЛИЯНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА НА ЭКОНОМИКУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Шерализода Румайсо Музафархон, старший преподаватель кафедры информационные и инновационные системы в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

Данной статье посвящена анализу роли информационно-коммуникационных технологий в развитии национальной экономики. Электронное правительство как новая форма управления и предоставления услуг способствует ускорению и повышению эффективности административных и экономических процессов, снижению коррупции и упрощению доступа граждан и предпринимателей к государственным услугам. В Республике Таджикистан внедрение электронного правительства является важным

шагом к модернизации системы управления и повышению конкурентоспособности экономики. Этот процесс способствует улучшению эффективности управления, снижению коррупции и устойчивому экономическому развитию.

Ключевые слова: электронное правительство, цифровая экономика, экономическое развитие, эффективность управления, прозрачность, инвестиции, цифровизация услуг, цифровая инфраструктура, коррупция, информация, инновации, конкурентоспособность, государственные расходы.

THE IMPACT OF E-GOVERNMENT ON THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sheralizoda Rumayso Muzafarkhon, Senior Lecturer, Department of the information and innovation systems in economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14.

This article is devoted to the analysis of the role of information and communication technologies in the development of the national economy. E-government, as a new form of governance and service delivery, enables faster and more efficient administrative and economic processes, reduces corruption, and facilitates citizens' and entrepreneurs' access to government services. In the Republic of Tajikistan, implementing e-government is a crucial step towards modernizing the governance system and enhancing the economy's competitiveness. This process contributes to improving administrative efficiency, reducing corruption, and fostering sustainable economic development.

Keywords: e-government, digital economy, economic development, management efficiency, transparency, investment, digitalization of services, digital infrastructure, corruption, information, innovation, market competitiveness, public spending.

Дар ҷаҳони муосир, технологияи иттилоотӣ ва иртибототӣ ҳамчун омили муҳими рушди иқтисод ва ислоҳоти идоракунии шинохта шудааст. Ҳукумати электронӣ, ки истифодаи технологияҳои рақамӣ ва интернетро барои идоракунии муассир ва пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ дар бар мегирад, метавонад таъсири назаррас ба рушди иқтисодӣ дошта бошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки кишваре бо иқтисодиёти дар ҳоли рушд аст, ҷорӣ кардани ҳукумати электронӣ боис ба беҳбудии сифати хизматрасониҳои давлатӣ, кам шудани ғасод ва афзоиши самаранокии идоракунии захираҳои иқтисодӣ мегардад. Ҳукумати

электронӣ (e-government) ҳамчун яке аз рукнҳои муҳими рушди низоми идоракунии муосир дар ҷаҳон шинохта шудааст. Бо ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар фаъолияти давлатдорӣ, раванди ҳукумати электронӣ имконият медиҳад, ки хизматрасониҳои давлатӣ босуръат, шаффоф ва дастрас барои шаҳрвандон ва корхонаҳо ба амал оянд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамигардонии ҷомеа, татбиқи ҳукумати электронӣ на танҳо сифати идоракуниро беҳтар мекунад, балки таъсири мусбат ба рушди иқтисоди миллӣ низ мерасонад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар давраи охир таваҷҷуҳ ба рушди ҳукумати электронӣ афзуда, барномаҳо ва лоиҳаҳои гуногуни рақамӣ бо ҳадафи беҳтар намудани хизматрасониҳои давлатӣ ва тавсеаи иқтисоди рақамӣ амалӣ шуда истодаанд. Татбиқи ҳукумати электронӣ барои Тоҷикистон ҳамчун кишвари дар ҳоли рушд муҳим буда, метавонад дар самти беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, коҳиш додани ғасод ва боло бурдани самаранокии фаъолияти идоракунии давлатӣ таъсири назаррас расонад.

Ин матлаб ба таҳлили таъсири ҳукумати электронӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шуда, имкониятҳо ва мушкилоти мавҷударо муфасссал баррасӣ менамояд. Дар мавриди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ яке аз роҳҳои муҳими муосирсозии системаи идоракунии давлатӣ ва афзоиши рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мебошад. Татбиқи лоиҳаҳои рақамӣ дар бахшҳои гуногуни ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таъсири мусбат дошта, барои рушди соҳаҳои иқтисод ва ҷалби сармоягузориҳо мусоидат мекунад.

Мақсад аз таҳқиқ фаҳмидани таъсири ҳукумати электронӣ ба рушди иқтисоди Тоҷикистон, муайян намудани имкониятҳо ва мушкилоти татбиқи он мебошад. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки ҳукумати электронӣ метавонад бо беҳтар намудани самаранокии идоракунии, кам кардани ғасод ва баланд бардоштани шаффофият ба рушди устувори иқтисодӣ замина гузорад.

Ҳукумати электронӣ ҳамчун воситаи муҳими рушди иқтисоди рақамӣ ва ташаккули фазои мусоиди бизнес дар Тоҷикистон нақши калидӣ дорад ва татбиқи васеи он барои таъмини рушди иқтисодиёти кишвар зарур мебошад.

Ҳукумати электронӣ (e-Government) маҷмӯи тадбирҳо ва технологияҳоест, ки барои идоракунии муассир ва муосири давлат, пешбурди шаффофият, коҳиш додани хароҷот ва осон кардани

равандҳои бюрократӣ истифода мешаванд. Бо ҷорӣ кардани ҳукумати электронӣ:

- Хизматрасониҳои давлатӣ зуд ва бо камтарин хароҷот пешниҳод мешаванд;
- Муқовимат ба ғасод коҳиш меёбад;
- Дастрасӣ ба маълумот ва ҳадамотҳо барои соҳибкорон ва аҳоли осонтар мегардад;
- Муҳити соҳибкорӣ беҳтар ва бозғатимод мешавад;
- Инноватсия ва рақобатпазирӣ дар иқтисодиёт афзоиш меёбад.

Ҷадвали 1: Тасири ҳукумати электронӣ ба соҳаҳои иқтисоди Тоҷикистон

Соҳаи иқтисодӣ	Тасири ҳукумати электронӣ	Натиҷаҳо ва афзалиятҳо
Ҳукумати давлатӣ	Автоматизатсияи хизматрасониҳои давлатӣ, коҳиши ғасод	Пешбурди шаффофият, сарфаи вақт ва хароҷот
Соҳибкорӣ	Осон кардани бақайдгирӣ ва иҷозатномаҳо, дастрасӣ ба иттилооти марбут	Таъмини муҳити мусоиди тичорат, афзоиши сармоягузорӣ
Сармоягузорӣ	Шаффофияти раванди қабули қарорҳо ва мониторинг	Ҷалби сармояи хориҷӣ ва ватанӣ
Бозори меҳнат	Ҳангоми ба қайд гирифтани ва ташкили базаи маълумот оид ба шуғл	Коҳиши бекорӣ, беҳтар намудани мувофиқати касбомӯзӣ
Тичорати электронӣ	Ҳавасмандгардони транзаксияҳои онлайн ва муомилоти рақамӣ	Афзоиши гардиши молу хизматрасонӣ
Бақайдгирии андоз	Автоматизатсияи ҳисоби андоз ва пардохтҳо	Афзоиши даромади бучет ва самаранокии андозсупорӣ

Дар маҷмӯъ, ҳукумати электронӣ ба рушди иқтисодӣ тавассути беҳтар кардани ҷазои соҳибкорӣ, коҳиши хароҷот ва ҷалби сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ мусоидат мекунад.

Тоҷикистон дар солҳои охир тадбирҳои зиёдеро барои рушди инфрасохтори рақамӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ба шакли электронӣ андешидааст. Портالي ҷонаи давлатии www.e-gov.tj, низомҳои электронӣ дар идораҳои андоз, бақайдгирии

соҳибкорӣ ва гирифтани иҷозатномаҳо намунаҳои равшани пешрафт мебошанд.

Таъсири мусбӣ ба иқтисодиёт

- Коҳиши хароҷоти маъмурӣ: Пешниҳод кардани ҳадамот ба шакли электронӣ ба соҳибкорон ва шахрвандон имкон медиҳад, ки вақти худро сарфа карда, хароҷоти иловагии сафар ва муроҷиат ба идораҳои кам кунанд.

- Баландшавии шаффофият ва коҳиши фасод: Автоматизатсия ва рақамисозии равандҳо сатҳи фасодро коҳиш медиҳад, ки ин барои муҳити сармоягузорӣ ва рушди соҳибкорӣ хеле муҳим аст.

- Ҷалби сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ: Муҳити соҳибкорӣ шаффоф ва дастрасӣ ба ҳадамотҳо бо истифодаи ҳукумати электронӣ боиси ҷалби сармоягузoron мегардад.

- Самаранокии идоракунии: Идораи беҳтари захираҳои давлатӣ ва идоракунии беҳтарини равандҳо имконияти рушди устувори иқтисодиётро фароҳам меорад.

Мушкилот ва маҳдудиятҳо

Бо вучуди дастовардҳо, баъзе мушкилот вучуд доранд:

- Инфрасохтори нобаробар: Дар минтақаҳои дурдаст дастрасии интернет ва технологияи рақамӣ маҳдуд аст.

- Саводнокии рақамии паст: Бахши калони аҳоли ба технологияҳои нав одат накардаанд.

- Масъалаҳои ҳуқуқӣ ва таъминоти амният: Қонунгузорӣ ва амнияти иттилоотӣ бояд такмил ёбад.

- Маблағгузориҳои кофӣ: Барои рушди устувор ва васеъ намудани ҳукумати электронӣ захираҳои молиявӣ зарур аст.

Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ хизмат кунад, ки тавассути он хизматрасониҳои давлатӣ босифат ва бо самаранокӣ ба шахрвандон ва соҳибкорон пешниҳод мешаванд. Ин раванд боиси кам шудани фасод, коҳиши хароҷот ва беҳтар шудани муҳити соҳибкорӣ мегардад, ки натиҷаи он афзоиши рушди иқтисодӣ ва беҳбудии сатҳи зиндагии аҳоли мебошад. Бо вучуди мушкилот, бо ҷалби чораҳои зарурӣ ва ҳамкорӣ байни давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ, Тоҷикистон метавонад бо суръати баланд ба сӯи ҳукумати рақамӣ қадам гузорад ва бо ин роҳи рушди устувор ва рақобатпазирро таъмин намояд.

Татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодӣ ва ислоҳоти идоракунии давлатӣ мебошад. Бо истифода аз технологияҳои рақамӣ, ҳукумати

электронӣ метавонад сифати хизматрасониҳои давлатӣ, шаффофият ва самаранокии равандҳоро ба таври назаррас беҳтар созад. Ин ба соҳибкорон ва шахрвандон имкон медиҳад, ки бо хароҷоти камтар ва вақти кӯтоҳтар ба ҳадамот дастрасӣ пайдо кунанд, ки ин омилҳо рушди муҳити соҳибкорию мусоидат менамоянд.

Ҳукумати электронӣ инчунин ба коҳиши ғасод ва баланд бардоштани эътимоди сармоягузoron мусоидат мекунад, ки ин омилҳо барои ҷалби сармоягузории дохилӣ ва хориҷӣ муҳиманд. Бо ин роҳ рушди устувори иқтисоди миллӣ таъмин шуда, сатҳи зиндагии аҳоли беҳтар мегардад. Аммо татбиқи ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон бо мушкилоти муайян, аз ҷумла паст будани сатҳи саводнокии рақамӣ, маҳдудияти инфрасохтор дар баъзе минтақаҳо ва зарурати такмили заминаи ҳукуқӣ рӯбарӯ мебошад. Барои аз ин монеаҳо гузаштан ва пурра истифода бурдани потенциали ҳукумати электронӣ зарур аст, ки инфрасохтор тавсеа ёбад, сатҳи маърифатнокӣ баланд гардад ва қонунгузорӣ боз ҳам мукаммал гардад.

Дар маҷмӯъ, ҳукумати электронӣ метавонад ҳамчун омили асосии пешрафти иқтисодӣ ва ислоҳоти идорақунии давлатӣ дар Тоҷикистон хизмат намояд ва бо сиёсати пайгирона ва ҳамкориҳои ҳамаҷониба байни давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ рушди босуботи иқтисод ва фароҳам овардани ҳаёти беҳтарро таъмин намояд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳукумати электронӣ», қабулшуда 2018.
2. Барномаи давлатии рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025.
3. Ҷӯраев М., Раҳмонова З. «Ҳукумати электронӣ ва рушди иқтисод дар Тоҷикистон». – Душанбе, 2021.
4. Абдурахмонов Б. «Технологияҳои иттилоотӣ ва рақамигардонии идорақунии давлатӣ дар Тоҷикистон». – Душанбе, 2022.
5. World Bank. E-Government Development Report, 2023.
6. Саидова М. «Таҳлили таъсири ҳукумати электронӣ ба самаранокии иқтисодӣ». – Журнал «Иқтисоди миллӣ», №3, 2023.
7. Назаров Ф. «Рақамигардонии иқтисоди Тоҷикистон: имконот ва мушкилот». – Душанбе, 2020.
8. Халилов Ш. «Ғасод ва роҳҳои мубориза дар ҳукумати электронӣ». – Душанбе, 2019.
9. Аҳмедова Г. «Таъсири технологияи иттилоотӣ ба рушди соҳаи тичорат ва сармоягузорӣ». – Душанбе, 2021.

МЕТОДЫ ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ТРАНСПОРТНОЙ СФЕРЕ

Давлатзода Бахтовар Шамсулло, к.э.н., доцент, кафедрой прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: baha-201192@mail.ru

В статье рассматриваются методы применение информационные и цифровые технологии в транспортной сфере. Рост конкуренции на мировых товарных рынках является серьезным вызовом трансформации глобальных и национальных транспортных систем. Эта трансформация отражает требования нового технологического уклада, формируемого под воздействием активного производства и потребления цифровых и информационных технологий. Транспортная система теряет свои конкурентные преимущества в силу замедленного реагирования на цифровые вызовы. Целью данной статьи является применение методы цифрового и информационного технологий на транспорте.

Ключевые слова: информация, цифровая технология, конкуренция, товарных рынок, производства, потребление.

УСУЛҲОИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ВА РАҚАМӢ ДАР СОҲАИ НАҚЛИЁТ

Давлатзода Бахтовар Шамсулло, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Нахимов 64/14. E-mail: baha-201192@mail.ru

Дар мақола усулҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ дар соҳаи нақлиёт баррасӣ гардидааст. Рақобати афзоянда дар бозорҳои молии ҷаҳонӣ як мушкилоти ҷиддие барои табдили системаҳои нақлиёти ҷаҳонӣ ва миллии мебошад. Ин тағйирот талаботи низоми нави технологиро, ки дар зери таъсири истеҳсол ва истеъмоли фаъоли технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ ташаққул ёфтааст, инъикос менамояд. Системаи нақлиёт аз сабаби ба мушкилоти рақамӣ бартариҳои рақобати худро аз даст медиҳад. Мақсади ин мақола истифодаи усулҳои технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ дар нақлиёт мебошад.

Калидвожаҳо: иттилоот, технологияҳои рақамӣ, рақобат, бозори мол, истеҳсолот, истеъмол.

METHODS OF APPLYING INFORMATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE TRANSPORT SECTOR

Davlatzoda Bakhtovar Shamsullo - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. E-mail: baha-201192@mail.ru

This article examines the methods of applying information and digital technologies in the transport sector. The increasing competition in global commodity markets presents a serious challenge to the transformation of global and national transport systems. This transformation reflects the requirements of a new technological paradigm shaped by the active production and consumption of digital and information technologies. The transport system is losing its competitive advantages due to its delayed response to digital challenges. The main objective of this article is to explore and apply the methods of digital and information technologies in the transport sector.

Keywords: information, digital technology, competition, commodity market, production, consumption.

Современные цифровые и информационные технологии кардинально преобразуют транспортную сферу, становясь ключевым драйвером ее развития. Их внедрение позволяет принципиально модернизировать транспортную инфраструктуру, значительно повышая показатели безопасности, эффективности и качества услуг. Интеллектуальные системы управления транспортными потоками, автоматизированные решения для логистики и инновационные сервисы для пассажиров формируют новую парадигму организации перевозок. Особую значимость приобретают технологии реального мониторинга и предиктивной аналитики, существенно снижающие аварийность и оптимизирующие транспортные процессы.

Перспективные направления включают развитие автономного транспорта, внедрение блокчейн-решений в логистику, применение искусственного интеллекта для управления трафиком и технологий интернета вещей для контроля транспортных средств. Эти инновации не только повышают операционную эффективность, но и создают принципиально новые стандарты мобильности, трансформируя повседневные практики перемещения людей и грузов.

Цифровые и информационные технологии играют ключевую роль в формировании интегрированных транспортных систем современных умных городов, обеспечивая их слаженное взаимодействие. Реализация данного подхода предполагает внедрение автоматизированных систем управления транспортными

потоками, создание интеллектуальных транспортных сетей, совершенствование маршрутного планирования и расписаний движения, а также цифровизацию билетных систем и разработку специализированных приложений для мультимодального планирования поездок. Как отмечают эксперты, подобные технологические решения способствуют созданию единого информационного пространства городской транспортной инфраструктуры, значительно повышая ее эффективность и удобство для конечных пользователей.

Решение проблем экономического роста в нашей стране становится критической задачей появления положительных изменений в политической, социальной и экономической жизни страны. Основным фактором мирового экономического роста становятся информационные и цифровые преобразования, формирующие новый технологический уклад. И это единственный эффективный способ роста конкурентоспособности отраслевых, региональных и национальных рынков. Эра информационной и цифровой глобализации предлагает отрасли беспрецедентные возможности для достижения эффективности, при этом необходима переоценка существующих стратегий, бизнес-моделей и операционной деятельности. Только от инвестиций в технологию «Интернет вещей» (Industrial Internet of things, IIoT), обеспечивающую сбор, обработку и анализ данных с мониторингом производства и потребления товаров и услуг, промышленность ожидает увеличение выручки и сокращение расходов ближайших годы [1].

Неоднородность развития цифровой экономики и вариативность форм ее внедрения в общественную практику позволяют, тем не менее, выявить универсальные характеристики успешной технологической трансформации. К ним относятся, во-первых, наличие специфической проблемы, решение которой возможно исключительно средствами цифровых технологий, и, во-вторых, масштабные инвестиционные вложения в инновационные разработки и создание цифровой инфраструктуры. Данные факторы, как свидетельствуют современные исследования (Schwab, 2020; Digital Economy Report, 2021), составляют основу эффективного перехода к новому технологическому укладу.

В условиях цифровизации развивающиеся рынки получают стратегическое преимущество за счет возможности создания принципиально новых цифровых решений без необходимости

адаптации устаревших инфраструктурных систем. Данный подход обеспечивает потенциал для технологического лидерства в ключевых секторах экономики, поскольку позволяет реализовывать инновационные проекты на "чистом листе", минимизируя исторические ограничения и институциональные барьеры. Как показывают исследования, такая модель развития способствует формированию более эффективных и адаптивных цифровых экосистем по сравнению со странами, вынужденными осуществлять постепенную модернизацию существующих инфраструктурных комплексов.

Правительство республики реализует комплексную программу реформирования транспортной системы в соответствии с принципами рыночной экономики. Основными приоритетами данной политики являются создание конкурентной среды, расширение участия частного капитала и обеспечение свободы потребительского выбора. Государственные транспортные предприятия реорганизовуются по модели независимых коммерческих структур с сохранением ограниченного государственного контроля.

Особое внимание уделяется социальной составляющей транспортной политики. Для обеспечения мобильности малообеспеченных групп населения предусмотрены целевые субсидии на транспортные услуги. Поддержка городского общественного транспорта осуществляется через механизмы государственно-частного партнерства, с активным привлечением коммерческих операторов к предоставлению субсидируемых услуг.

Создание Единой Информационно-Аналитической Системы (ЕИАС) даст возможность решить задачи, связанные с проведением мониторинга показателей безопасности транспортного комплекса, и принимать меры при превышении допустимых значений [2]. Внедряемая система обеспечит расширение доступа граждан и организаций к открытым данным о работе Государственной службы по надзору и регулированию в сфере транспорта. В режиме реального времени станет доступна информация о перевозчиках с нарушениями в реестре, а также о транспортных предприятиях, допускающих несвоевременное устранение выявленных несоответствий.

Данная мера направлена на достижение двух ключевых целей: во-первых, сокращение экономических потерь добросовестных участников транспортного рынка, и во-вторых, системное

повышение качества предоставляемых перевозочных услуг. Прозрачность информации создаст дополнительные стимулы для соблюдения отраслевых нормативов и требований безопасности всеми субъектами транспортной деятельности.

Огромное влияние на ЦИТ в транспортной отрасли оказала Государственная целевая программа развития транспортного комплекса Республики Таджикистан до 2025 года, утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 апреля 2011 года №165 (в редакции Пост. Правительства РТ от 25.10.2022, №518), которая предполагает активное внедрение цифровых технологий в транспортную отрасль и основана на решении комплекса острых вопросов, стоящих перед отраслью в начале 2011-х годов:

- Высокая аварийность вследствие человеческого фактора.
- Низкая эффективность процесса перевозок традиционными видами транспорта.
- Низкая мобильность населения.
- Большой процент незаконных перевозок и оплаты проезда наличными.
- Отсутствие возможности оперативного управления транспортным комплексом из единого центра в зависимости от ситуации.
- Низкая информированность и скоординированность действий республиканских, областных и местных органов власти, субъектов транспортной деятельности по вопросам обеспечения безопасности на транспорте (включая транспортную безопасность, кибербезопасность).
- Отсутствие возможности мониторинга состояния объектов транспортной инфраструктуры на всех этапах жизненного цикла.

Процессы информатизации и цифровизации, подобно другим стратегиям повышения конкурентоспособности, не поддаются универсальной стандартизации. Каждая развитая страна демонстрирует индивидуальную траекторию разработки и внедрения цифровых технологий, определяемую спецификой национальных задач и особенностями отраслевых рынков. Государство играет ключевую роль в этом процессе через комплекс мер, включая стимулирование научных исследований, финансирование фундаментальных цифровых проектов, развитие системы цифрового образования, совершенствование стандартизации и нормативно-правовое регулирование

инновационного технологического сектора. Такой многоуровневый подход позволяет создавать благоприятные условия для цифровой трансформации экономики с учетом национальных особенностей.

Разработка цифровых проектов для транспортной системы страны требует четкого стратегического видения, учитывающего не только текущие рыночные тенденции в сфере производства и потребления, но и перспективные потребности, обеспечивающие долгосрочную эффективность масштабных инфраструктурных инициатив. Центральное место в этом процессе занимает концепция бизнес-модели цифровой трансформации, представляющая собой комплексный подход к созданию, внедрению и монетизации цифровых решений. Данная модель предполагает системное описание механизмов генерации добавленной стоимости через применение цифровых технологий, их эффективной коммерциализации на рынке транспортных услуг и получения устойчивых экономических и социальных эффектов. Реализация такой модели требует глубокой интеграции инновационных технологий в транспортную инфраструктуру, формирования устойчивых финансовых механизмов и создания сбалансированной экосистемы взаимодействия между всеми участниками транспортного рынка. Бизнес-модель должна отвечать на следующие вопросы: зачем компании (стране, региону) новые технологии; какой продукт или услуга на их базе будет создан; кто будет потребителем услуг; в чем ценностные предложения; как обеспечить производство нужной клиенту услуги и каналы поставок; как сформирована финансовая инфраструктура модели (деньги и безопасность); каковы ключевые ресурсы, действия, кадры [5, 6].

ЦИТ получили широкое распространение в сфере пассажирских перевозок, трансформируя традиционные модели транспортного обслуживания. Современные мобильные решения, включая приложения для вызова такси, приобретения билетов и построения маршрутов, существенно повышают доступность и качество транспортных услуг для конечных пользователей. Параллельно данные инструменты позволяют операторам и управляющим компаниям оптимизировать использование подвижного состава, улучшать планирование маршрутов и повышать общую эффективность транспортных систем. Внедрение таких технологических решений способствует созданию интегрированной экосистемы городской мобильности, что

подтверждается исследованиями в области транспортного планирования

Применение цифровых и информационных технологий в транспортной сфере значительно повышает прозрачность и подотчетность операторов. Современные системы электронного мониторинга обеспечивают точное отслеживание местоположения транспортных средств в реальном времени и контроль соблюдения нормативов безопасности. Эти технологические решения особенно важны для таких чувствительных сегментов, как перевозка опасных грузов и организация городского пассажирского транспорта, где они позволяют минимизировать риски и обеспечить максимальный уровень безопасности. Как показывают отраслевые исследования, внедрение таких систем способствует созданию более надежной и прозрачной транспортной экосистемы.

Формирование сети ценности транспортных услуг обусловлено трансформацией транспортно-логистических систем в направлении их глубокой интеграции с процессами производства и потребления. Данный процесс требует разработки инновационных бизнес-моделей, основанных на принципах мультимодальности перевозок и долгосрочных сервисных отношений. Особое значение приобретает создание распределенной сквозной системы доверия (end-to-end) с применением технологии распределенного реестра, где блокчейн-инструментарий обеспечивает надежную фиксацию каждой операции в режиме реального времени, формируя тем самым принципиально новый уровень прозрачности и доверия во взаимодействии всех участников транспортно-логистической цепочки. Как было показано ранее, в оценке эффективности информатизация и цифровизации транспортных систем можно применять показатель «единица ценности». В нашем случае он может быть рассчитан как «средневзвешенная сумма трех субиндексов: развития транспортной инфраструктуры и сервисов, расходов на внедрение и обслуживание цифровых активов, грузо-, пассажиропотока [7].

Безопасность составляет фундаментальную основу всех видов деятельности, включая транспортную сферу. Конституция Республики Таджикистан возлагает на государство ответственность за обеспечение комплексной безопасности, где транспортная безопасность занимает особое место. Государственная политика в этой области строится на системе взаимосвязанных принципов: конечной ответственности государства за установленный уровень

безопасности транспорта, приоритете защиты жизни и здоровья граждан, гармонизации национальных норм с международными стандартами.

Применяемые профилактические меры должны соответствовать уровню потенциальных угроз, а ресурсное обеспечение - учитывать баланс интересов общества, государства и хозяйствующих субъектов. Особое значение приобретает развитие государственно-частного партнерства, позволяющего эффективно использовать рыночные механизмы для повышения безопасности.

Ключевыми элементами системы выступают превентивный характер мер, координация всех участников транспортной деятельности и непрерывный мониторинг угроз. Такой комплексный подход обеспечивает устойчивое функционирование транспортного комплекса страны в условиях современных вызовов.

В заключение необходимо подчеркнуть, что устойчивое технологическое развитие транспортной отрасли требует фундаментального пересмотра принципов взаимодействия между бизнесом и государством. Ключевым условием является создание таких моделей цифровизации, которые обеспечивают преемственность технологических решений независимо от смены разработчиков, ориентированы на решение конкретных отраслевых задач с учетом требований рынка труда и создают эффективные механизмы монетизации инноваций.

Современная трансформация транспортных систем принципиально невозможна без широкого внедрения цифровых технологий, равно как и в рамках устаревших парадигм ведения бизнеса. Разработка и внедрение принципиально новых бизнес-моделей деятельности организаций транспортного комплекса выступает важнейшим фактором успешного перехода отрасли к новому технологическому укладу, обеспечивающему качественное изменение эффективности и конкурентоспособности транспортных услуг.

ЛИТЕРАТУРА:

1. PwC, 2016 Global Industry 4.0 Survey, 2016.
2. Семчугова Е.Ю., Скрынник А.М. Современные требования к обеспечению транспортной безопасности (на примере юга России) // Известия Ростовского государственного строительного университета. – Ростов н/Д: Рост. гос. строит. ун-т, 2011. – № 15 – С. 77-83.
3. Osterwalde A, Pigneur Y. Business Model Generation: A Handbook

- for Visionaries, Game Changers, and Challengers. Hoboken; N. J.: Wiley, 2010 / Остервальд А., Пинье И., Построение бизнесмоделей: настольная книга стратега и новатора. — М. : Альбина Паблишер, 2012.
4. Jonson M. W., Christensen C. M., Kadermann H. Reinventing Your Business Model// Harvard Business Rev. December, 2008. — URL: <https://hbr.org/2008/12/reinventingyour-business-model>.
 5. Журавлева Н. А. Методология исследования цифровой трансформации в условиях дестабилизации бизнесмоделей транспортных организаций // Методология развития экономики, промышленности и сферы услуг в условиях цифровизации. — СПб., 2018. С. 10–47.

ТАДБИҚИҚИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

Маллаев Нурулло Каримович, ассистенти кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14.

Мақолаи мазкур ба таҳлили рушди иқтисоди рақамӣ ва нақши он дар оянда бахшида шудааст. Дар мақола раванҷҳои рақамикунонии бахшҳои гуногуни иқтисод, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва таъсири онҳо бар бозор, истеҳсолот ва идоракунии давлатӣ баррасӣ мешаванд. Ҳамчунин, мушкилот ва имкониятҳои иқтисоди рақамӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушд таҳлил мегарданд.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонӣ, инноватсия, оянда.

РАҚАМИКУНОНИИ БАХШИ МОЛИЯВӢ ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТИЮ КОММУНИКАТСИОНӢ

Баротов Азизулло Абдуғаниевич, ассистенти кафедраи таҳлили иқтисоди ва омордари Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14.

Дар мақола технологияи молиявӣ ё финтех (FinTech) – технологияест, ки аз ширкатҳои иборат буда, технология ва инноватсияро барои рақобат бо муассисаҳои анъанавии молиявӣ, ба монанди бонкҳо ва миёнаравҳо дар бозори хизматрасониҳои молиявӣ истифода мебаранд. Дар айни замон, ҳам стартапҳои сершумори технологӣ ва ҳам созмонҳои бузурги таъсисёфта, ки хизматрасониҳои

молиявӣи пешниҳодишударо беҳтар ва муносиб мекунад, ҳамчун финтех тасниф карда мешаванд.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, ТИК, финтех, интернет, зеҳни сунӣ, пардохтҳо ва интиқолҳо, краудфандинг, идоракунии дороиҳо, бозори молиявӣ, блокчейн.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Баротов Азизулло Абдуганиевич, ассистент кафедры экономического анализа и статистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

В статье финансовые технологии или финтех - это технология, состоящая из компаний, которые используют технологии и инновации для конкуренции с традиционными финансовыми институтами, такими как банки и посредники на рынке финансовых услуг. В настоящее время к финтеху относят как многочисленные технологические стартапы, так и крупные авторитетные организации, которые совершенствуют и адаптируют предлагаемые финансовые услуги.

Ключевые слова: цифровая экономика, ИКТ, финтех, интернет, искусственный интеллект, платежи и переводы, краудфандинг, управление активами, финансовый рынок, блокчейн.

DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL SECTOR THROUGH INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Barotob Azizullo Abdyganiyovich – assistant of the department of economic analysis and statistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, c. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14.

In the article, financial technology or fintech is a technology consisting of companies that use technology and innovation to compete with traditional financial institutions such as banks and intermediaries in the financial services market. Currently, fintech includes both numerous technology startups and large reputable organizations that improve and adapt the financial services offered.

Keywords: digital economy, ICT, fintech, internet, artificial intelligence, payments and transfers, crowdfunding, asset management, financial market, blockchain.

Имкониятҳои рушд додани натиҷаҳои рақамикунонӣ дар шароити имрӯза ҳамчун як ҳадаф мавриди баҳрабардори қарор дода шудааст. Рақамикунони системаи молияи давлати ба он оварда мерасонад, ки гардиши воситаҳои пулӣ ғайринақдина сурат гирифта ва назорати онҳо танҳо ба воситаи технологияҳои нави рақамӣ бароҳ монда мешавад, ки инро инноватсияи молиявӣ рақамӣ меноманд.

Инноватсияи молиявӣ, технологияҳои молиявӣ ва рақамӣ тарзи ҳаёт, кор, истеъмол, истеҳсоли молҳо ва хизматрасониҳоро тағйир медиҳанд. Дар муҳити афзояндаи рақобат, Интернет имкониятҳо барои беҳтар кардани тиҷорат ва баҳравар шудан аз хароҷоти пасти истеҳсолотро фароҳам меорад. Бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ (ТИК), корхонаҳои хурд ва миёна имконият пайдо мекунанд, ки ба бозорҳои ҷаҳонӣ ворид шаванд, ки замоне танҳо салоҳияти корпоратсияҳои калон буданд. Платформаҳои рақамӣ иқтисодӣ тиҷоратро тавассути паст кардани арзиши ҳамкориҳо ва муомилоти байналмилалӣ тағйир медиҳанд.

Дар айни замон, мо шояд рушди босуръати соҳаи хизматрасонии молиявӣ ҳастем, ки он ҳамзамон барои рушди интенсивии ҳалли технологӣ барои соҳаи дахлдор ҳавасманд аст. Соҳаи технологияҳои молиявӣ (минбаъд фінтех номида мешавад) ҳамчун истифодаи технологияҳои инноватсионӣ бо мақсади расонидани ҳадамоти молиявӣ фаҳмида мешавад. Аммо, бинобар бисёр технологияҳо, ки дар соҳаи молия истифода мешаванд, ҳудуди истилоҳи «саноати технологияҳои молиявӣ» номуайян шудааст.

Дар айни замон, бахшҳои асосии соҳаи технологияҳои молиявӣ инҳоянд: пардохтҳо ва интиқолҳо, краудфандинг, идоракунии дороиҳо, бозори молиявӣ, блокчейн.

Ҳамзамон, мо афзоиши тамоюли таъсиси бонкҳои комилан рақамиро мебинем, ки дар фаъолияти худ асосан онҳое ҳидоят мекунанд, ки истифодаи ҳадамоти бонкии онлайнро афзалтар медонанд.

Дар нимсолаи якуми соли 2016 ҳаҷми сармоягузорӣ дар саросари ҷаҳон ба ин бахши иқтисод нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 49% афзуда, ба 15 миллиард доллари ИМА расид. Бонкҳо ва гурӯҳҳои калони молиявӣ ба роҳи рушди технологӣ ворид шуданд, ки дар натиҷа ба мизочони худ хизматрасониҳои васеътари молиявӣ расонида шуданд.

Дар ин робита, тамоюлҳои ҷаҳонии фінтехро метавон қайд кард:

1. *Технологияҳои молиявӣ ҳамчун як қисми макроиқтисод.* Дар соли 2015 ҳаҷми умумии сармоягузорӣ ба ширкатҳои фінтехӣ тақрибан 50 миллиард долларро ташкил додааст (ИМА, Аврупо ва Осиё). Рушди муносири технологӣ ба ҷомеаи соҳибкорон имконият медиҳад, ки дар бозори ҷаҳонӣ аз тамоми нуктаҳои дунё тиҷорат пеш баранд, ки ин ба афзоиши рақобат дар байни ширкатҳои милли мусоидат мекунад. Тамоюли пешниҳоди фаромарзии хизматрасониҳои молиявӣ бо усулҳои куллан гуногуни назорат ва заминаҳои ҳуқуқӣ ба назар мерасад.

2. *Шиносой ва аутентификатсияи корбар ва амнияти иттилоотӣ.* Рушди босуръати технологияҳои молиявӣ дар саросари ҷаҳон боиси афзоиши ҷиноятҳои қаллобӣ дар ин соҳа гардид. Дар ин робита, ҷои аввал ба масъалаҳои таъмини амнияти на танҳо муомилот, балки идоракунии маълумотҳои шиносоии корбарон дода мешавад;

3. *Multiplatform.* Дар айни замон мо гузаришро аз ҷаҳонаи “анъанавӣ” ба хариду фурӯши онлайн мебинем, ки дастгоҳҳои мобилӣ қисми ҷудонашаванда мешаванд.

4. *Эволютсияи технологияҳои молиявӣ.* Тибқи баъзе ҳисобҳо, дар ҳоли ҳозир заминаҳои зиёди тағироти ҷиддӣ дар соҳаи фінтех мавҷуданд, ки дар натиҷаи он мо таҳаввулотҳои онро мебинем ва берун аз пардохтҳо ва қарзҳои стандартӣ. Марҳилаи нави рушди технологияҳои молиявӣ ба технологияҳои абрӣ асос ёфтааст, ки барои тағйироти кулӣ дар инфрасохтор ва фаъолияти тамоми бахши молиявии иқтисод имкониятҳои бештар фароҳам меоранд.

5. *Истифодаи зехни сунъӣ.* Дар соҳаи технологияҳои молиявӣ васеъ ҷорӣ намудани зехни сунъӣ ба назар мерасад. Инҳо ҷатботҳо барои хизматрасонӣ ба мизочон, бозигарони мубодилаи робот, омӯзиши мошинӣ ва таҳлили маълумоти калон барои қабули қарори қарз барои муштарӣ мебошанд.

Технологияи молиявӣ ё фінтех (англисӣ FinTech) – технологияест, ки аз ширкатҳои иборат буда, технология ва инноватсияро барои рақобат бо муассисаҳои анъанавии молиявӣ, ба монанди бонкҳо ва миёнаравҳо дар бозори хизматрасонии молиявӣ истифода мебаранд. Дар айни замон, ҳам стартапҳои сершумори технологӣ ва ҳам созмонҳои бузурги таъсисёфта, ки хизматрасониҳои молиявии пешниҳодшударо беҳтар ва муносиб мекунанд, ҳамчун фінтех тасниф карда мешаванд.

Пас аз баррасии беш аз 200 мақолаи илмӣ дар давоми чиҳил соли охир нашршуда, ки ба истилоҳи Финтех ишора мекунад, профессор Патрик Шуффел аз Мактаби Менеҷменти Фрибург бо он чунин таъриф монд: “Финтех як соҳаи нави молия мебошад, ки технологияро барои беҳтар кардани фаъолияти молиявӣ татбиқ мекунад.” Айрин Олдрич ва Стив Кравтсов ба чанд соҳае, ки дар он паҳншавии финтех ҷой доранд, ба монанди автоматикунони суғурта, савдо ва идоракунии хавфҳо ишора мекунад.

Дар робита бо расмиёт, мафҳуми “FinTech” ба замимаҳо, равандҳо, маҳсулот ё моделҳои тичоратӣ дар соҳаи хизматрасонии молиявӣ ишора мекунад, ки аз як ё якчанд хизматрасониҳои иловагии молиявии пурра ё қисман дар Интернет расонидашуда иборатанд. Хизматрасониҳо метавонанд дар як вақт аз ҷониби провайдерҳои гуногуни хадамоти мустақил, одатан аз ҷумла ҳадди аққал як бонки литсензия ё як ширкати суғурта пешниҳод карда шаванд. Ҳамоҳангсозӣ тавассути API таъмин карда мешавад ва аксар вақт бо қонунҳо ва қоидаҳои мушаххас, танзим карда мешавад.

Моделҳо ва таснифоти тамоман мухталифи финтех мавҷуданд. Аммо, хусусияти асосии фарқкунанда ин қобилияти ширкатҳои финтехӣ барои эҷоди инноватсия мебошад. Масалан дар давлатҳои Аврупо ва Россия Бонки милли онҳо маълумоти калон ва таҳлили маълумот, технологияҳои мобилӣ, зехни сунъӣ, роботсозӣ, биометрика, дафтарҳои тақсимшуда ва технологияҳои абиро технологияҳои умедбахши молиявӣ мешуморад.

Ба андозаи бештар, рушди технологияҳои молиявӣ хизматрасониҳо ва маҳсулоти анъанавии молиявиро дар якчанд самт муосир мекунад:

- пардохтҳо ва интиқолҳо: хизматрасониҳои пардохти онлайн, хизматрасониҳои интиқоли онлайн, мубодилаи асъори P2P (интиқол байни шахсони воқеӣ.), хизматрасониҳои пардохт ва интиқоли B2B (интиқол байни шахсони ҳуқуқӣ), кассаҳои абрӣ ва терминалҳои интеллектуалӣ, хизматрасонии пардохтҳои оммавӣ;

- маблағгузорӣ: қарздиҳии истеъмолии P2P, қарздиҳии тичоратии P2P, маблағгузориҳои краудфандинг;

- идоракунии пул: машваратдиҳии робо – эдвайзинг, барномаҳо миллий ва барномаҳои банақшагирии молиявӣ, савдои иҷтимоӣ, савдои алгоритмӣ мубодила, хизматрасониҳои мақсадноки амонатгузорӣ.

Афзоиши Fintech барои мақомоти молия саволҳоро дар робита ба тавсеаи периметри танзим ва назоратӣ, мутобиқати намудҳои нави ҳадамоти молиявии рақамӣ ба қоидаҳои мавҷуда, муайян, арзёбӣ, коҳиш ва мониторинги хавфҳои навовариҳои молиявӣ ба миён меорад. Ҷаҳонишавии рақамӣ занҷирҳои арзишро тағйир медиҳад, марказҳои навро эҷод мекунад ва фаъолияти иқтисодиро тағйир медиҳад. Дар ин замина, сиёсатгуздорон бояд тавозуни дурустро байни истифодаи манфиатҳои ошкорбаёнӣ ва коҳиш додани хатарҳое, ки дар ҷаҳони рақамӣ бо суръати бесобиқа ба вучуд меоянд, пайдо кунанд. То чӣ андоза иқтисоди рақамӣ дарозмуддат хоҳад буд, савол боқӣ мемонад, аммо бешубҳа, он бо суръати назаррас рушд хоҳад кард.

Имрӯзҳо технологияҳои нави рақамӣ, моделҳои инноватсионии тичорат ба тамоми соҳаҳои ҳаёти иқтисодии ҷомеа ворид шуда, ба моҳияти иқтисод таъсир мерасонанд ва дар он тағйироти сифатии сохториро ташаккул медиҳанд. Дар натиҷа, иқтисоди рақамӣ ҳамчун зерсистемаи иқтисоди анъанавӣ ташаккул меёбад, ки бо истифодаи фаъолони технологияҳои рақамӣ ва гардиши молҳои мушаххаси электронӣ тавсиф карда мешавад.

Сатҳи рушди иқтисоди рақамӣ бо рақобатпазирии кишвар алоқамандии зич дорад, ки тавачҷӯи махсуси давлат ва соҳибкоронро ба рушди он талаб мекунад. Барои рушди минбаъдаи иқтисоди рақамӣ кори муштараки давлат ва тичорат зарур аст. Дар ин фаъолият як қатор мушкilot, хавфҳо ва таҳдидҳои дар китоб зикршударо ба назар гирифтани лозим аст, то захираҳо ва сабъҳои барои безаргардонии онҳо равона карда шаванд.

Дар ин асос гуфтан мумкин аст, ки барои рушди рақамисозии молияи давлатӣ аз технологияи **Blockchain** истифода бурда ба имкониятҳои рушд ноил шудан осонтар мебошад.

Мушкilotи истифодаи технологияи блокчейн дар муассисаҳои молиявии намудҳои гуногун, аз ҷумла барои амалисозии амалиёти ҳисоббаробаркунӣ ва клирингӣ байни бонкҳо ва муассисаҳои молиявӣ чунин натиҷахоро пешниҳод мекунад:

- омӯзиши ҳамаҷонибаи мушкilotи истифодаи технологияи блокчейн барои гузаронидани амалиёти ҳисоббаробаркунӣ ва клиринг ва арзёбии дурнамои истифода дар воқеияти иқтисодии байналмилалӣ мебошад;

- усулҳои иқтисодӣ, иқтисодӣ-математикӣ, оморӣ, мантиқӣ омӯзиш, коркард ва ҷамъбасти иттилоотро истифода мекунад;

- моҳияти технологияи блокчейн ва сохтори он баррасӣ карда мешавад;

- таҳлили муқоисавии истифодаи усули анъанавии тарҷума ва тавассути технологияи инноватсионӣ бо истифода аз усули моделсозии шабакавӣ гузаронида мешавад;

- дараҷаи ғоизҳо ҳам аз ҷониби бонкҳо ва ҳам аз ҷониби дигар ташкилотҳои молиявӣ: биржаҳои фондӣ, палатаҳои суратҳисоб ва системаҳои пардохт тафтиш карда мешавад;

- таҷрибаи ҷаҳонии истифодаи технологияи баррасишаванда пешниҳод карда мешавад;

- таҳлили SWOT технологияи блокчейн ҳамчун як қисми системаи молиявӣ пешниҳод карда мешавад;

- афзалиятҳои истифодаи мисоли ташкили интиқоли маблағҳои бонкӣ тавсиф карда мешавад.

Blockchain барои нобуд кардани нобоварӣ байни ташкилотҳо сохта шудааст, ки ҳамчун кафил амал мекунад, ки ҳеҷ кас фирефта нахоҳад шуд ва ҳарду ҷониб, инчунин давлат метавонанд тамоми равандро назорат кунанд. Ҳоҷати мавҷудияти қвитансияҳои бонкӣ дар шакли пул нест.

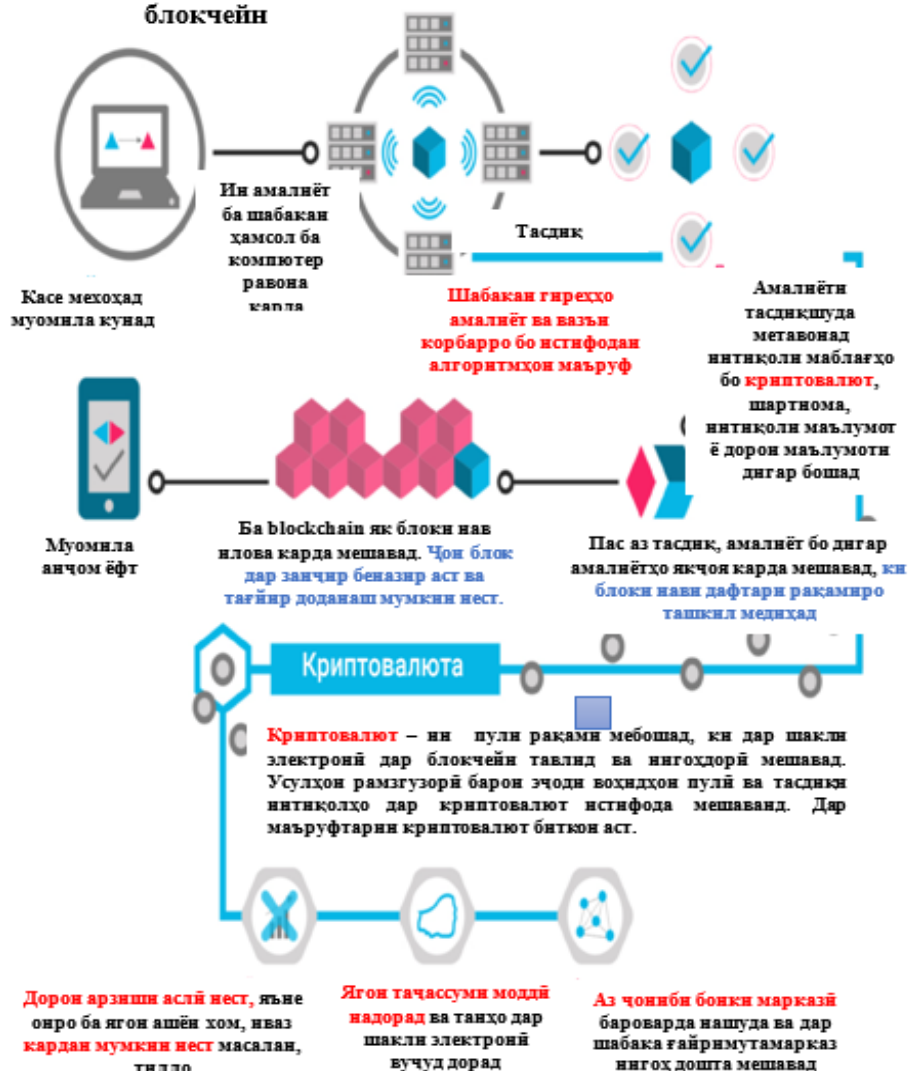
Ин технология имкон медиҳад, ки на танҳо нобоварӣ ва наздикии ташкилотҳо, балки бисёр мушкилоти дохилӣ низ нест карда шаванд. Табодули ҳуҷҷатҳо, ҳисоботи баҳисобгирӣ ва сабтро бо гардиши ҳуҷҷатҳо бо истифодаи технологияи блокчейн иваз кардан мумкин аст. Чунин оптимизатсия хароҷоти бонкҳоро барои нигоҳ доштани тамоми силсилаи мубодилаи иттилооти бонкӣ ба таври назаррас коҳиш медиҳад ва онро шаффоф ва ба осонӣ микёспазир мекунад.

Бисёре аз бонкҳо аз номукаммалии технологияи истифодашуда нигарон ҳастанд ва технологияи блокчейнро ҳамчун иваз ё тақмили SWIFT баррасӣ мекунанд, ки тамоми имкониятҳоро барои куллан тағйир додани сохтори тамоми низоми молиявӣ ва ба қадри имкон бехатар, кушода ва шаффоф гардонидани он фароҳам меорад.

Барои оғоз кардан, шумо бояд технологияи блокчейнро бодикқат баррасӣ кунед ва он чӣ гуна аст. Блокчейн ҳамчун платформа барои ҳисоббаробаркунии мутақобила дар крипто-валютаи bitcoin таҳия шуда буд ва аз ҷониби бисёриҳо танҳо ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи ин крипто-валютаи ҳисобида мешуд, аммо пул танҳо як қисми ками он аст, ки технологияи блокчейн метавонад чӣ гуна бошад, нигар ба расми 1.2.

Тибқи маълумоти консепсияи “Иқтисоди рақамӣ” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди технологияҳои молиявӣ, пардохтҳои ғайринақдӣ ва ташаққули ҷомеаи аз нигоҳи молиявӣ фаъолро дар назар дорад, ки дар соҳаи молиявии самаранок амалкунанда ва инфрасохтори рушд намудаи бозори хизматрасониҳои пардохтӣ нақши калидӣ дорад.

Кори технологияи блокчейн

Расми 1.2.

Бахши молия бо истифодаи технологияҳои пешқадам, ба монанди феҳристҳои тақсимигардида, пешниҳоди воситаҳои

маҳсулоти нави молиявӣ, рақамикунонии ҳамаи равандҳои буҷетӣ ва содакунии амалиётҳо аз ҳисоби ҳамгирӣ бо низомҳои иттилоотии давлатӣ такмил дода мешавад. Қомеаи аз нигоҳи молиявӣ ғайрӣ бо дастгирии танзимкунанда татбиқ намудани технологияҳои муосирро амалӣ намуда, дар маҷмӯъ ҳамкориҳои мутақобили ташкилотҳои қарзии молиявӣ, ширкатҳои коммуникатсионӣ ва дигар ширкатҳои соҳаи технологияҳои иттилоотӣ, чиҳати паст кардани хавфҳои амалҳои қаллобӣ дар муҳити онлайн, қорӣ намудани маҳсулоти нави хизматрасониҳои молиявии рақамӣ, беҳтар намудани таҷрибаи муштариён ҳангоми истифодабарии хизматрасониҳои муосир ва баланд бардоштани устувории низоми молиявиро дар назар дорад.

АДАБИЁТ

1. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2019.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ барои соли 2021 - 2025
3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №11, 2016.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» //ш.Душанбе, 21 июли соли 2010 №626
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (АМОҚТ с.2008, №3, мод. 193; с.2009, №5, мод.323; с.2010, №3, мод.154; с.2011, №6, м.459).
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи палатаи ҳисобии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ш. Душанбе 28- июни соли 2011 № 749
7. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (солҳои 2014-2023).
8. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2030».
9. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 28 декабри соли 2023).
10. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016. - 104 с
11. Маводи таълими Оиди иҷроиши маблағҳои хароҷоти буҷет бо функсияҳои нави Сарраёсати ҳазинадорӣ марказии Вазорати молияи ҚТ дар барномаи нави SGB.NET ш. Душанбе 2015.
12. Қурбонализода Д.Т. Нуралӣзода А.Н. Иқтисоди рақамӣ – китоби дарсӣ, Душанбе – 2022.

13. Афанасьев М.П. Бюджет и бюджетная система: учебник / М.П. Афанасьев, А.А.Беленчук, И.В.Кривоногов; под ред. М.П. Афанасьева, - 2- изд., перераб. И доп. - М.: Юрайт, 2010. - 452 с.
14. Сомонаи расмии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон - www.minfin.tj.
15. Сомонаи расмии Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - www.stat.tj

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКА ТАДЖИКИСТАНА

Аламшоева Мухайё Мукбилшоевна, к.э.н., доцент, заведующая кафедрой прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: muhayo010200@mail.ru

Современный мир требует постоянного прогресса и развития во всех отраслях экономики, что способствует внедрению новых технологий в различные сферы жизни человека, в том числе и в энергетику. Таким образом, переход к новым бизнес-моделям повлек за собой цифровизацию энергетического сектора. Цифровизация в энергетике — это, во-первых, процесс автоматизации производства а, во-вторых, использование специфических технологий поставки и использования электроэнергии.

Цифровизация энергетического сектора позволяет находить адекватные решения важных вопросов, таких как использование новейших информационных технологий в производстве, распределении и эксплуатации электроэнергии, централизованных системах управления и мониторинга, автоматизации услуг. В статье анализируется цифровизация энергетики как фактор устойчивого развития и энергосбережения. Целью исследования является анализ состояния использования технологий в развитии энергетического сектора Республики Таджикистан и мира, выявление проблем и возможностей их решения, а также предложение решений.

Ключевые слова: энергетика, энергосистема, энергоэффективность, цифровизация, цифровизация энергетического сектора, ESG, цифровая трансформация, бизнес-модель, энергетическая безопасность.

ДУРНАМОИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР СОҲАИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аламшоева Муҳайё Муқбилшоевна, н.и.и, дотсент, мудири кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. E-mail: muhayo010200@mail.ru

Ҷаҳони муосир пешбурд ва рушди пайвастаро дар дилхоҳ соҳаи иқтисодиёт тақозо менамояд, ки ин барои дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсон, аз ҷумла дар соҳаи энергетика ҷорӣ намудани технологияи нав мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, гузариш ба амсилаҳои нави тиҷорат, рақамикунони соҳаи энергетикаро ба миён овард. Рақамикунонӣ дар соҳаи энергетика аввалан, раванди автоматикунони истехсолот ва дуюм, истифодаи технологияҳои мушаххас барои таъминот ва истифодабарии неруи барқ мебошад.

Рақамикунонӣ соҳаи энергетика имконият медиҳад, ки роҳҳои ҳалли муносиби масъалаҳои муҳим, ба монанди истифодабарии технологияҳои иттилоотии навтарин дар истехсоли неруи барқ, тақсимот, истифодабарӣ, низоми марказонидашудаи идоракунӣ ва мониторинг, ба роҳ мондани автоматикунони хизматрасониҳо мебошад. Дар мақола рақамикунони соҳаи энергетикаро ҳамчун омил рушди босубот ва сарфаи энергия мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Мақсади тадқиқот аз он иборат аст, ки ҳолати истифодабарии технология дар рушди соҳаи энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷаҳон таҳлил карда шуда, мушкилот бо имконияти онҳо ошкор ва роҳҳои ҳалли масъала пешниҳод карда мешаванд.

Калидвожаҳо: энергетика, системаи энергетикӣ, самаранокӣ энергетикӣ, рақамикунонӣ, рақамикунони соҳаи энергетика, ESG, трансформатсияи рақамӣ, бизнес-модел, бехатарии энергетикӣ.

PROSPECTS FOR THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ELECTRIC POWER SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Alamshoeva Muhayo Muqbilshoevna, c.e.s., Associate Professor, Head of the Department of Applied Informatics in Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Email: muhayo010200@mail.ru

The modern world requires continuous progress and development in any sector of the economy, which contributes to the introduction of new technologies in various areas of human life, including the energy sector. Thus, the transition to new business models has led to the digitalization of the energy sector. Digitalization in the energy sector is, firstly, the process of automating production, and secondly, the use of specific technologies for the supply and use of electricity.

Digitalization of the energy sector allows finding appropriate solutions to important issues, such as the use of the latest information technologies in electricity generation, distribution, use, centralized management and monitoring systems, and the introduction of automation of services. The article analyzes the digitalization of the energy sector as a factor of sustainable development and energy saving. The purpose of the study is to analyze the state of technology use in the development of the energy sector of the Republic of Tajikistan and the world, identify problems with their opportunities, and propose solutions.

Keywords: *energy, energy system, energy efficiency, digitalization, digitalization of the energy sector, ESG, digital transformation, business model, energy security.*

Цифровая экономика станет более влиятельной в будущем, поскольку промышленный Интернет вещей (Industrial Internet of Things, IIoT), роботизированная автоматизация процессов (Robotic Process Automation, RPA), большие данные (Big Date), нейронные сети (Neural Network) и цифровые двойники (Digital Twin), виртуальная реальность (Neural Network, VR), машинное обучение (Machine Learning, MO), искусственный интеллект (artificial intelligence, AI), кибербезопасность (Cybersecurity), технология блокчейн/распределенного реестра (block chain/ distributed ledger technology, DLT), автоматизированные транспортные средства и другие технологии развиваются, поскольку их задача — обрабатывать информацию, обеспечивать интеграцию и связность систем, обеспечивать безопасность и прозрачность в системе управления, оптимизировать и совершенствовать производственные и управленческие процессы, повышать эффективность и производительность, внедрять инновации в производство и управление [1]. Электроэнергетика является системообразующей отраслью, определяющей траектории социально-экономического развития и уровень энергетической безопасности любого государства. Вопросы совершенствования управления энергетической отрасли и развития энергетики постоянно находятся в поле зрения энергетиков и экономистов. В качестве примера можно привести вопросы анализа и прогнозирования производства электроэнергии с целью удовлетворения потребности общества, системный подход к изучению экономических процессов в энергетической отрасли, использование новейших достижений техники и технологии, обеспечение эффективного функционирования национальной энергетики в условиях рынка и ее интеграции в мировом

сотрудничестве и др [2]. Вместе с тем традиционные модели функционирования электроэнергетических предприятий, основанные на экстенсивном использовании ископаемых энергоресурсов и линейных производственных цепочках, исчерпали свой потенциал роста и не отвечают современным вызовам устойчивого развития.

Для более глубокого и подробного политико-экономического, социально-технологического анализа и прогнозирования развития отрасли энергетики особого внимания заслуживает оценка роли основных факторов, влияющих на энергоэффективность. Прогнозирование энергетики зависит от учета многих факторов, которые влияют на ее развитие. К ним можно отнести: спрос и уровень цен на электроэнергию; капитальные вложения, направляемые на развитие энергетики; модернизацию и восстановление существующих ГЭС; ввод в эксплуатацию новых генерирующих мощностей и в первую очередь Рогунской ГЭС; политическую стабильность; общие социально - экономические условия роста; изменение правовых и нормативных актов и законов об энергетике и возобновляемых источниках электроэнергии и другие .

Новые цифровые технологии не только повысят стабильность работы энергосистем, но и создадут возможности для развития распределенной генерации в масштабе от одной станции до целой сети с сотнями объектов, в том числе и на основе возобновляемых источников энергии, – тем самым сформировав экосистему интернета энергии [3]. Интеллектуальные энергосистемы, распределенная генерация на базе ВИЭ, управление спросом, дата-центричность становятся неотъемлемыми элементами нового технологического уклада электроэнергетики. При этом цифровые решения создают фундамент для достижения целей устойчивого развития: оптимизации использования ресурсов, минимизации углеродного следа, расширения энергодоступности, вовлечения потребителей.

Таким образом, цель исследования заключается в разработке организационно-экономических механизмов устойчивого развития предприятий электроэнергетического комплекса Республики Таджикистан в контексте цифровой трансформации отрасли.

Для достижения поставленной цели сформулированы следующие задачи:

- Исследовать эволюцию теоретических подходов к устойчивому развитию предприятий электроэнергетики;
- Проанализировать мировой опыт цифровой трансформации электроэнергетических предприятий как фактора обеспечения устойчивости;
- Выявить ключевые проблемы и специфику перехода к устойчивому развитию предприятий электроэнергетического комплекса Таджикистана;
- Обосновать перспективные направления и механизмы стимулирования устойчивого развития энергокомпаний республики на базе цифровых технологий;
- Разработать систему метрик оценки эффективности устойчивого развития электроэнергетических предприятий с учетом ESG-факторов.

Современные исследования в большей степени фокусируются на практических аспектах имплементации принципов устойчивого развития в деятельность электроэнергетических предприятий с учетом отраслевой специфики. Ключевыми направлениями анализа становятся:

1. Драйверы и барьеры устойчивой трансформации энергокомпаний. Отраслевые и страновые особенности, потребности стейкхолдеров формируют уникальные сочетания стимулов и ограничений движения электроэнергетики к устойчивости [4];

2. Цифровизация как основа устойчивых бизнес-моделей в энергетике. Цифровые технологии (Smart Grid, большие данные, ИИ и др.) рассматриваются в качестве ключевого фактора достижения декарбонизации, энергоэффективности, надежности, предотвращения аварий, снижения потерь и др. [5];

Таким образом, концепция устойчивого развития в электроэнергетике прошла сложный путь от осознания триединства экономических, социальных и экологических целей до разработки конкретных механизмов и практик перехода энергокомпаний к новой парадигме в условиях цифровизации отрасли. При этом теоретическое осмысление феномена устойчивости тесно переплетается с анализом лучших мировых практик ESG-трансформации электроэнергетических предприятий.

В последние десятилетия ведущие зарубежные энергокомпании активно внедряют принципы устойчивого развития в свои бизнес-модели и практики, используя потенциал

цифровых технологий. Цифровизация рассматривается не просто как инструмент автоматизации отдельных процессов, а как основа построения качественно новой - более гибкой, адаптивной и экологичной - системы производства, передачи и распределения энергии.

Анализ кейсов цифровой трансформации мировых лидеров электроэнергетического сектора позволяет выделить ряд характерных направлений и эффектов с позиций устойчивого развития.

Во-первых, цифровизация лежит в основе перехода к интеллектуальным энергетическим системам (Smart Grid), сочетающим традиционную и распределенную генерацию на базе ВИЭ, системы хранения энергии и управления спросом. Внедрение интеллектуальных систем учета (smart metering), онлайн-мониторинг состояния сетей и оборудования, использование предиктивной аналитики для оптимизации режимов позволяют значительно повысить экономичность и надежность энергоснабжения при одновременном снижении выбросов и сокращении потерь.

Флагманские проекты в этой области реализуют крупнейшие электроэнергетические компании мира:

- Enel (Италия) внедряет концепцию «Сеть 2.0» на основе smart metering, дистанционного управления и самовосстанавливающихся сетей, что позволило добиться сокращения прерываний на 50%, снижения потерь на 5%, рост энергоэффективности на 3% [6];

- Enedis (Франция) установила свыше 35 млн интеллектуальных счетчиков (проект Linky), обеспечив онлайн-мониторинг качества электроэнергии, выявление неисправностей, интеграцию электромобилей и ВИЭ в сеть, сокращение выездов персонала на 90% [7];

- State Grid Corporation of China внедрила крупнейшую в мире интеллектуальную систему учета (570 млн счетчиков) и управления сетями с использованием IoT, больших данных и ИИ, достигнув снижения потерь до 5,8% и сокращения выбросов CO₂ на 180 млн т [8].

Во-вторых, цифровые технологии создают возможности для эффективной интеграции ВИЭ (солнечной, ветровой, гидроэнергетики и др.) в энергосистемы, что критически важно для декарбонизации и устойчивого развития отрасли. С одной стороны,

системы прогнозирования погоды, оптимизации ремонтов и управления распределением позволяют максимизировать выработку зеленой энергии. С другой стороны, интеллектуальные инверторы и системы хранения балансируют ее переменный характер. Как показывает опыт Iberdrola (Испания), EDF (Франция), Ørsted (Дания), переход к цифровой платформе управления ВИЭ-активами обеспечивает рост КИУМ на 1–5%, производительности на 3–7%, надежности на 5-20% при одновременном сокращении OPEX на 10-30% [9].

Выводы

Проведенное исследование позволило получить следующие основные результаты.

1. С целью развития и эффективного функционирования и управления электроэнергетической отраслью, целесообразно внедрить государственную систему прогнозирования при разработке краткосрочных, среднесрочных и долгосрочных программ развития отрасли и постоянное осуществление мониторинга их реализации, формирование и регулирование государственной тарифной политики [10].

2. Ретроспективный анализ теоретических концепций устойчивого развития электроэнергетических предприятий демонстрирует существенную трансформацию парадигмы корпоративной устойчивости в условиях энергетического перехода и цифровизации. Современная интерпретация устойчивого развития выходит за рамки социально-экологической ответственности, приобретая статус стратегического фактора долгосрочной ценности и инвестиционной привлекательности энергокомпаний. Приоритетными направлениями научного поиска становится исследование катализаторов, барьеров и механизмов ESG-трансформации через призму цифровых инноваций. [11]

ЛИТЕРАТУРА

1. Аламшоева М.М., Каландаршоев С.С. Развитие информационных и цифровых технологий в Республике Таджикистан. Финансово-экономический вестник. -Душанбе, 2024. –№4 (43). –С.121–133.
2. Аламшоева М.М. Энергетическая система Таджикистана: современное состояние и прогнозирование. Монография.- Душанбе: «Сино», 2020. -170 с.
3. Текслер А.Л. Цифровизация энергетики: от автоматизации процессов к цифровой трансформации отрасли. / Текслер А.Л. // Текст научной статьи по специальности «Экономика и бизнес». - 2018. -№5. -С. 28-38.

4. Гительман, Л. Д. Инструменты устойчивого развития региональной энергетики / Л. Д. Гительман, В. В. Добродей, М. В. Кожевников // Экономика региона. – 2020. – Т. 16, № 4. – С. 1208-1223. – DOI 10.17059/ekon.reg.2020-4-14. – EDN VRDXVA.
5. Арифов, Х. О. Перспективы использования цифровых технологий в электроэнергетике Таджикистана / Х. О. Арифов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 35-40.
6. Enel (2020) Consolidated Annual Report 2020. Retrieved from <https://www.enel.com/investors/financials/reports>
7. Enedis (2020) Communiqué PRESSE: Un an de déploiement réussi pour Linky. Retrieved from <https://www.enedis.fr/actualites/un-an-de-deploiement-reussi-pour-linky>
8. State Grid Corporation of China (2021) SGCC's Practices on Building a World-class Energy Interconnection Enterprise. Retrieved from http://www.sgcc.com.cn/html/sgcc_main_en/col2017112795/column_2_017112795_1.shtml
9. IEA (2021) Renewables Integration in Power Systems: Technology, Policy, Economics. Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/fb6ff84c-fd5c-4288-a4ae-5a703b>
10. Аламшоева М.М. Анализ реальной ситуации и прогнозирование отрасли энергетики. Финансово-экономический вестник. - Душанбе, 2023. № 2(36) -С.119-129.
11. Чоршанбиев, С.Р., Аламшоева М.М. Формирование механизмов устойчивого развития предприятий электроэнергетического комплекса в условиях цифровой трансформации / С. Р. Чоршанбиев, М. М. Аламшоева // Вестник евразийской науки. — 2024. — Т. 16. — № 56.

МОҲИЯТ, СОҲТОР ВА НАҚШИ НИЗОМИ МОЛИЯИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Баротов Азизулло Абдуғаниевич, асистенти кафедраи таҳлили иқтисоди ва омордари Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов, 64/14.

Молия ин маҷмӯи муносибатҳои воситаҳои пули вобаста ба ташаккул, тақсим ва истифодаи захираҳои маблағҳои пулии фондҳои марказонидашудаю ғайримарказонидашуда буда барои зарурияти васеъ намудани сатҳи истеҳсолот ва қонеъ гардонидани талаботи ҷамъият ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: молия, низоми молияи давлатӣ, иқтисоди рақамӣ, идоракунии молияи давлатӣ, сохтор, рушди соҳа, ӯҳдадориҳо, амнияти

иқтисодӣ, рақамикунонии соҳа, низомҳои итилооти давлатӣ, технологияҳои итилоотӣ, даромад, ғоида, пул, соҳибкорӣ, нарх, тақозо, арза.

СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА И РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Баротов Азизулло Абдуғаниевич, ассистент кафедры экономического анализа и статистики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14.

Финансы – это совокупность денежных отношений, связанных с формированием, распределением и использованием денежных ресурсов централизованных и децентрализованных фондов, которые считаются необходимыми для расширения уровня производства и удовлетворения потребностей общества.

Ключевые слова: финансы, система государственных финансов, цифровая экономика, управление государственными финансами, структура, развитие сектора, обязательства, экономическая безопасность, цифровизация сектора, государственные информационные системы, информационные технологии, доход, прибыль, деньги, предпринимательство, цена, спрос, спрос.

THE ESSENCE, STRUCTURE AND ROLE OF THE STATE FINANCIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Barotob Azizullo Abdyganiyovich, assistant of the department of economic analysis and statistics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14.

Finance is a set of monetary relations related to the formation, distribution and use of monetary resources of centralized and decentralized funds, and it is considered necessary to expand the level of production and meet the needs of society.

Keywords: finance, public finance system, digital economy, public finance management, structure, development of the sector, obligations, economic security, digitalization of the sector, state information systems, information technologies, income, profit, money, entrepreneurship, price, demand, demand.

Рушди низоми идоракунии молияи давлатӣ ва тақмили сохтори он дар шароити иқтисоди рақамӣ яке аз самтҳои муҳимтарини ислоҳоти низоми идоракунии давлатии иқтисодиёт буда, дар марҳилаи муосири рушд, ки фарогири бӯҳронҳои гуногуни иқтисодиву иҷтимоӣ аст, аз ҷумлаи масоили мубрами ҳалталаб ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки баландбардории самаранокии низоми идоракунии молияи давлатӣ шартӣ асосии иҷрои ӯҳдадориҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва омили муҳими суботу амнияти иқтисодӣ ва таъмини шафофияти он ба рақамикунонии соҳа маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, баррасии самтҳои асосии тақмили низоми идоракунии молияи давлатӣ дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорони аҳамияти муҳими назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Таҷрибаи ташаккул ва инкишофи муносибатҳои нави хоҷагидорӣ ва низоми амалкунандаи идоракунии давлатии иқтисодиёт нишон медиҳад, ки мушкилоти низоми андоз ва маъмуригардонии он, мушкилиҳои дар самти ояндабинии даромади буҷети давлатӣ ҷойдошта, пешравиҳои начандон назаррас дар самти гузариш ба низоми барномавии банақшагирии буҷет дар баробари як қатор мушкилиҳои сохторӣ ва низомӣ тақмили низоми мавҷударо ҳалалдор месозад. Вобаста ба ин, ҷиҳати мушкилоти дар ин самт ҷойдошта бо мақсади ба меъёрҳои муосир ҷавобгӯ сохтани низоми идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва консепсияву барномаҳои давлатӣ таҳия ва қабул карда шуданд, ки боиси амалисозии ислоҳоти густурда дар самти мазкур гардиданд.

Дар баробари санадҳои муҳими танзимкунандаи соҳа 21-уми январи соли 2020 таҳти №1446 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2030» тасдиқ карда шуда буд, ки ҳадафи асосии он тақмили идоракунии молияи давлатӣ, механизми банақшагирӣ ва иҷрои буҷет, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ва таъмини самаранокии истифодаи маблағҳои буҷетӣ ба ҳисоб меравад.

Дар баробари стратегияи мазкур бо дастгирии як қатор созмону ташкилотҳои байналхалқӣ ва соири шарикони рушд бо мақсади тақмили низоми идоракунии молияи давлатӣ як қатор лоиҳаҳо аз ҷумла «Барномаи миёнамӯҳлати хароҷоти давлатӣ» (БМХД), «Рушди моделсозӣ ва пешгӯии макроиқтисодӣ дар Тоҷикистон», «Модернизатсия дар самти идоракунии молияи давлатӣ», «Дастгирии

назорати давлатии молиявии дохилӣ дар Тоҷикистон, марҳилаи 2», «Барномаи дастгирии техникӣ дар самти тақвияти сиёсати соҳаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дастгирии амалигардонии Стратегияи ислоҳоти идоракунии давлатӣ», таҳлил ва татбиқ карда шуданд, ки қадами устуворе дар тақмили низоми идоракунии молияи давлатӣ ба ҳисоб меравад.

Бахши молия бо истифодаи технологияҳои пешқадам, ба монанди фехристҳои тақсимгардида, пешниҳоди воситаи маҳсулоти нави молиявӣ, рақамикунонии ҳамаи равандҳои бучетӣ ва содакунии амалиётҳо аз ҳисоби ҳамгирӣ бо низомҳои иттилоотии давлатӣ тақмил дода мешавад. Қомеаи аз нигоҳи молиявӣ фаъол бо дастгирии танзимкунанда татбиқ намудани технологияҳои муосирро амалӣ намуда, дар маҷмӯъ ҳамкориҳои мутақобили ташкилотҳои қарзии молиявӣ, ширкатҳои коммуникатсионӣ ва дигар ширкатҳои соҳаи технологияҳои иттилоотӣ, чиҳати паст кардани хавфҳои амалҳои қаллобӣ дар муҳити онлайн, қорӣ намудани маҳсулоти нави хизматрасониҳои молиявии рақамӣ, беҳтар намудани таҷрибаи муштариён ҳангоми истифодабарии хизматрасониҳои муосир ва баланд бардоштани устувории низоми молиявиро дар назар дорад.

Молия муносибатҳои ифода мекунад, ки онҳо ҳамеша шакли пулӣ доранд. Молия бе пул вучуд дошта наметавонад.

Молия ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ муносибатҳои тақсим ва азнавтақсимкунии маҷмӯи маҳсулоти миллиро ифода намуда, муносибатҳои молиявии эквивалентиро инъикос намекунад.

Тақсиму азнавтақсимшавии арзиш бо ёрии молия, ҳатман, бо гардиши пул анҷом ёфта, шакли манбаҳои молиявиро мегирад. Аз ин чиҳат захираҳои молиявӣ ифодагари муносибатҳои молиявӣ мегарданд [11, с.25].

Муносибатҳои молиявӣ ҳамеша бо ташкили даромадҳои пулӣ ва андӯхт, ки шакли захираҳои молиявиро доранд, бунёд мегарданд ва онҳо барои ҳамаи низомҳои иқтисодӣ хос мебошанд.

Ташкил ва истифодаи фондҳои пулии таъиноти хосдошта таносуби муайянеро дар корхонаҳо ва умуман иқтисодиёт фароҳам меорад, ки яке аз аломатҳои молия ба ҳисоб меравад.

Мазмуни молия натавонанд бо мафҳумҳои умумӣ (даромад, хароҷот), балки мафҳуми ҷузъӣ – ифодагари раванди ташкил ва истифодаи фондҳои пулӣ (сафарбарнамоии маблағҳо, пардохтҳои

ҳиссачудокуниҳо аз даромадҳо, пардохтҳо ва андозҳо, маблағгузорӣ, музди кор ва ғайра) тавсиф карда мешавад.

Моҳияти молия бо воситаи мафҳумҳои даромад, фоида, даромадноқӣ, арзиши аслий, воситаҳои асосию гардон, истехлок, зарар ва ғайра зоҳир мегардад.

Фоида ва даромадноқӣ вазъ ва ҳолати молиявии воҳидҳои иқтисодиро нишон медиҳад. Арзиши аслий ва меъерии он ба ҳаҷми фоидаи соҳибкор таъсир мерасонад.

Ҳолати истифодаи воситаҳои асосию гардон ба нишондиҳандаи даромадноқӣ ва сатҳи истифодаи воситаи гардону суръати гардиши онҳо ба дараҷаи пардохпазирии ширкат таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ (дар асоси гуфтаҳои боло) молияро чунин таъриф додан мумкин аст:

Тамоми шакл ва усулҳои ташкил ва истифодабарии фондҳои пули таъиноти мазсусдошта, ки барои баамалбарории тақрористехсолот ва талаботи давлат вобаста ба вазъи бозор, дар мавриди тақсим ва азнавтасимкунии маҷмӯи маҳсулоти миллий ва даромади миллий ба вучуд меоянд, **молия** ном дорад.

Аз ин ҷо чунин хулоса бармеояд, ки муносибатҳои пулӣ бавучудорандаи муносибатҳои молия бошанд ҳам, молия ва пул аз якдигар аз руи мазмун ва вазифаҳояшон фарқ мекунад.

Пул — моли махсусест, ки нақши эквиваленти умумиро нисбати дигар молҳо иҷро мекунад. Пул бо ёрии меҳнати дар худ таҷассумёфта баробари меҳнати дар дигар молҳо сарфшударо инъикос мекунад.

Молия бошад механизми иқтисодие мебошад, ки тақсим ва азнавтасимшавии маҷмуи маҳсулоти миллий ва даромади миллиро ба амал мебарорад.

Молия ҳамчун механизми назорат оид ба ташкил ва истифодабарии маблағҳои пули таъиноти ҳосдошта хизмат мекунад.

Пул бошад, дар инъикоси нарх ҳамчун воситаи баҳисобгирии иқтисодӣ баромад мекунад.

Молия бидуни пул вучуд дошта наметавонад. Пул ҳамчун натиҷаи муносибатҳои молию пулӣ, алалхусус хоҷагиҳои молӣ (бозорӣ) арзи вучуд дорад, маҷмӯи ин муносибатҳои, сабаби ба миён омадани молия ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ мегардад. Дар ҳолати дар хоҷагиҳои молӣ вучуд надоштани пул молия низ мазмуну маънои мустақил пайдо намекунад.

Аз нигоҳи таҳлили решаҳои таърихӣ ва илмӣ хулоса бармеояд, ки зарурияти ҷой доштани муносибатҳои молия ва пул мустақиман ба сабабҳои ташкил ва густариши истеҳсолоти молӣ алақаманд мебошад.

Одатан чунин сабабҳои бавучудоии хоҷагии молӣ ва пулиро фарқ мекунад:

1. маҳдудияти захираҳо;
2. беинтиҳории талабот;
3. тақсимои ҷамъиятии маҳнат;
4. махсусгардонии молистеҳсолкунандагон.

Бояд махсус қайд намуд, ки агар ин омилҳо сабаби ба миён омадани хоҷагии молӣ, мубодила (бозор) ва пул бошад, пас зарурияти молия бо мавҷуд будани пул муайян карда мешавад. Талаботи соҳибкорон оид ба ташкили соҳибкорӣ ва амалигардонии онҳо маҷбур месозад, ки соҳибкорӣ бо манбаҳои молиявӣ таъмин карда шавад.

Фаъолияти соҳибкорӣ танҳо бо ёрии молия, ки воситаи тақсими маҷмуи маҳсулоти миллии мебошад, таъмин карда шуда, воситаи қонё гардонии талаботи такрористеҳсолотро дар шароити бозор таъми менамояд.

Соҳибкор талаботи дар шароити бозор зудтағйирёбандаи такрористеҳсолот, мунтазамияту мутаносибии онро танҳо аз ҳисоби манбаҳои молиявӣ қонё мегардонад. Ҳарчанд, ки рақобат ва дигарунсурҳои механизми бозор (наrx, тақозо ва арза) ба раванди такрористеҳсол хатман таъсир мерасонанд.

Молия дар мутобиқнамоии таносуби такрористеҳсолот ба талаботҳо манбаи беҳамтоист.

Такрористеҳсол вобаста ба он ки иқтисод дар кадом давра силсила (сикл) қарор дорад, талаб менамояд, ки таносуби муайяни ба роҳмонии он бо манбаҳои молиявии зарурӣ таъмин карда шавад.

Аз гуфтаҳои боло чунин хулоса бар меояд, ки зарурияти молия ҳамчун таъминкунандаи раванд ва таносуби такрористеҳсолот хатмист.

Як қисми муносибатҳои молиявӣ бо вучуд доштани давлат вобаста башанд ҳам маъноӣ онро надорад, ки фаъолияти давлат молияро ба вучуд меоварда башад.

Бавучудои ва аз байн рафтани муносибатҳои молиявӣ натиҷаи фаъолияти давлат ва ё изҳори ризоияти он нест. Талаботҳои ҷамъиятӣ микдорану сифатан инкишоф меёбанд,

ки он тарзи воқеии зарурияти ҷой доштани молия ва инкишофи муносибатҳои молиявиро ҳатмӣ мегардонад.

Давлат имконияти инкишофи муносибатҳои молиявиро дорад, аммо бавучудоранда ва азбайнбарандаи муносибатҳои молиявӣ шуда наметавонад.

Муносибатҳои молиявиро талаботҳои ҷамъияти ба вучуд меоранд, давлат бошад, супоришҳои ҷамъиятиро амали менамояд. Бояд зикр намуд, ки худ давлатро муносибатҳои ҷамъиятӣ ба миён меорад.

Зарурияти ҷой доштани муносибатҳои молиявӣ дар шароити бозор мустақиман бо ҷой доштани таваккали иқтисодӣ оиди таъмини гардиши сармоя ва ё таъмини ғоидаи ҷашмдошт ва вобаста ба бозаргонии корхонаҳо барқарор намудани муносибатҳои иқтисодӣ ва ҷой доштани муфлисшавӣ муайян карда мешавад. Субъектҳои молиявӣ вобаста ба таъинот ва иштироқашон дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ фондҳои пули таъиноти махсусдошта ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр молия - маҷмӯи муносибатҳои воситаҳои пули вобаста ба ташаккул, тақсим ва истифодаи захираҳои маблағҳои пулии фондҳои марказонидашудаю ғайримарказонидашуда буда барои зарурияти васеъ намудани сатҳи истеҳсолот ва қонеъ гардонидани талаботи ҷамъият ба шумор меравад [12, с.46].

Мафҳуми низомии молиявӣ, аз мафҳуми умумии молия васеътар фаҳмида мешаванд. Молия маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии ҷамъиятро дар бар мегирад. Аз ин сабаб дар ҳар як звенои ҷудоғонаи низомии молиявӣ муносибатҳои иқтисодӣ ҳар хел ба вучуд меоянд ва вазифаю хусусиятҳои ба худ хос доранд.

Низомии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон доираи муайяни муносибатҳои молиявӣ, ки дар ҷараёни онҳо маблағҳои пулӣ ташаккул меёбанд ва истифода бурда мешаванд. Низомии молияи давлатӣ шакл ва усулҳои ташаккул, тақсимот ва истифодаи маблағҳои пулии давлатиро муайян менамояд.

Низомии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз муносибатҳои молиявии зерин иборат мебошад:

- низомии буҷети давлатӣ;
- қарзи давлатӣ;
- фондҳои мақсадноки давлатӣ.

Низомии молиявиро ба ду зернишом тақсим кардан мумкин аст:

- 1) молияи марказонидашуда;

2) молияи гайримарказонидашуда.

Молияи марказонидашуда ин низоми ташаккул ва истифодабарии фондҳои маблағҳои пулиест, ки барои таъмин намудани фаъолияти давлат ва ҳукуматҳои маҳаллӣ равона карда шудааст. Фондҳои захираҳои пулии умумидавлатии марказонидашуда бо роҳи тақсимоат ва бозтақсимоати даромади миллӣ, ки дар соҳаҳои истеҳсолот ба вуҷуд меоянд, ташаккул меёбад.

Ба молияи марказонидшуда бандҳои зерин дохил мешаванд: молияи давлатӣ ва молияи маҳаллӣ, низоми буҷетӣ, фонди мақсадноки давлатӣ, қарзҳои давлатӣ ва маҳаллӣ.

Молияи давлатӣ маҷмӯи муносибатҳои пулӣ вобаста ба ташаккул, тақсими ва истифодаи фондҳои ҷамъшудаи воситаҳои пулӣ ва дигар захираҳои молиявӣ тавассути буҷети ҷумҳуриявӣ, буҷетҳои маҳаллӣ ва фондҳои мақсадноки давлатӣ мебошад, ки аз ҷониби мақомоти ҳокимият ва идоракунии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот барои иҷрои вазифаҳои ба зиммаи онҳо вогузоргардида истифода бурда мешаванд.

Звенои асосии низоми молиявӣ ин буҷети давлатӣ мебошад, яъне захираи асосии маблағҳои пулие, ки дар шакли нақшаи молиявии давлат оид ба ҷамъоварӣ, азнавтасқимкунии ва истифодабарии маблағҳои пулӣ тартиб дода шудааст ва дар шакли қонун қабул ва амалӣ карда мешавад.

Буҷети давлатӣ дар навбати худ аз ду сатҳ иборат мебошад:

-буҷети ҷумҳуриявӣ ва Фонди мақсадноки давлатӣ;

-буҷети маҳаллӣ.

Фонди мақсадноки давлатӣ - фонди маблағҳои пулие, ки мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби даромадҳо ё бо роҳи ҷудо кардани маблағ аз намуҳои мушаххаси даромад ташаккул ёфта, барои амалӣ гардонидани ин ё он мақсад истифода мешавад.

Ҷунин фондҳо ҷалб намудани маблағҳоро барои қарзҳои муҳими иҷтимоӣ ба амал мебароранд. Ба онҳо дохил мешаванд – таъмини нафақаи давлатӣ, кӯмаки тиббии роғбон дар ҳолати қорношоямӣ, дар вақти руҳсатии ҳомиладорӣ, таваллуд ва ғайраҳо.

Звенои дигари низоми молиявӣ қарзи давлатӣ ба ҳисоб меравад. Қарзи давлатӣ аз ӯҳдадорҳои қарзии давлат дар назди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, кишварҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ, дигар субъектҳои байналмилалӣ иборат

мебошад. Дар амалиёти қарзи давлатӣ давлат ба сифати қарзгиранда ва шахсони воқеию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони ҳуқуқии давлатҳои дигар ба сифати қарздиханда баромад менамоянд.

Молияи ғайримарказонидашуда шакли ташаккули муносибатҳои пулие мебошад, ки дар сатҳи корхонаҳо, ташкилотҳо ва аҳолии фароҳам меояд. Ба молияи ғайримарказонидашуда дохил мешаванд: молияи хонаводагӣ, молияи ташкилотҳои тиҷоратӣ ва молияи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ.

Низоми молиявӣ сохтори молиявии худро доро буда, он дар расми 1 оварда шудааст.

Расми 1. Сохтори низоми молиявӣ

Ҷудо кардани низоми молиявӣ ба бандҳои алоҳида барои он лозим аст, ки ҳар яке аз ин бандҳо вазифаҳои худро доранд ва дорой усулҳои ташаккул ва истифодабарии фондҳои маблағҳои пулии марказонидашуда ва ғайримарказонидашуда мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2019.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ барои соли 2021 - 2025.

3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №11, 2016.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №7, 28.06.соли 2011, №723.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» ш.Душанбе, 21 июли соли 2010 №626
6. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2030».
7. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 28 декабри соли 2023).
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017. [Захираи электронӣ] // www.president.tj.
9. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. - Душанбе, 2016. - 104 с
10. Маҷмӯи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба молия ва бучет. Душанбе.2012, с.3.
11. Алимардонов У. Молия. - Душанбе, Ирфон, 2014. - 358 с.
12. Раҳимов З.А., Ятимов Х.М., Ҷӯраев Ш.Ҷ. Молия, муомилоти пул ва қарз. - Душанбе, «Сино», 2006. саҳ - 46.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАВСЕАИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНАИ ИСТЕҲСОЛӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОӢ

Раҳимов Шодмон Шодибеғович, докторанти Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи С.Айнӣ 44. Е-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Телефон: +992009666609

Дар шароити имрӯза, густариши ҷаҳонӣ дар баҳши воқеии иқтисод ба унвони омили калидии муайянкунандаи афзоишҳои боигарии миллии ва истеҳсолоти саноатӣ дар кишвар маҳсуб меёбад. Илова бар он, коҳонаҳои хурду миёнаи истеҳсолӣ новобаста аз мушкилиҳои мавҷуда, метавонанд дар равиши иқтисодии кишвар, таъмини амнияти иқтисодӣ ва махсусан сиёси нақши муҳимро иҷро намоянд.

Муаллиф, дар мақола кӯшиш доштааст, то нуқатаҳои муҳими назариявии тавсеа ва рақнаки ин навъи фаъолияти соҳибкорию баъд аз мутолеаи умқӣ мавриди пешниҳод қарор диҳад. Инчунин, дар мақола аз тарафи муаллиф моделҳои тавсеи соҳибкорӣ бо назардошти махсусиятҳои мавҷуда ва технологияҳои рақамӣ мавриди пешниҳод қарор дода шудаанд.

Калидвожаҳо: иқтисод, давлат, соҳибкории хурду миёна, истехсолот, сармоягузорӣ, ҳавасмандгардонӣ, субот, амнияти иқтисодӣ, маблағгузорӣ, дастгириҳои давлатӣ, имтиёзҳои андозӣ, рақамикунонӣ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РЕКОМЕНДОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Рахимов Шодмон Шодибегович, докторант Института экономики и демографии Национальной академии наук Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С. Айни, 44. E-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Телефон: [+992009666609](tel:+992009666609)

В современных условиях расширение активности в реальном секторе экономики рассматривается как ключевой фактор, определяющий рост национального богатства и промышленного производства в стране. Кроме того, малые и средние производственные предприятия, несмотря на существующие трудности, могут сыграть ключевую роль в экономическом благополучии страны, обеспечении экономической и особенно политической безопасности.

В данной статье автором представлены важные теоретические моменты расширения и развития данного вида предпринимательской деятельности. Кроме того, в статье автором предложены модели расширения бизнеса с учетом существующих специализаций.

Ключевые слова: экономика, государство, малый и средний бизнес, производство, инвестиции, стимулирование, стабильность, экономическая безопасность, финансирование, государственная поддержка, налоговые льготы, цифровизация.

THEORETICAL ISSUES OF RECOMMENDATION FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED PRODUCTION ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Rakhimov Shodmon Shodibegovich, doctoral student of the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, S. Aini Street, 44. E-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Phone: [+992009666609](tel:+992009666609)

In today's conditions, expanding activity in the real sector of the economy is considered a key factor determining the growth of national wealth and industrial production in the country. In addition, small and medium-sized manufacturing enterprises, despite existing difficulties, can play a key role in the economic well-being of the country, ensuring economic and especially political security.

In this article, the author presents important theoretical aspects of expanding and developing this type of entrepreneurial activity. In addition, in the article, the author proposes models for expanding business taking into account existing specializations.

Key words: economy, state, small and medium-sized businesses, production, investment, stimulation, stability, economic security, financing, government support, tax incentives, digitalization.

Дар шароити муосир, густариши навъҳои мухталифи соҳибкорӣ метавонад на танҳо дар суботи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, балки дар таъмини суботи амниятӣ сиёсӣ низ боис гардад. Аз ин ҷиҳат, ҳукуматҳои кишварҳои мухталиф ба таври мунтазам бо истифода аз фишангу абзорҳои мухталифи дар даст дошта, аз ҷумла технологияҳои рақамӣ кӯшиш бар он доранд, ки навъҳои гуногуни соҳибкорӣ ва аз ҷумла, соҳибкории хурди саноатиро дар дохили кишвар равангу тавсеа диҳанд. Бар ин асно, бо ҳадафи муайянсозии рӯйқадҳо ва назароти гуногун дар ин ҷодда, таҳилнамоии бархе аз масоили назариявӣ тавсеаи соҳибкории хурду миёнаи истеҳсолиро ба уновни яке аз ниҳодҳои макрофазо зарур арзёбӣ намудаем.

Муҳаққиқони муосир ба дунболи иқтисоддонони классикӣ ва неоклассикӣ дар қорҳои худ таъя ба таҳлили ҷанбаҳои умедворкунандае менамоянд, ки дар марзи назария ва амалияи

иқтисодӣ ба вукуъ мепайванданд ва ба уновни самти нисбатан мушкили илми иқтисодӣ доништа мешаванд.

Ҳамин тавр, Ананин О.И., баён доштааст, ки "...иқтисоддонон-равишшиносон шуруъ ба баррасии дақиқтари шаклҳои донише, ки "фазои маърифатшиносӣ"-ро байни назарияи "холис" ва амалияи воқеии қарорҳои иқтисодӣ ва амалӣ, ки мантиқи ин назарияро ифшо менамоянд ва то андозае метавонанд онро роҳнамоӣ намоянд, пардохтаанд"[1, с.4]. Лозим ба ёдоварист, ки дар марҳилаи муосир алоқамандии илм бо назария аз байн бурда шудааст.

Ба ақидаи Ҷ.М. Кейнз пайваста ин мавқеъро ҳимоя менамуд, ки илм наметавонад дақиқтар аз он чизе бошад, ки моҳияти табиӣ он иҷозат медиҳад. Мувофиқ ба арзёбии ӯ "қисми зиёди назарияпардозҳои иқтисодии имрӯза ... аз он ранҷ мебаранд, ки талош доранд бо истифода аз равишҳои дақиқи математикӣ маводҳоеро, ки табиатан номуайян мебошанд, расман тасдиқ намоянд ва ин ё он нуқтаи назарро асоснок намоянд"[1, с. 13]. Вобаста ба ин, бояд қайд намуд, ки барои ҳалли масоили аслии марбут ба ин мушкилот, истифода аз равиш ва усулҳои иқтисодии амалӣ мақбултарин доништа мешаванд.

Бояд қайд намуд, ки иқтисоди амалӣ дар худ доираи васеи абзорҳои таҳқиқотиеро, ки ҳадафи аслии онҳо омӯзиш ва мутолеаи вазъи иқтисодии воқеӣ мебошад дар худ ҷой дода, коркарди нақшаи дурнамои равнаку тавсеаи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлатро барои минтақаи амиқ бо назардошти фаъолият ва имконоти дар ин манотиқ мавҷуда дар мадди назар гирифтааст.

Тавсеаи иқтисодии институтсионалӣ аз сатҳи равобити мутақобила байни ниҳодҳо ва ташкилотҳо вобастагии мустақим дорад. Агар ниҳодҳо- ба унвони қоида ва қавонини бозӣ доништа шаванд, ташкилотҳо ва соҳибкороне, ки онро созмон медиҳанд-бозигарон маҳсуб меёбанд.

Дар иқтисоди муосир, натиҷагирӣҳои Д.Норт ин аст, ки зухури тавсеаи ин ва ё он ташкилот ва сохтори соҳибкорӣ бо мавҷудияти матритсаи муайяни институтсионалӣ асоснок карда мешавад, вале "агар низоми институтсионалӣ дузди ва фасодро ташвику тарғиб диҳад, пайдоиши гурӯҳҳои муташакили ҷинойтпеша аз эҳтимол дур нест ва агар истехсолот тарғибу ташвиқ ёбад, дар ин маврид эҷоди корхонаҳо ва ширкатҳои нави истехсолӣ имконпазир мегардад" [5, с.69].

Мувофиқ ба дид ва назароти дигар олимону мутафаккирон ва олимони рустабар, мафҳуми макрофазо ба унвони фазои берунаи фаъолияти хоҷагидорӣи субъект (дар робита бо фазои дохилии институтсионалии корхона ва фаъолияти он) барои иқтисоди институтсионалӣ асосӣ ва тайинкунанда арзёбӣ мегардад. Ба макрофазои институтсионалии соҳибкорӣ гурӯҳҳо ва унсурҳои зеринро дохил менамоянд: таъмини ҳуқуқи фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣи хурд; танзми давлатии фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла монеаҳои маъмурӣ; ғояи миллӣ чиҳати пешбурди соҳибкорӣ ва худташкилномаи тичорат. Ба ақидаи Д. Норт "...институтҳои макрофазо барои соҳибкорӣи хурди истеҳсолӣ ва мутаносибан тичорати хурд то ҳади зиёде бахши ҷудоинопазири ташкили иқтисоди институтсионалӣ маҳсуб меёбанд. Бинобар ин, ҳифозат аз ҳуқуқи моликият дар самти соҳибкорӣи хурд аз вазъи умумӣ ва ҳифзи ҳуқуқи моликият дар ин ва ё он кишвари амиқ канда нест, қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар бораи соҳибкорӣ, қисми таркибии қонунгузорӣи хоҷагидорӣи доништа мешаванд..." [3, с. 21].

Он коҳиши навоваронае, ки қисми таркибии тавсеаи истеҳсолӣи нодиста мешавад, дар натиҷаи камшавии сармоягузориҳои гувоҳӣ аз он медиҳад, ки дар иқтисоди миллӣ, тамоюли пастравии маҳсулноқӣ ба мушоҳида мерасад. Бар ин асно, бо ҳулоса ва натиҷагирӣи он муҳаққиқоне, ки назароти худро дар он бобат, ки "Тоҷикистон дар бештари соҳаҳои тавлидӣ, ки муҳимтарин ҷузъи иқтисоди миллӣи доништа мешаванд (аз қабилӣ бахши истихроҷ ва коркарди маъданҳои ғоиданок) то ба ҳол аз технологияҳои фарсудашуда ва қушнашударо истифода менамояд, бояд розӣ шуд". Аз ин хотир, омӯзиш ва пешниҳоди беҳтарин тариқаи тавсеаи соҳибкорӣи хурди истеҳсолӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи минтақа ва ҷаҳонӣ, амрест ниҳоят мубрам ва саривақтӣ.

Ба андешаи Басараева В.Г. "як модели бисёр бартариофар барои шарҳи зуҳури раванди корхонаҳои хурди истеҳсолӣ дар кишварҳои аз нигоҳи индустриалӣ пешсаф, модели фазои мусоиди касбӣ маҳсуб меёбад, зеро модели зикргардида пайдоиши корхонаҳои хурдро натиҷаи ҳамгироии омилҳои зерин ба монанди сиёсати чандиронаи шуғл, хароҷоти кам барои омилҳои истеҳсолӣ, имтиёзҳои андозӣ ва дастгирии ҳамаҷонибаро аз тарафи мақомотҳои зинаҳои гуногуни ҳукумат мансуб медонад" [3, с. 27].

Ҳамин тарик, модели зуҳури технологияҳои нав ба таври комил афзоиш ва рушди пешгирикунандаи корхонаҳои хурдро дар баҳши технологияҳои иттилоотӣ тавзеҳ медиҳад, ҳамон тавре ки дар Англия бар асоси компютеризатсияи оммавӣ ба вуқӯ пайваست. Ба сифати сеюмин модел, ки дар солҳои охир (то оғози бухрони молиявии соли 2008) ба таври комил афзоиши теъдоди корхонаҳои хурди истеҳсолиро асоснок менамуд, ин болорваии сатҳи даромади аҳоли маҳсуб меёфт.

Ҳамзамон, ба назари мо омилҳои дигаре мавҷуданд, ки метавонанд дар тавсеаи фаъолияти соҳибкории истеҳсолии хурду миёна махсусан дар ҷумҳурии мо муосидат намоянд:

- ✓ Сармояи инсонӣ;
- ✓ Сатҳи хароҷот барои таъсиси корхона, бо назардошти хароҷотҳои истеҳсолӣ;
- ✓ Сохтори соҳавии иқтисод, ҳиссаи бахшҳои заиф;
- ✓ Мавҷудияти омилҳои истеҳсолӣ ва инфрасохтори бозорӣ;
- ✓ Дастрасӣ ба таҳқиқотҳо, маълумотҳо, навоариҳо, навгониҳои техникӣ;
- ✓ Сатҳи хароҷотҳо барои инфрасохтори ҷамъиятӣ;
- ✓ Дастгирии соҳибкорӣ ва умуман вучуд надоштани он аз тарафи мақомотҳои давлатӣ;
- ✓ Меъёрҳои умумии дар густариши боварӣ ба соҳибкории хурди истеҳсолӣ муосидаткунанда.

Ташаккул ва ҷамъоварии маълумот оид ба субъектҳои алоҳида, қисми таркибӣ ва ҷудоинопазири иқтисоди муосир гардидааст ва он барои ашхоси ҳушманд арзиши гарон дорад. Таҳлили маълумоти бузург ва хизматрасониҳои таҳлилии зехни сунӣ барои коркард ва татбиқи ҳадафҳои рушди истеҳсолоти истифода бурда мешаванд. Онҳо метавонанд дастрасӣ ба хизматрасониҳои муосири истеҳсолиро бештар намоянд.

Рақамикунонии фаъолияти субъектҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла соҳибкории хурду миёна ҷузъи ҷудоинопазири рушди иқтисоди рақамӣ маҳсуб меёбад. Барои он, ки субъектҳои истеҳсолӣ тавсеаи мунтазам дошта бошад ва он муҳаррики иқтисод гардад, бояд аз тамоюлҳои ҷаҳонӣ дар самти вориднамоии технологияҳои муосир васеъ истифода намуда, ҳамрадифи замони муосир бошад.

Рақамикунонии субъектҳои истеҳсолӣ ин татбиқи технологияҳои иттилоотиро иртиботӣ ба фаъолияти онҳо мансуб меёбад. Бинобар ин, дар шароити имрӯза роҳандозии рақамикунонӣ ва зехни сунӣ дар фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ байни

кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон рақобати шаддид рафта истодааст. Тибқи маълумоти UNCTAD соли 2022 ҳиссаи иқтисоди рақамӣ дар ММД-и ҷаҳонӣ 12,63%-ро ташкил додааст [2, с. 32]. Бояд қайд намуд, ки бо дарназардошти истифодаи иҷбории технологияҳои иттилоотӣ, афзоиши босуръати иқтисоди рақамӣ дар назар аст. Вобаста ба ин, ва истифодаи технологияҳои муосир дар ҷаҳон хусусияти номутаносиб дошта, пешсафтарин кишварҳо дар ин самт ИМА ва Чин мебошанд. Ҳамин тавр, ҳиссаи ин ду кишвари абарқудрат зиёда аз 75% тамоми патентҳоро дар самти блокчейн-технологияҳо, 50%-и хароҷотҳои марбут ба интернет тичорат, зиёда аз 75% бозори технологияҳои абрӣ, 90% сармоякунонии 70 ширкати бузурги платформаҳои рақамиро дар ҷаҳон фаро гирифтааст. Ҳамин тавр, дар кишварҳои мазкур барои соҳаҳои алоҳидаи хоҷагии халқ технологияҳои ба рақамикунонӣ нигаронидашуда татбиқ гардидаанд [4, с. 64], аз ҷумла: технологияҳои реестри тақсимотӣ, таҳлили маълумотҳои бузург, технологияҳои абрӣ ва нигоҳдории маълумотҳо, зехни сунъӣ, технологияҳои Блокчейн ва ғайра.

Истифодаи технологияҳои мазкур дар рақамикунонии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, аз ҷумла субъектҳои хурду миёнаи истеҳсолӣ бамаврид мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Акимова Т.А. Экономика устойчивого развития.- М.: Экономика, 2009. С. 14 - 22.
2. Ананьин О.И. «Экономика: наука и искусство //Вопросы экономики. 2007. №11. – С. 3-21.
3. Басараева В.Г. Институциональные особенности развития малого бизнеса в регионах России. Научный доклад. М.: EERC. 2002. - С.19-20.
4. Басараева В.Г. Условия и факторы развития малого предпринимательства в регионах РФ, М., 2005. - С.27 – 31.
5. Виленский А.В. Макроэкономические институциональные ограничения развития российского малого предпринимательства. М.: Наука.2007. - С.21 – 25.
6. Воҳидов У.М., Чиллаев С.Н. Ташаккули рақамикунони бозорҳои молиявӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Иқтисоди “Сабз” – заминаи бунёди рушди устувор» (ш. Хоруғ, 27 апрели соли 2024). ДДХ ба номи М. Назаршоев, Душанбе, 2024. - С. 61-66.

7. Зельднер А.Г. Концептуальные подходы к стратегии и тактике государственного регулирования экономики. Махачкала. Издательский дом Наука плюс.2007. - С.27-28

8. Норт Д. Функционирование экономики во времени. Нобелевская лекция //Отечественные записки. 2004. №6. – С. 68-74.

9. Digital China: Powering the Economy to Global Competitiveness / McKinsey&Co, 2022. – P. 33-40.

ТАҲЛИЛИ НАҚШИ ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Юсупова Ҳачабмоҳ Ҳукуматовна - муалимаи калони кафедраи низоми иттилоотӣ-инноватсионӣ дар иқтисодиёт ДДМИТ.Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Наҳимов 64/4. Телефон (+992)935114023. E-mail: asisa 040569@mail.ru

Тиҷорати электронӣ дар асосӣ воридкунии тахнологияи нави Интернет равандҳои тиҷоратро муносиб карда, ба пурраги онро автоматизатсия менамояд. Инчунин имкониятҳои фавран ҷустуҷӯ кардани мол ва хизматрасониҳо, дархости харидан ва оварда расонидан, пардохти пешаки ва ғайраро фароҳам меорад. Ҳамин тариқ, тиҷорати электронӣ мафҳуми комплекси ба ҳисоб рафта, дар худ мубодилаи электронии иттилоотро ҳамчун як унсури таркибии худ дар бар мегирад. Қайд бояд кард, ки инфрасохтори иттилоотии Тоҷикистон дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дорад, ки ин маънои имконияти ноил шудан ба тараққиёти тиҷорати электрониро дар мамлакат дорад. Ҳоло ширкатҳои мамлакат ба ҷоринамоии шабакаҳои корпоративӣ ҷиддан бояд муносибат намоянд, ки бе онҳо тараққиёти ояндаи тиҷорати электронӣ мушкил мегардад. Ба як қатор касодӣ дар тараққиёти тиҷорати электронӣ нигоҳ накарда, он зина ба зина ҷорӣ шуда, метавонад мавқеи худро дар байни ширкатҳои Тоҷикистон мустаҳкам созад.

Калимаҳои асосӣ: Тиҷорати электронӣ, шабака, коммуникатсия, технологияи иттилоотӣ, хизматрасониҳои электронӣ, шабакаи электронӣ, интиқоли электронӣ.

АНАЛИЗ РОЛИ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Юсупова Хаджабмо Ҳукуматовна – старший преподаватель кафедры информационной- инновационная- система в экономика,

Таджикского государственного финансово-экономического Университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. Тел.: (+992) 93-511-40-23. E-mail: asisa 040569@mail.ru

Электронная коммерция в основном внедрение новой интернет-аналитики оптимизирует бизнес-процессы и полностью автоматизирует их. Он также предоставляет возможности для немедленного поиска товаров и услуг, запроса на покупку и доставку, предоплаты и многого другого. Таким образом, электронная коммерция представляет собой комплексное понятие, включающее в себя электронный обмен информацией как составной элемент. Следует отметить, что информационная инфраструктура Таджикистана находится на стадии становления, что означает возможность достижения в стране развития электронной торговли. В настоящее время компании страны должны принять участие в создании корпоративных сетей, без которых будущее электронной коммерции будет затруднено. Несмотря на то, что он был введен в ряд профессий в области электронной коммерции, он может постепенно укреплять свою позицию среди компаний Таджикистана.

Ключевые слова: Электронный бизнес, сеть, связь, информационные технологии, электронные услуги, электронная сеть, электронная передача.

ANALYSIS OF E-COMMERCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Yusupova Khadzhabmo Khukumatovna – senior lecturer at the Department of Information and innovation system in the economy, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimova 64/14. Tel.: (+992) 93-511-40-23. E-mail: asisa 040569@mail.ru

E-commerce basically the introduction of new Internet analytics optimizes business processes and fully automates them. It also provides opportunities for immediate search of goods and services, request for purchase and delivery, prepayment and much more. Thus, e-commerce is a complex concept that includes electronic information exchange as an integral element. It should be noted that the information infrastructure of Tajikistan is at the stage of formation, which means that it is possible to achieve the development of electronic commerce in the country. Currently, the country's companies must take part in the creation of

corporate networks, without which the future of e-commerce will be difficult. Despite the fact that he has been introduced to a number of professions in the field of e-commerce, he can gradually strengthen his position among Tajik companies.

Keywords: Electronic business, network, communication, information technology, electronic services, electronic network, electronic transmission.

Асри XXI ҳамчун замони амалӣ намудан ва инкишофи технологияҳои иттилоотӣ кумуникатсионӣ дар ҳаёти воқеии инсоният шинохта шудааст. Дар робита ба ин технологияҳои рақамӣ ба ҳаёти инсоният ворид гашта, боиси пайдоиш ва рушди соҳаҳои иқтисодӣ гардидааст. Натиҷаи ин дигаргуниҳоро дар низомии босуръати рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ, ки яке аз ҷузъҳои марказии иқтисодиёти муосир мебошад, мушоҳида кардан мумкин аст.

Рушди босуръати соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллий ва навсозии унсурҳои таркибии он аз самтҳои асосии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ ба шумор рафта, ҳамеша дар меҳвари тавачҷӯи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ қарор дорад. Масоили тақвият бахшидани иқтисодиёти миллий дар шароити муосир ба рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ алоқамандии ногузаастонӣ дорад.

Дар шароити имрӯза воситаи асосие, ки тавассути он хизматрасониҳои электронӣ пешниҳод карда мешавад «шабакаи Интернет» мебошад. Дар раванди таҳқиқоти илмӣ мушаххас гардид, ки ба роҳ мондани чунин тарзи фаъолият тавассути Интернет дар речаи вақти воқеӣ (on-line) ба таври пурра автоматикунонии соҳаҳои иқтисодиёти миллий ниҳоят зарур мебошад. Дар шароити ба таври мусбат амалишавии рушди иқтисодиёти рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкilotи зиёде дар пеш меистад. Таҳияи низомии ягона ва мутамарказ ҷиҳати пешниҳоди хизматрасониҳо дар шакли электронӣ, то лаҳзае, ки низомии ягонаи автоматикунонидашуда роҳандозӣ карда нашаванд, мушкil боқӣ мемонад. Ташкили фуруши молу хизматрасонӣ бо истифодаи Интернет, ба вуҷуд омадани савдои электронӣ боис гардид, ки Интернет зуд рушд ёбад ва дар ин миён маҳсулоти шабакавӣ рӯйи қор оянд. Гузашта аз ин, ташкили самаранокӣ пардохти электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ на танҳо мавқеи иштирокчиёни онро боло бурд, балки низомии муосири

«Интернет-тичорат»-ро ба вучуд овард, ки мисоли дақиқ шуда метавонад.

Татбиқи технологияҳои муосир ба роҳ мондани «фаъолияти иқтисодиёти электронӣ тавассути Интернет» дар речаи вақти воқеӣ ва пурра автоматикунонии соҳаҳо имконият медиҳад, ки бозори хизматрасониҳои электронӣ ба таври мусбат рушд намояд. Барои дар амал пиёда намудани ин равандҳо бояд ба пайдоиши шаклҳои нави фаъолияти иқтисодиёти электронӣ таъия намуд. Мушкилии асосии ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ пеш аз ҳама татбиқи технологияи пуриктидор, сохтани пойгоҳи додаҳо ва шабакаҳои мебошад, ки қобилияти пурраи дастрасӣ ба намудҳои гуногуни хизматрасониҳоро дошта бошанд. Аз нигоҳи иқтисодӣ ташкили пардохтҳои электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ барои иштирокчиёни он хусусан пешниҳодкунандагони маҳсулот заруранд.

Усулҳои муосири ҳисоббаробаркунӣ тавассути Интернет, бо истифода аз низомҳои пардохти электронӣ яке аз механизмҳои татбиқи хизматрасониҳои электронӣ мебошанд. Ин шакли нави системаҳои пардохти электронӣ тавассути Интернет анҷомдодашуда аз низоми анъанавии пардохт пурра фарқият доранд, зеро раванди амалишавии он аз ҷиҳати то интиҳо тариқи истифодаи технологияи рақамӣ анҷом дода мешаванд. Ҷанбаи муҳими система дар он зоҳир мегардад, ки бо истифода аз технологияҳои муосир сураи мегарад ва қадами навбатӣ дар амалишавии иқтисодиёти рақамӣ мебошад. Татбиқи системаҳои гуногуни пардохти электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ имконият дод то мушкилоте, ки дар самти гузаронидани амалиёти молиявӣ мавҷуд буданд, пурра аз байн бардошта шаванд. Барои самаранок истифодабарии хизматрасониҳои электронӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ зарур аст, ки самтҳои беҳатарии он хусусан ҳангоми ҳисоббаробаркунии молиявӣ ва гузаронидани амалиёти молиявӣ дар шакли электронӣ таъмин карда шаванд.

Хизматрасониҳои электронӣ шакли муосири хизматрасонӣ, буда танҳо тавассути «шабакаи Интернет» ба роҳ монда мешавад. Дар шароити рақобатпазирии шадид таъмини хизматрасониҳои электронӣ ба истифодаи Интернет масъалаи рӯзмарра мебошад. Намудҳои пешрафтатарин ва серистифодаи хизматрасониҳои электронӣ: хизматрасониҳои Интернет, хизматрасониҳои электронии давлатӣ, хизматрасониҳои электронии бонкӣ, хизматрасониҳои электронии молиявӣ, низомҳои электронии

андозситонӣ, низоми бақайдгирии гумрукӣ, таҳсилоти рақамӣ ва ғайра мебошад.

Бозори хизматрасониҳои электрониро дар самти рушди иқтисодиёти зудрушдкунандаи муосир падидаи нав номидан аз воқеият дур нест. Зеро дар заминаи рушди устувори он имконият фароҳам меояд, ки иқтисодиёти миллӣ тариқи мутаммарказонии хизматрасониҳои электронӣ ба роҳ монда шавад.

Ҳарчанд рушди бозори хизматрасониҳои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи чандон тӯлониро соҳиб набошад ҳам, ба ин нигоҳ накарда, дар ин самт муҳаққиқон ба омӯзиши он таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир намудаанд. Муҳаққиқони ватанӣ Р.К. Раҷабов, А.Л. Қодиров, Ф.С. Комилиён, С.Ҷ. Комилов, С. Ҳабибов, А. Ҷураева, Ҳ.Н. Фақеров, Ғ. Ҷурабоев, Ф. Мирзоахмедов, П.Д. Хоҷаев, Ф.Р. Шаропов, Р.С. Исаев, М.Н. Раҳмонов, М.Ҳ. Ҳабибуллоев ба татбиқи хизматрасониҳои электронӣ диққати амиқ зоҳир намуда, рушди хизматрасониҳои электрониро аз нуқтаи назари концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ дар кишвар мавриди таҳлил қарор додаанд.

Имрӯзо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ тичорати электронӣ босуръат рушд ёфта, он на танҳо соҳаи савдоро соҳиб мебошад, балки дар соҳаҳои хизматрасонӣ низ истифода бурда мешавад. Ин аст, ки имрӯзҳо сайтҳои зиёди электронӣ дар ҷумҳурӣ фаъол гардидаанд, ки аз фуруши молҳо оғоз гашта, то фуруши моликият амалӣ карда мешавад, ки ба он платформаи электронии сомон. ТҶ, Алифшоп ва ғайра мисол шуда метавонанд, ки онҳо дар бозор муваффақтарин маҳсуб мешаванд. Ба ғайр аз ин, ҳуди корхонаҳо ва соҳибкорони инфиродӣ низ ба воситаи кушодани сайтҳо имрӯзҳо номгӯи зиёди мол, кор ва хизматрасониро ба мизочони худ пешниҳод менамоянд.

Имрӯз бо туфайли рушди тичорати электронӣ шахс метавонад ба воситаи ҷой намудани эълон дилхоҳ амалиёти хариду фуруш, иҷора, хариди билет ва ҳатто сафари ҳаҷ ва дигар хизматрасониҳоро фармоиш диҳад. Фармоиши таом ва хӯрокворӣ низ ба воситаи интернет ба роҳ монда шуда, он дар ҷумҳурӣ бо суръати баланд рушд ёфта, ҷойи ошхонаю тарабхонаҳоро оҳиста оҳиста гирифта истодааст.

Аслан тичорати электронӣ пас аз зуҳури интернет, ки дар як давраи нисбатан тез дар дунё паҳн гашта, самаранокии ҳудро пайдо намуд, дар низоми иқтисоди ҷаҳонӣ ҷойи ҳудро пайдо намуд, ки он имрӯз бо суръати баланд ривоч меёбад.

Тичорати электронӣ ҳама гуна тичорат ва муомилотест, ки аз технологияи коммуникатсионӣ истифода бурда, самаранокии бештари иқтисодиро нисбат ба намуди анъанавӣи савдо кафолат медиҳад.

Тичорати электронӣ на танҳо тичоратест, ки ба истифодаи технологияи нави иттилоотӣи муошират дар Интернет асос ёфтааст, ки мо онро ҳамчун амалиёт пешниҳод мекунем. Ба даст овардани самаранокии иқтисодӣ ва молиявӣ тавассути тичорати электронӣ пешбинӣ шудааст

Дар адабиёти иқтисодӣ тичорати электронӣ ва шакли ташкили он васеъ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, дар шароити ташаккули шакли иқтисоди бозорӣ тичорати электронӣ ва ҷанбаҳои илмӣи он мавриди омӯзиш қарор дода шуданд. Далели он аст, ки тичорати электронӣ дар шаклҳои гуногуни хоҷагидорӣ фаъолона истифода мешавад. Дар ин ҷо ба назари мо, рӯй овардан ба таърихи истилоҳи «тичорати электронӣ, моҳияти он, марҳилаҳои инкишоф ва хусусиятҳои он зарур аст. Танҳо пас аз омӯзиши ин нуқтаҳо метавон ташаккул ва рушди тичорати электрониро дар иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхт.

Ба андешаи мо, тичорати электронӣ аз омилҳои зерин иборат мебошад:

- тичорати электронӣ;
- маркетинги почтаи электронӣ;
- ҳукумати электронӣ;
- таҳлили электронии молиявӣ;
- пардохтҳои электронӣ;
- бонкдорӣи электронӣ;
- дастгирии истифодабарандагони электронӣ;
- интиқолҳои гуногуни электронӣ;
- зерсистемаи электронии табодули иттилоот (почтаи электронӣ, замимаҳои интиқоли фаврӣ, паёмҳо ва ғ.);
- зерсистемаи коркарди ҳуҷҷатҳои электронӣ;
- зерсистемаҳои идоракунии захираҳо дар ширкат (моддӣ, молиявӣ, инсонӣ);
- зерсистемаҳои ҷустуҷӯи маълумотҳои глобалӣ барои ҷамъоварӣ ва истифодаи муштараки дониш;
- презинтатсияи веби корпоративӣ, ки ба зерсистемаи дигари ширкатҳо муттаҳид карда шудааст;
- зерсистемаҳои тичорати электронӣ барои ташкили хариду фурӯш;

- зерсистемаҳои ҳамкорӣ бо муштарӣ ва шарик;
- зерсистемаҳои захираҳои баҳисобгирӣ (анбор, таъминоти моддию техники ва ғ.)

Системаи тичорати электронӣ ба ширкат имкониятҳои зеринро медиҳад:

- васеъ намудани ғоида;
- кам кардани хароҷот;
- оптимизатсияи чараёни иттилооти дохилӣ ва берунӣ;
- ба таври назаррас суръат бахшидан ба раванди тичорат (таъмин, истеҳсол, фурӯш, хизматрасонӣ ба мизочон);
- пайдо кардани бозорҳои нави маркетинг ва паҳнкунӣ;
- баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ба мизочон ва самаранокӣ кор бо миёнаравон
- ба даст овардани бартариҳои рақобатпазири дарозмуддат.

Ҳангоми ташаккули тичорати электронӣ дар ҷумҳурӣ, хусусиятҳои рушди минтақа, ташкили инфрасохтори муосири бонкӣ, сатҳи ғайринокии аҳоли дар ҷодаи истифодаи технологияҳои нави рақамӣ ва ғайраро ба назар гирифтани лозим аст.

Рушди тичорати электронӣ дар минтақаҳо вобаста ба бад будани инфрасохтори муосири бонкӣ норасоӣ ва қимат будани нархи интернет яксон нест. Ҳамин тавр, дар шимолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар вилояти Суғд ва маркази ҷумҳурӣ - дар пойтахти кишвар - шаҳри Душанбе тичорати электронӣ аз ҳама бештар рушд кардааст ва дар навоҳии тобеи марказ ва вилояти Хатлон сатҳи рушди тичорати электронӣ нисбатан паст аст. ВМКБ низ наметавонад дар рушди тичорати электронӣ пешсаф бошад.

Ногуфта намонанд тичорати электронӣ барои осонии ғайринокии намурадани соҳибкорон як қатор мушкилотҳоро аз байн мебарад, ба монанди сарфаи вақт, ба тарзи осон ва бехатар пардохт намурадани маблағ, муаррифӣ намурадани молҳои худ бо тарзи содда ва ғайра. Дар бораи тичорати муқаррарӣ олими барҷаста асосгузори илми маркетинг Филипп Котлер ҳануз соли 1984 гуфта буд, ки муҳарриқи асосии тичорат ин реклама аст. Бинобар гуфтаи ӯ яке аз воситаҳои муосири таблиғ ин истифодаи технологияҳои муосири тичоратӣ мебошад, ки вобаста ба намурадҳои тичорат инкишоф ёфта истодаанд.

Хулоса аз ҳамаи гуфтаҳо бар меояд, ки бозори хизматрасониҳои электронӣ бозори муташаккил ва зудрушдкунанда буда дар он маҳсулоте мавриди хариду фуруш қарор мегирад, ки дар заминаи нерӯи зеҳнӣ бо истифодаи технологияҳои рақамӣ рӯи кор омадааст ва барои қонеъ гардонидани талаботи аҳоли ва дигар субъектҳои

иқтисодӣ нигаронида шудааст. Иқтисодиёти рақамӣ – татбиқи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти хоҷагиҳои гуногуни дар низомӣ иқтисодиёти миллий амалкунанда ва сохторҳои ҷамъиятӣ дар речаи вақтии воқеӣ буда бо истифодаи васеи Интернет ва технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ пурра гардида, барои алоқамандии субъектҳои иқтисодӣ новобаста аз минтақаҳои ҷойгиршавӣ мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

1. Пайёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 28.12.2024, шаҳри Душанбе
2. Балабанов И.Т. Электронная коммерция: учебник для вузов / И.Т. Балабанов. – М.: Дело и сервис, 2009
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон » аз 28.12.2006с. таҳти №612.
- 4.Алехина Г.В. Основы Интернет–экономики и электронного бизнеса: Московский международный институт эконометрики, финансов и права. – М. 2004.С. 99.
- 5.Шарапов Д.С. Технологии интернет дар сайёҳӣ. - Душанбе, Бебок, 2013. – 176 с.
- 6.Вавилова Е.В., Бородулина Л.П. Международная торговля. Учебное пособие / Е.В. Вавилова, Л.П.Бородулина. - М.: Гардарики 2006.
3. Информационные технологии в бизнесе // Под ред. М. Желены. - СПб.: Питер, 2006.
7. Гагарина Л.Г. Разработка и эксплуатация автоматизированных информационных систем: учебное пособие. –М.: ИД «Форум»: ИНФРА-М», 2013. -384с.;
8. Г.В. Князева. Учебное пособие по дисциплине «Электронный бизнес». Тольятти, Волжский университет имени Татищева, 2012. 134 с.

ТАМОҶУЛИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Рахимов Шодмон Шодибеғович, докторанти Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроға: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе,

кучаи С.Айнӣ 44. E-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Телефон: [+992009666609](tel:+992009666609)

Дар мақолаи мазкур тақвияти соҳибкории хурду миёна барои табдили рақамӣ ва қобилияти ғаъолият дар шароити иқтисоди рақамӣ баррасӣ мешавад. Дар он мушкilotи асосие, ки рушди бахшҳои мазкур дар шароити рақамикунонӣ ба миён меояд, қайд карда мешавад. Инчунин, унсурҳои асосии ташаккулдиҳандаи иқтисоди рақамӣ барои корхонаҳои хурду миёна пешниҳод гардида, аҳамияти ҳамгироии технологияҳо ва хизматҳои рақамӣ ба бахшҳои мазкур шарҳ дода мешавад.

Калимаҳои калидӣ: соҳибкории хурду миёна, иқтисоди рақамӣ, соҳибкории истехсолӣ, рақамикунонии бахшҳои алоҳида, саноат, технологияҳои муосир, инноватсия.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Рахимов Шодмон Шодибеғович, докторант Института экономики и демографии Национальной академии наук Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С. Айнӣ, 44. E-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Телефон: [+992009666609](tel:+992009666609)

В данной статье рассматривается укрепление потенциала малых и средних предприятий в условиях цифровой трансформации и их способность функционировать в условиях цифровой экономики. В ней рассматриваются основные проблемы, возникающие при развитии этих секторов в условиях цифровизации. Также представлены основные элементы, формирующие цифровую экономику для малых и средних предприятий, и объясняется важность интеграции цифровых технологий и услуг в эти секторы.

Ключевые слова: малые и средние предприятия, цифровая экономика, производственное предпринимательство, цифровизация отдельных секторов, промышленность, современные технологии, инновации.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM- SIZED ENTREPRENEURSHIP IN THE DIGITAL ECONOMY

Rakhimov Shodmon Shodibegovich, doctoral student of the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, S. Aini Street, 44. E-mail: shodmon.rakhimov@inbox.ru. Phone: +992009666609

This article examines strengthening the capacity of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the context of digital transformation and their ability to operate in the digital economy. It examines the key challenges facing the development of these sectors in the context of digitalization. It also presents the key elements that shape the digital economy for SMEs and explains the importance of integrating digital technologies and services into these sectors.

Keywords: Small and medium-sized enterprises, digital economy, manufacturing entrepreneurship, digitalization of individual sectors, industry, modern technologies, innovation.

Соҳибкории хурду миёна дар аксари кишварҳои дунё маҳаки асосии рушди ҷомеа буда, ҳиссаи он дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, шугли аҳоли ва ташаккули бучет зиёда аз нисфро ташкил медиҳад. Он дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ низ нақши муҳим дорад. Бинобар ин, дар стратегияю барномаҳои рушди иқтисодии кишварҳо ба ин самт диққати хоса дода шуда, барои таъмини пешрафти он шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ бо роҳи қабули қонунҳои ба талаботи шароити нави давлатдорӣ ҳоҷатдорӣ ҷавобгӯӣ, пайваста гузаронидани ислоҳот, мутобиқ намудани иқтисодиёти кишвар ба ғайрияти дар шароити бозорӣ рушди беамалони иқтисоди миллӣ таъмин карда шуд. Ин аст, ки баробари таъмини сулҳу субот дар кишвар рушди босуръати иқтисодиёт шурӯъ гардида, Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ сол то сол афзоиш ёфт.

Чи хеле ки маълум аст, дар сохтори Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ҳиссаи бештар ба соҳаҳои хизматрасонӣ (45 – 47 Ҷоиз) ва кишоварзӣ (21 – 23 Ҷоиз) рост меояд. Дар ҳар ду соҳа соҳибкорӣ хурду миёна маҳаки асосии рушд буда, ҳиссаи бештари маҷмӯи маҳсулоти ин соҳаҳо ба он рост меояд. Дар соҳаҳои саноату сохтмон низ соҳибкорӣ хурду миёна ҳиссаи арзанда дорад.

Дар моддаи 12-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид гардидааст, ки «давлат ғайрияти озоди иқтисодӣ,

соҳибкорӣ, баробархукукӣ ва ҳифзи ҳукукии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад» [6, с.9]. Ин аст, ки шумораи соҳибкорон, ҳаҷми кору маҳсулоти дар ин соҳа истеҳсолшаванда ва шумораи ҷойҳои корӣ сол то сол афзоиш меёбад. Соҳибкорӣ, ки фаъолияти мустақилонаю ташаббускоронаи одамон мебошад, ба гирифтани фоида нигаронида шудааст. Соҳибкор молу маҳсулотеро истеҳсол мекунад ё хизматрасониеро ба анҷом мерасонад, ки дар бозор ба он талабот вучуд дорад. Талаботи афзоюндаю тағйирёбандаи одамон дар навбати худ соҳибкорро маҷбур месозад то доимо дар ҷустуҷӯи роҳҳои муосири фаъолият: пешниҳоди молу хизматрасониҳои нав бо нархҳои мувофиқ, истифодаи технологияи нав, беҳтар намудани сифати молу маҳсулот ва ғайра бошад. Ин аст, ки рушди бемайлони иқтисодии кишвар маҳз бо шарофати фаъолнокии соҳибкорон идома дорад, аз ин хотир рақамикунонии ин бахш метавонад дар равангу рушди иқтисоди миллий боис гардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи нави иқтисоди рақамӣ қарор дошта, тадбирҳои муассирро барои гузариш ба рақамикунонии иқтисодӣ дар соҳаҳои гуногуни кишвар бароҳ монда, солҳои охир ба як қатор дастовардҳо ноил гаштааст, ки рақамикунонии соҳаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла меҳнат, муҳоҷират, шугли аҳоли ва таҳсилоти ибтидоии касбӣ барои беҳтар намудани хизматрасониҳои давлатӣ ба аҳоли ва соддагардонию шаффофияти фаъолияти сохторҳои давлатӣ мусоидат менамояд. Бо мақсади ноил гардидан ба ҳадафҳои олии рушди дарозмуддати Тоҷикистон, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии кишвар ва ҳамзамон ҳарчи зудтар ба сатҳи зиндагии кишварҳои дорои даромади миёна расонидани он чораҳои зарурӣ меандешад.

Дар солҳои охир рушд бахшидани иқтисоди рақамӣ ба яке аз ҳадафҳои муҳими Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфтааст. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта баёнгари он аст, ки дар шароити рушди технологияи рақамӣ мо метавонем дар беҳбудбахшии соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ аз имкониятҳои он истифода намоём. Хусусан, пайдоиши мафҳумҳои наве чун «Ҳукумати электронӣ» ва «иқтисоди рақамӣ» аз истифода шудани имкониятҳои технологияҳои муосир дар рушди соҳаҳои мухталиф дарак медиҳад.

Лозим ба ёдоварист, ки дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон рушди иқтисоди рақамӣ аз бисёр ҷиҳат муҳим аст. Аз он ҷумла,

истифодаи зарфиятҳои иқтисодӣ рақамӣ барои муқовимат бо зуҳуроти номатлуби коррупсионӣ дар кишвари мо муҳим мебошад.

Иқтисодиёти рақамӣ чун маҷрои нави рушди иқтисодӣ дар асоси мубодилои далелҳо, иттилоот дар рӯҳи вақти воқеӣ пайвасти бо истифодаи технологияҳои рақамӣ, мувофиқан ниҳодҳо, заминаҳои меъёри ҳуқуқӣ ва таҷрибаи соҳибдорӣ сурат гирифта, ба беҳтар шудани ҳосилнокии меҳнат, сатҳи зиндагӣ ва муҳити сармоягузори мусоидат менамояд [5, с. 160]. Афзалияти иқтисодити рақамӣ дар он аст, ки он муносибатҳои доир ба истеҳсоли маҳсулот, коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли он, саривақт ва самаранок истифодабарии иттилоот ва далелҳои афзояндаро дарбар мегирад.

Рақамикунонии иқтисодиёт ҳамеша дар меҳвари тавачҷуҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дошта, дар паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки "дар шароити иқтисоди бозорӣ ва рақамикунонии фаъолияти идоракунӣ ва истеҳсоли мақомоти давлатӣ бояд сиёсати ягонаи иқтисодиро танҳо бо истифода аз механизмҳо ва усулҳои муосири танзим амалӣ намоянд. Гузариш ба иқтисоди рақамӣ ҳамчун вазифаи асосии замони муосир дар назди мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 20 сол гузашта шудааст. Дар ин муддат як қатор ҳуҷҷатҳои концептуалӣ ва барномавӣ қабул карда шуданд, ки бояд чунин қайд карда шаванд. Бо мақсади рушд ва рақамикунонии иқтисодиёти мамлакат Дар Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2012 №822, Қонун дар бораи фаъолияти инноватсионӣ, пешбурди фаъоли навоариҳо дар соҳаи техника, хизматрасонӣ ё идоракунӣ, лоиҳаҳои инноватсионӣ ва рушди инфрасохтори инноватсионӣ. Консепсияи ташкили Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (2012-2020). (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643). Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003, №1174 дар бораи стратегияи давлатии технологияи иттилоотӣ - коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2004, №290). Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 ноябри соли 2003, №1175 дар бораи консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тартиби талаботи ягона барои сайтҳо ва шабакаҳои маҳаллии ҳисоббарори мақомоти давлатии идоракунӣ (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2011,

№166). Барномаи давлатии рушд ва ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2017 (Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июли соли 2014, №428).

Ҳукумати мамлакат бо раҳнамоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри он мекӯшад, ки кулли соҳаҳои хоҷагии халқи давлати соҳибистиклоламон, аз ҷумла иқтисодиёти рӯ ба рушди бемайлони овардаи Ватани азизамон пайваста ҳамқадами ҳаёт бошад. Мусаллам аст, ки баҳусус даҳсолаи охир технологияи рақамӣ бо қадамҳои гушношунид рушду такомул ёфта, тадриҷан на фақат дар муҳимтарин шохаҳои иқтисодиёти давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон, балки дар тамоми ҷабҳаҳои рӯзгори инсоният бо суръати кайҳонӣ роҳ меёбад ва аҳли башар шоҳид ҳастанд, ки инқилоби навбатии илмию техникӣ ба пешрафтҳои муъҷизаосои рӯзгори мардуми саросари олам мусоидати созанда ва бунёдгараона менамояд.

Имрӯз васоити техникӣ ва технологияҳои пешқадам имкон медиҳанд, ки ба истиснои маълумотҳои комилан махфӣ иттилооти дигар аз як макон ба ҷаҳор ғӯшаи олам ба маънои пурраи сухан “барқосо” расонида шаванд. Ин амали бузург ба шарофати дар арсаи хизматрасонӣ мақоми калидӣ касб намудани технология ва рақамӣ техникаҳои рақамӣ имонпазир шуда истодааст.

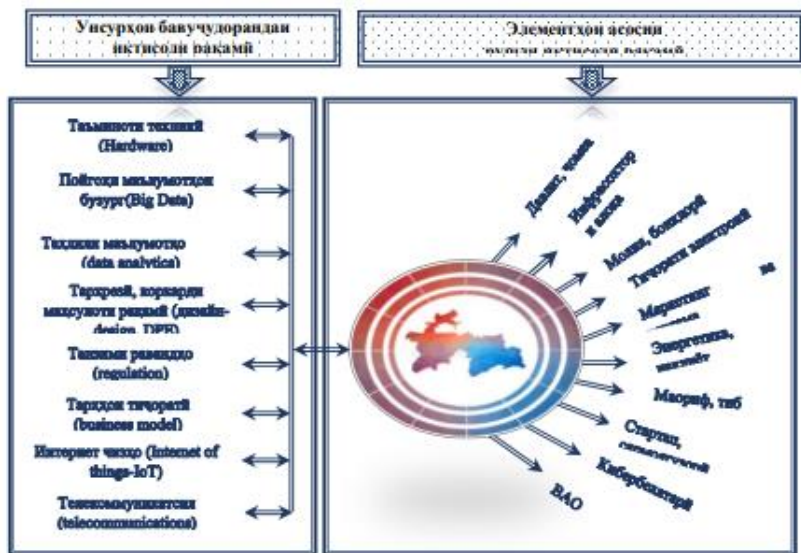
Мавҷудияти технологияи рақамӣ ба манфиати иқтисодиёти миллӣ мебошад. Ҳукумати мамлакат дар самти ҷорисозии иқтисодиёти рақамӣ дар Тоҷикистон тадбирҳои зарурӣ меандешад. Имрӯзҳо дар шаҳрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми пардохти электронӣ дар хизматрасонии нақлиёти ҷамъиятӣ мавриди амал қарор дорад. Ин раванд дар доираи татбиқи иқтисодиёти рақамӣ сурат гирифта, роҳҳои нави хизматрасониро таъмин мекунад. Инчунин, амалишавии амалиётҳои пулӣ тавассути кортҳои электронӣ аз ҷумлаи тадбирҳои ҳастанд, ки дар доираи татбиқи барномаи рушди иқтисоди рақамӣ ба роҳ монда шудаанд.

Иқтисоди рақамӣ дар соҳаи маориф низ мавриди амал қарор гирифтааст: ташкили марказҳои тестӣ, паркҳои технологӣ ва журналҳои электронӣ аз заминаҳои амалишавии иқтисоди рақамӣ мебошанд. Рушди иқтисодиёти рақамӣ дар ҷумҳурӣ имконият фароҳам меорад, то сатҳи зиндагии аҳоли бехтар гардида, маҳсулоти хушсифат дар бозори истеъмолӣ афзоиш ёбад. Мардум барои қонебгардонии эҳтиёҷоти талаботи худ аз роҳи усулҳои

муосири технологияи рақамӣ истифода намуда, ба ин васила вақт ва маблағи худро сарфа хоҳанд кард [4, с.65].

Имрӯз барои рушди иқтисодиёти рақамӣ зарурати таъсиси платформаи рақамӣ, ки майдони рушди онро таъмин менамояд, ба миён омадааст. Аз ин лиҳоз, зуҳури падидаҳои иқтисодиёти рақамӣ дар ҷодаи дарёфти механизмҳои идоракунии он, муайян намудани на танҳо оқибатҳои мусбат, балки манфии он низ ба ҳаёти ҳар як фард ва ҷомеа феълан тадқиқоти бунёди ро талаб менамояд.

Ҳамин тариқ пешравӣ ва рушди тарақиёти кишварро дар ҷаҳони муосир бидуни иқтисоди рақамӣ тасаввур кардан ғайри имкон мебошад. Зеро иқтисоди рақамӣ қисми ҷудонашавандаи ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии субъектҳои хоҷагидорӣ буда, ба ҳадафи стратегияи сиёсати давлат мусоидат намуда, баҳри беҳтар намудани сифати зиндагии мардум равона карда мешавад (ниг. ба расми 1).

Расми 1. Унсурҳои асосии ташаккулдиҳандаи иқтисоди рақамӣ

Рушди соҳибкории саноатии хурду миёна яке аз самтҳои калидии сиёсати давлатӣ бобати рушд ва дастгирии иқтисоди миллӣ мебошад. Дар шароити муосир мақомоти ҳокимияти маҳал дар шахру ноҳияҳои кишвар дар ростои дастгирии соҳибкории саноатии рақобатпазир мавқеи фаъол ва ҷойгоҳи махсусро ишғол мекунанд. Дар айни замон, натиҷаи ин дастгирӣ, ки бояд дар баланд шудани ҳосилнокии меҳнат, афзоиши истеҳсолоти саноатӣ ва

динамикаи мусбати маблағгузорӣ дар сармояи асосӣ ифода ёбад, чандон хуб нест. Дар робита ба ин масъала, равишҳои нави методологӣ нисбат ба дастгирии соҳибкории саноатии рақобатпазир дар минтақаҳои кишвар хеле заруранд, ки тақвияти нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварро заминагузорӣ мекунанд. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ ханӯз 21 декабри соли соли 2021 қайд гардида буд: «Бинобар аҳамияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва ҷиҳати таъмин намудани иҷрои ҳадафҳои стратегии миллий, аз ҷумла раванди саноатикунони босуръати кишвар, пешниҳод менамоям, ки солҳои 2022– 2026, яъне то ҷашни 35-солагии Истиқлоли давлатии Тоҷикистон «Солҳои рушди саноат» эълон карда шавад». Рушди соҳибкории саноатии рақобатпазир дар таҳкими иқтисоди миллии кишвар наметавонад фақат бо тадбирҳои давлатӣ маҳдуд гардад.

Шароити муосири хоҷагидорӣ соҳибкорӣ саноатии рақобатпазир дар минтақаҳо аз як тараф, бо равандҳои босуръати ҷаҳонишавӣ ва аз ҷониби дигар, бо зарурати замонасозии ҳарчи зудтари техника ва технологияҳои инноватсионӣ ҷиҳати таъмини рақобатпазирӣ маҳсулоти саноатӣ ва ҳифзи чунин вазъ дар оянда, тавсиф карда мешавад.

Соҳибкорӣ саноатии рақобатпазир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баъзе минтақаҳои он дар шароити муосир зарурати ҳаллу ҷалби масъалаҳои сершумори қаблан ҳалнашуда ва нав бавучудодаи рушди иқтисодиро ба миён меоварад. Дар байни онҳо дар ҷойи аввал вазифаи таҳким ва такмили ду сутуни бунёдии замонасозӣ (модернизатсия) қарор доранд: – яъне рушди системии инноватсионӣ ва инкишофи сифатан нави иқтисодӣ бо дарназардошти талаботи механизмҳои идоракунии замонасозӣ. Инчунин, бояд бо ин таъмини маблағгузориро дар шароити таҳаввулоти амиқи сифатӣ, ки ногузир натавонанд дар иқтисодиёт, балки дар тамоми дигар соҳаҳои иқтисоди миллии ҷомеа рӯй медиҳанд, илова намуд.

Ҳамин тариқ, омилҳои асосии ҳар гуна системаи хоҷагидорӣ инноватсионӣ, ки техникаи системаи типӣ навад, васлу насби технологияҳои навад, созмондиҳии омилҳои нави меҳнат дар истеҳсолот, такмилдиҳии дастгирии нави ҳавасмандкунии соҳибкорӣ саноатӣ, истеҳсоли маҳсулоти ба рақобат тобовар, вусъатбахшӣ ба маркетинги молу маҳсулот дар бозорҳои дохилӣ ва

хориҷи кишвар, аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Инҳо маҳз ҳамон ҷузъҳои инноватсионӣ мебошанд, ки дар маҷмӯъ метавонанд соҳаи истеҳсолотро дигаргун созанд, дастгоҳи истеҳсолиро таҷдид намоянд ва шахсро водор ба истифодаи самараноки онҳо кунанд. Ҳамзамон, дастгирии муосири давлатӣ оид ба стратегияи рушди соҳибкорӣ саноатӣ дар кишвар ба талаботи асосии ғайолияти соҳибкорӣ саноатӣ рақобатпазири муосир мутобиқ буда, таносуби онҳоро бо намунаҳои идоракунии корхонаҳои имрӯзаи саноатӣ таъмин менамояд.

Адабиёт

1. Балдин, К.В. Информационное обеспечение менеджмента организационной устойчивостью производственно-хозяйственных систем / К.В. Балдин, А.Т. Алиев // Вестник Коми республиканской академии государственной службы и управления. теория и практика управления. – 2021. – С.78-83.

2. Басараева В.Г. Институциональные особенности развития малого бизнеса в регионах России. Научный доклад. М.: EERC. 2002. - С.19-20.

3. Веселовский, М.Я. Формирование инновационной инфраструктуры промышленной сферы / М.Я. Веселовский // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). - 2017. - Т. 8. № 2. - С. 250-262.

4. Воҳидов У.М., Чиллаев С.Н. Ташаккули рақамикунони бозорҳои молиявӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Иқтисоди “Сабз” – заминаи бунёди рушди устувор» (ш. Хоруғ, 27 апрели соли 2024). ДДХ ба номи М. Назаршоев, Душанбе, 2024. - С. 61-66.

5. Зайцев, И.А. Влияние цифровизации экономики на инновационное развитие промышленных предприятий / И.А. Зайцев, Л.Д. Гурцкой / Друкеровский вестник. – 2019. - №6(32). – С.158-165.

6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, 6 ноябри соли 1994 (26.09.1999, 22.07.2003 ва 22.05.2016 таъйири илваҷо тариқи раъйпурсии умумихалқӣ).

7. Швецов, Е.А. Зарубежный и отечественный опыт деятельности малых инновационных предприятий / Е.А. Швецов // Актуальные проблемы авиации и космонавтики. - 2017. - №13. - С.151-153.

ТАҲЛИЛИ ИҚТИДОРИ АНДОЗ ДАР САТҲҲОИ МУХТАЛИФ

Холикзода Зулфия, муаллиммаи калони кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Суроға 734067 Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Наҳимов 64/4. Телефон: 555520580.

Дар мақола мазкур заминаҳои назариявӣ, методӣ ва амалии муносибатҳои андозӣ дар доираи арзёбии гаронӣ ва иқтидори андоз дар сатҳҳои гуногун мавриди таҳқиқ қарор гирифта, муаллифон кӯшиш намудаанд, ки аз рӯйи формулаҳои таҳиягардида сатҳи гаронии андоз ва имкониятҳои таппакули иқтидори андозро дар сатҳи ҷумхурий, минтақа ва субъектҳои хоҷагидорӣ хурду миёна муайян намоянд. Ҷиҳати мазкур ҳамчун заминаи методологӣ барои низомии андозбандӣ, банақшагирии қисми даромади буҷет ва тақвияти иқтидори андоз аз мавқеи назари муҳаққон мавриди таҳқиқ ва хулосабарорӣ қарор гирифтааст.

Вожаҳои калидӣ: воридоти андоз, иқтисоди миллий, арзёбӣ, буҷети сатҳҳои гуногун, гаронии андоз, иқтидори андоз, субъектҳои хоҷагидор, банақшагирии буҷет, муносибатҳои андозӣ.

АНАЛИЗ НАЛОГОВОЙ ПОТЕНЦИАЛА НА РАЗНЫХ УРОВНЯХ

Холикзода Зулфия, старший преподаватель кафедры «Налоги и страхование» Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/4. Телефон: 555520580.

В данной статье рассматриваются теоретические, методические и практические основы налоговых отношений в рамках оценки нагрузки и налогового потенциала на различных уровнях, а также авторами предпринята попытка определения уровня налогового бремени и возможностей формирования налогового потенциала на уровне республики, региона и субъектов малого и среднего предпринимательства на основе разработанных формул. Данный аспект изучен и сделан вывод как методологическая основа системы налогообложения, планирования доходной части бюджета и укрепления налогового потенциала с точки зрения исследователей.

Ключевые слова: налоговые поступления, национальная экономика, оценка, бюджеты разных уровней, налоговая нагрузка,

налоговый потенциал, хозяйствующие субъекты, бюджетное планирование, налоговые отношения.

ANALYSIS OF TAX POTENTIAL AT DIFFERENT LEVELS

Kholikzoda Zulfiya, Senior Lecturer, Department of Taxes and Insurance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 64/4 Nakhimov Street, Dushanbe, 734067, Republic of Tajikistan. Telephone: 555520580.

This article examines the theoretical, methodological and practical foundations of tax relations in the context of assessing the burden and tax potential at various levels, and the authors also attempted to determine the level of tax burden and the possibilities of forming tax potential at the level of the republic, region and small and medium-sized businesses based on the developed formulas. This aspect has been studied and a conclusion has been made as a methodological basis for the taxation system, planning the revenue side of the budget and strengthening tax potential from the point of view of researchers.

Key words: tax revenues, national economy, assessment, budgets of different levels, tax burden, tax potential, economic entities, budget planning, tax relations.

Ҳангоми таҳлили иқтидори андоз дар сатҳҳои мухталифи хоҷагидорӣ ба сифати омилҳои таъсиррасон маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ва маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ (МММ) истифода бурда мешаванд. Чунин равиш барои фаъолияти иқтисодии иқтисоди миллӣ ва минтақа дар намуди маҷмӯи тавсифи карда мешавад, ки барои амалишавии равиши мазкур баъзе намудҳои арзёбии иқтидори андозро дида мебароем.

Намуди одитарини ҳисоби иқтидори андозро бо истифода аз нишондиандаҳои гаронии андоз, ММД ва МММ арзёбӣ намудан мумкин аст, ки формулаи ҳисобии он чунин мебошад:

1. Дар сатҳи ҷумҳурий:

$$\Gamma_{A\text{ҷ}} = \frac{\sum_{i=1}^n T_i}{\text{ММД}} \quad (1)$$

2. Дар сатҳи минтақа (вилоят):

$$\Gamma_{A\text{м}} = \frac{\sum_{i=1}^n T_i}{\text{МММ}} \quad (2)$$

3. Дар сатҳи субъектҳои хоҷагидор:

$$GA_{CX} = \frac{\sum_{i=1}^n T_i}{DU} \quad (3)$$

Дар инҷо,

GA_q , GA_m , GA_{CX} - гаронии андоз дар сатҳи ҷумхурий, минтақа ва субъектҳои хоҷагидор; T_i – воридоти намудҳои андози i – юм; ММД, МММ, ДУ – маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ ва даромади умумии субъектҳои хоҷагидор мебошанд.

Дар робита ба ин, аз назари мо рушди ҳаматарафаи фаҳмиши мазмуни иқтидори андоз аз шарҳи миқдории он берун омада, ҳисоби иқтидори андозро ҳамчун ҷузъи методикаи тақсими хароҷоти байнибучетӣ фаро мегирад [3, с. 174]. Бинобар ин, бо дарназардошти ягонагии меъёрҳои андоз, метавон қайд намуд, ки иқтидори андоз аз рӯйи заминаи андозбандии сатҳҳои алоҳида муайян карда мешавад.

Вобаста ба ин, муҳаққиқи хориҷӣ Н.Д. Матрусов чунин мешуморад, ки дар фаҳмиши васеъ «иқтидори андоз» - ҳаҷми умумии захираҳои андозбандишавандаи минтақа буда дар фаҳмиши маҳдуд он маблағи ҳадди аксари воридоти андоз ва хирочҳои ҳисобшударо дар шароити қонунгузории амалкунанда ифода мекунад [5, с. 50].

Масъалаи мазкур, аз ҷониби олимони ватанӣ Иброҳимзода И.Р., Улуғхоҷаева С.Р., Бегматов А.А., Сабуров В.Д., Ҷумъабоев Х.Қ., Салимова М.М., Воҳидов У.М. ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, аз натиҷаҳои бадастомада ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар шароити имрӯза шарҳи иқтидори андоз бо равишҳои гуногуни назариявӣ ва амалӣ ифода гардидаанд. Бинобар ин, дар мақолаи ин, мо кӯшиш намудем, ки намуди одитарини ҳисоби иқтидори андозро бо истифода аз нишондиандаҳои гаронии андоз, ММД ва МММ арзёбӣ намоем, ки формулаи ҳисобии он чунин мебошад:

Зери мафҳуми воридоти намудҳои андоз ин ӯҳдадорихои андоз, яъне маҷмуи даромадҳои андозӣ дар сатҳи ҷумхурий, минтақа ва

субъектҳои хоҷагидор ба бучети сатҳҳои гуногун мебошад, ки он воридоти воқеии андоз, қарзҳои андозӣ ва пардохтҳои батаъхиргузоштаро дар бар мегирад[2, с. 147]. Дар мақолаи мазкур, бо мақсади муайян намудани иқтидори андоз дар сатҳҳои ҷумҳурӣ, минтақа ва субъектҳои хоҷагидор, пеш аз ҳама муайн кардани гаронии андоз дар сатҳҳои мазкурро зарур шуморида формулаҳои ҳисобии онҳоро пешниҳод намудем. Чунки ҳангоми арзёбии иқтидори андоз дар сатҳҳои мазкур, гаронии андоз аҳмчун коэффитсиенти муайяннунандаи иқтидори андоз баромад мекунад. Инчунин, арзёбии гаронӣ ва иқтидори андоз дар сатҳҳои алоҳида, ба мо имкон медиҳад, таъсири гарони адодро ба иқтидори андоз муайян намоем. Яъне, дар давоми давраҳои таҳлили бо тағир додани гаронии андоз арзёбии зиёдшавӣ ё камшавии иқтидорӣ андоз муайян карда мешавад.

Ҷадвали 1. – Нишондиҳандаҳои таркибӣ барои ҳисоби гаронӣ ва иқтидори андоз дар сатҳҳои алоҳида, млн. сомонӣ

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Субъектҳои хоҷагидорӣи хурду миёна							
Андозҳои пардохтшуда	228	238	253	268	279	398	395
Даромади умумӣ	2136	2158	2180	2484	2703	3194	3371
Вилояти Хатлон							
Андозҳои пардохтшуда	11537	13136	15084	16132	16185	19348	21822
МММ	14620	16004	17108	19664	22081	26968	33832
Ҷумҳурии Тоҷикистон							
Андозҳои пардохтшуда	1347	1596	1841	1957	2068	2483	2712
ММД	54790	64434	71059	79110	83958	101076	118182

Сарчашма. Ҳисоботи даврии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуаи омори. – Душанбе, 2021, 2022, 2023. – С. 207, 213, 214.

Бо истифода аз формулаҳои овардашуда (1-3), гаронии андозро дар сатҳи ҷумҳурӣ, вилоят ва субъектҳои хоҷагидор арзёбӣ менамоем (ҷадв. 2):

Ҷадвали 2. - Гаронии андоз дар сатҳи ҷумҳурӣ, вилоят ва субъектҳои хоҷагидор, фоиз

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
--	------	------	------	------	------	------	------

Субъектҳои хоҷагидорӣ хурду миёна	10,7	11,0	11,6	10,8	10,3	12,5	11,7
Вилояти Хатлон	7,9	8,2	8,8	8,2	7,3	7,2	6,4
Ҷумҳурии Тоҷикистон	24,6	24,8	25,9	24,7	24,6	24,6	22,9

Ҳисоби муаллиф.

Тавре аз қиматҳои ҷадвали 2 мушоҳида мешавад, гаронии андоз дар сатҳҳои алоҳида, қиматҳои тафриқавиро касб намудаанд. Ҳамзамон, дар солҳои таҳлилӣ, гаронии андоз дар сатҳи субъектҳои хурду миёна аз 10,7 то 12,5 фоиз, вилояти Хатлон аз 6,4 то 8,8 фоиз ва дар сатҳи ҷумҳурӣ аз 22,9 то 25,9 фоизро дар бар гирифтаанд. Агар, дар сатҳи субъектҳои хоҷагидорӣ хурду миёна қимати баландтарини гаронии андоз дар соли 2021 бошад, пас чунин қимат дар сатҳи вилояти Хатлон ва ҷумҳурӣ соли 2018 мутаносибан 8,8 ва 25,9 фоизро ташкил додааст.

Барои ҳисоб намудани иқтидори андоз дар сатҳҳои алоҳида формулаҳои зеринро истифода менамоем:

1. Дар сатҳи ҷумҳурӣ:

$$И\text{А}_\text{Ҷ} = \text{Г}\text{А}_\text{Ҷ} \cdot \text{ММД} \quad (4)$$

2. Дар сатҳи минтақа (вилоят):

$$И\text{А}_\text{М} = \text{Г}\text{А}_\text{М} \cdot \text{МММ} \quad (5)$$

3. Дар сатҳи субъектҳои хоҷагидор:

$$И\text{А}_\text{СХ} = \text{Г}\text{А}_\text{СХ} \cdot \text{ДУ} \quad (6)$$

Ҳамчун воситаи муҳимми баҳодихӣ формулаҳои пешниҳодшуда барои таҳлилу арзёбии иқтидори андоз дар сатҳҳои мухталифи хоҷагидорӣ истифода бурда мешаванд. Бояд қайд намуд, ки дар формулаҳои мазкур гаронии андоз бо дарназардошти имтиёзҳои ва қарзҳои андоз ҳосил карда шудааст. Бинобар ин, формулаҳои (4 - 6)-ро истифода намуда, иқтидори воқеии андозро дар сатҳҳои мухталиф ҳисоб менамоем (ниг. ба ҷадв. 3).

**Ҷадвали 3. - Иқтидори воқеии андоз дар сатҳи ҷумҳурӣ,
вилоят ва субъектҳои хоҷагидор, ҶФ**

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Тағйир ёбӣ, 2022/20 16, мароти ба
Субъект ҳои хоҷагид орӣ хурду миёна	227,7	237,8	253,0	268,4	279,1	398,0	395,4	1,7
Вилояти Хатлон	1153, 7	1313, 6	1508, 4	1613, 2	1618, 5	1934, 8	2182, 2	1,9
Ҷумҳу рии Тоҷикис тон	13468 ,0	15964 ,0	18408 ,0	19569 ,0	20683 ,0	24834 ,2	27115 ,0	2

Ҳисоби муаллиф.

Тавре аз маълумоти ҷадвали 3 мушоҳида мешавад, новобаста аз киматҳои тафриқавиро касб намудани гаронии андоз, иқтидори воқеии андоз дар сатҳи алоҳида зиёд гардидааст. Ин маънои онро дорад, ки манбаи андозбандӣ дар давраҳои таҳлилии мунтазам афзоиш ёфтааст. Яъне, дар давраи таҳлилии манбаи андозбандӣ дар сатҳи субъектҳои хоҷагидорӣ хурду миёна 167,7 млн. сомонӣ, дар вилояти Хатлон 1028,5 млн. сомонӣ ва дар сатҳи ҷумҳурӣ 13647,0 млн. сомонӣ зиёд гардида, афзоиши онҳо мутаносибан 1,7, 1,9 ва 2 маротибаро ташкил медиҳанд.

Ҳамин тавр, бартарии усули мазкур дар он аст, ки ҳатогии умумии мутлақи пешгӯӣ ба сифр баробар мешавад, яъне арзёбии гаронӣ ва иқтидори андоз дар сатҳи алоҳида ба ҷамъовариҳои воқеии андоз бо дарназардошти имтиёз ва қарзҳои андозӣ баробар мешавад. Бинобар ин, истифодаи усули мазкурро метавон барои банақшагирии қисми даромади буҷет истифода намуд.

Адабиёт

1. Воҳидов У.М. Иқтидори андоз ҳамчун омили ташаккул додани манфиатҳои иқтисодии субъектҳои хоҷагидор / У.М. Воҳидов, З. Ҳолиқзода // Паёми молия ва иқтисод. Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. - Душанбе, 2024. - № 3 (42). – С. 145-154.

2. Воҳидов У.М. Равияҳои илмӣ-методии баҳодиҳии иқтисодии андозии сатҳи минтақавӣ / У.М. Воҳидов, А.Х. Баротов / Паёми молия ва иқтисод. Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. - 2022. - №4/1(33). - С. 173-178.

3. Матрусов Н.Д. Региональное прогнозирование и региональное развитие России / Н.Д. Матрусов. – М.: Наука, 1995. – 221 с.

4. Сулейманов М. М. Налоговый федерализм как основа формирования бюджетного потенциала территорий / М. М. Сулейманов // Финансы и кредит. –2011. – № 29. - С. 67-73.

5. Шемякина М.С. Генезис категории «налоговый потенциал» / М.С. Шемякина // Налоги и налогообложение. – 2015. – № 9. - С. 689-704.